

Luottamuksen lähteet

Vertaileva tutkimus yleistynyttä luottamusta synnyttävistä mekanismeista

Antti Kouvo

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella tarkastettavaksi Publicum 3 –luentosalissa, Assistentinkatu 7, perjantaina huhtikuun 25. päivänä 2014 kello 12.

Turku 2014

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Sosiaalitieteiden laitos

Sosiologia

Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtoriohjelma

Tutkimuksen ohjaaja:

Professori Jani Erola

Turun yliopisto

Sosiaalitieteiden laitos

Esitarkastajat:

Dosentti Jouko Kajanoja

Helsingin yliopisto

Yhteiskuntapolitiikka

Tutkimusprofessori Olli Kangas

Kelan tutkimuslaitos

Helsinki

Vastaväittäjä:

Dosentti Jouko Kajanoja

Helsingin yliopisto

Yhteiskuntapolitiikka

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Sarja C 381

ISBN 978-951-29-5714-9 (Print)

ISBN 978-951-29-5715-6 (Pdf)

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy

Turku 2014

Abstrakti

Tutkimuksen aiheena on yleistynyt luottamus. Väitöskirjassa tutkitaan mistä tuntemattomien kansalaisten toisiinsa kohdistama luottamus kumpuaa ja haetaan vastauksia tähän kysymykseen sekä maakohtaisen että vertailevan tutkimuksen avulla. Tutkimus koostuu yhteenvedon lisäksi viidestä tutkimusartikkelista, joissa luottamuksen syntyä tarkastellaan sekä yksilöiden mikrotason vuorovaikutuksen että maiden välisten eroavaisuuksien näkökulmasta.

Yleistyneen luottamuksen synnystä on esitetty useita eri teorioita. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan näistä kahta keskeisintä. Osa tutkijoista korostaa kansalaisyhteiskunnan ja ruohonjuuritason verkostojen roolia yleistyneen luottamuksen synnyn taustalla. Tämän hypoteesin mukaan kansalaiset, jotka viettävät aikaansa yhdistyksissä tai muissa sosiaalisissa verkostoissa, oppivat muita helpommin luottamaan paitsi täysin tuntemattomiin ihmisiin myös yhteiskunnallisiin instituutioihin (kansalaisyhteiskuntakeskeinen hypoteesi). Toiset taas painottavat yhteiskunnan julkisten instituutioiden merkitystä. Tämä hypoteesi korostaa instituutioiden reiluuutta ja oikeudenmukaisuutta (instituutiokeskeinen hypoteesi). Ihmiset pystyvät luottamaan toisiinsa ja ratkaisemaan kollektiivisia ongelmiaan yhdessä silloin kun esimerkiksi poliittiset ja lainsäädännölliset instituutiot pystyvät luomaan tähän tarvittavan toimintaympäristön.

Aineistoina käytetään kansallisia (Hyvinvointi- ja palvelut) sekä kansainvälisiä vertailevia kyselytutkimuksia (European Social Survey ja ISSP). Yksilö- ja makrotason analyyseja yhdistämällä selvitetään yleistynyttä luottamusta selittäviä tekijöitä sekä mekanismeja joiden kautta yleistynyt luottamus muodostuu.

Väitöskirjan tulokset tukevat suurimmaksi osaksi instituutiokeskeiseen suuntaukseen sisältyviä hypoteeseja yleistyneen luottamuksen kasautumisesta. Kuitenkin myös esimerkiksi yhdistystoiminnalla havaittiin olevan joitakin yhdistysjäsenien ulkopuolelle ulottuvia myönteisiä vaikutuksia kansalaisten luottamukseen, mikä taas tukee kansalaisyhteiskuntakeskeistä hypoteesia. Tutkimuksen keskeinen tulos on, että kaiken kaikkiaan luottamus näyttäisi kukoistavan maissa, joissa kansalaiset kokevat julkiset instituutiot oikeudenmukaisina sekä reiluina, kansalaisyhteiskunnan roolin luottamuksen synnyttämisessä ollessa tälle alisteinen. Syyksi tähän on oletettu, että näissä maissa (erityisesti pohjoismaiset hyvinvointivaltiot) harjoitettu universaali hyvinvointipolitiikka ja palvelut ovat keskeisiä korkeaa yleistynyttä luottamusta selittäviä tekijöitä. Toisaalta maavertailuissa tätä yhteyttä on selitetty myös sillä, että näissä yhteiskunnassa ei ole paikannettavissa selkeää kulttuurisesti erottuvaa alaluokkaa.

Tämän tutkimuksen tulokset tukevat enemmän universaalien hyvinvointivaltion oikeudenmukaisuuteen liittyviä ominaisuuksia alaluokkaistumishypoteesin sijaan. Toisaalta mikrotasolla tarkasteltuna yleistyneen luottamuksen ja hyvinvointipalvelujen välinen yhteys liittyy enemmän palveluiden riittävyyteen kuin niiden universalisuuden asteeseen. Niin ikään maavertailuissa esimerkiksi verotuksen oikeudenmukaisena kokeminen näyttäisi olevan palvelujen saatavuutta tai niihin liittyviä oikeudenmukaisuuden kokemuksia tärkeämpi seikka yleistyneen luottamuksen kannalta.

Avainsanat: Luottamus, instituutiot, hyvinvointivaltiot, vertaileva tutkimus, kansalaisyhteiskunta.

English Summary

The aim of the dissertation is to study the sources of the generalized trust. Generalized trust can be understood as trust in previously unknown fellow citizens. The study answers this question by utilizing both comparative and within-country survey datasets. In addition to the summary, the study consists of five research articles where the generation of trust is approached from the point of view of individual- and country level determinants.

It is possible to identify two main lines of research from the literature concerning the sources of generalized trust in society that form the main hypotheses of this dissertation. Firstly, some authors stress the importance of civic engagement in associations, as well as the social interaction at the grassroots level of society as the important determinants of trust in fellow citizens (the society-centred hypothesis). Secondly, many researchers approach the question of the sources of generalized trust from the point of view of fair and well-functioning public institutions (the institution-centred hypothesis). This perspective is usually closely associated with the discussion about the effects of the welfare state on generalized trust. According to the institution-centred hypothesis, the differences in the levels of generalized trust between societies result from variations in administrative arrangements, such as welfare-state institutions. Therefore, fair, just and well-functioning public institutions are believed to reinforce trust in fellow citizens. It has been, in particular, suggested that the universal welfare policy pursued in the Nordic countries is a key factor behind the high trust levels in these countries, while on the other hand, the means-tested system is thought to generate mistrust in both welfare-state institutions and fellow citizens.

Data come from several national (welfare and services survey, HYPA) and international comparative questionnaire surveys (European Social Survey and ISSP). Besides descriptive statistics, linear and logistic regression, as well as generalized linear models and multilevel analyses are utilized as research methods. The study clarifies the sources of generalized trust – as well as the mechanisms generating this trust - by combining both macro and micro level analyses.

The results of the study primarily support the arguments revolving around the institution-centred hypothesis when we survey both the sources and mechanisms of generalized trust. Further, the society-centred hypothesis gains some support, as it was demonstrated that civic engagement in associations has some positive consequences on the generalized, but particularly on those that do not actively participate in associations. Overall, the main result of the study is that “just” institutions matter the most and that civil society centred sources matter less to the generation of social trust.

Although vibrant associational life and grassroots sociability may have many effects on civil society and welfare, they are not, in any event, sufficient to guarantee trust in fellow citizens.

Along with a considerable body of research on the topic, this study also supports the idea of the importance of the universal welfare state as the important ingredient of the trustful society. The mechanisms through which the universal welfare state has an impact on the high levels of generalized trust seem to associate more with the experiences of procedural justice of the welfare state institutions than with the ability of the welfare state to inhibit the generation of the socially distinct underclass as stated in earlier research. In addition to contacts with welfare state institutions, their assumed generosity might also serve as significant societal sources of interpersonal trust in the nation itself. However, though the experiences of just and adequate welfare services matter to a certain degree, a compelling finding is that the impartiality and objectivity of taxation explain an even a larger portion of the differences in the trust levels between the countries studied. In other words, taxation is felt to be more impartial in those countries with high levels of taxation, which again, is associated with increased levels of generalized trust.

Keywords: Trust, institutions, welfare state, comparative research, civil society.

Alkusanat

Tutkimustyötäni ovat vuosien varrella auttaneet lukuisat henkilöt ja tahot. Tutkimukseni esitarkastajat dosentti Jouko Kajanoja ja tutkimusprofessori Olli Kangas ehdottivat monia käsikirjoitusta parantavia kommentteja, joista olen hyvin kiitollinen. Väitöskirjan ohjaajalla professori Jani Erolalla oli täysin korvaamaton rooli tutkimuksen saattamisessa maalin, josta suuri kiitos. Väitöskirjan varhaisemmassa vaiheessa saamastani ohjauksesta ja tuesta haluan kiittää emeritusprofessori Seppo Pöntistä.

Minulla on ollut onni olla ainutlaatuisten tieteentekijöiden ympäröimänä. Tutkimusyhteistyöstä erityisesti tähän tutkimukseen liittyen haluan kiittää YTT Tomi Kankaista ja tutkimusprofessori Mikko Niemelää. Hyvistä ideoista, mielenkiintoisista keskusteluista ja ystävydestä tahdon kiittää professori Pekka Räsästä, lehtori Juho Härköstä, ja tutkimusprofessori Pasi Moisiota. Niin ikään professorit Hannu Ruonavaara, Juho Saari, Harri Melin, Heikki Ervasti ja yliopisto-opettaja Annamari Konttinen ovat olleet tärkeitä ihmisiä tutkimustyöni kannalta. Tätä kirjaa ei olisi olemassa ilman teitä.

Yhteisöistä kiitän maailman parasta suomalaista yhteiskuntatieteellistä tutkimusverkostoa Turku Center for Welfare Researchia (TCWR), jonka perjantaiseminaareissa olen esittänyt monia tämänkin kirjan sisältämien tutkimusten raakileita. Myös sosiologian ja taloussosiologian tutkimusseminaarit ovat olleet tällaisia tärkeitä foorumeja. Tieteellisen työni mahdollistaneista instituutioista haluan kiittää Turun ja Kuopion sosiologian oppiaineita sekä Suomen Akatemiaa.

VTT Risto Haverista, VTT Johanna Kalliota, dosentti Sakari Kainulaista, VTM Carita Lockmeria, VTT Arttu Saarista, professori emeritus Timo Toivosta ja dosentti Takis Venetoklisia kiitän yhteistyöstä tieteen parissa. Professori Lauri Nummenmaata kiitän innoittavista tieteellisistä keskusteluista, ystävydestä ja kaskuista. Uutterat hallintoihmiset Jaana Tähti ja Marja Andersson ovat olleet työni kannalta täysin korvaamattomia. Professori Marika Jalovaara, dosentti Timo Kauppinen, PD Jutta Ahlbeck, VTM Mari Toivanen, VTT Paul Jonker-Hoffren, VTT Olli Pyyhtinen, VTT Liisa Lähteenmäki, VTT Mirja Määttä, VTM Jukka Vuorinen ja VTT Päivi Naumanen ovat tarjonneet oivaa keskusteluseuraa työni lomassa, mistä olen hyvin kiitollinen. VTT Kari Saarta kiitän mahtavasta seurasta ja loistavasta musiikkimausta. Taloussosiologian käytävän VTT Outi Sarpilaa, OTM Emma Holkeria, VTT Matti Näsiä, VTM Titiana Ertiötä, VTT Taru Lindblomia ja VTT Sampo Ruoppilaa kiitän mukavasta työilmapiiristä. Luottamus punnitaan myrskyissä. Kiitos virkistävästä seurasta sekä ehkä maailman huonoimmasta huumorista Mossen miehistölle.

Kiitän vanhempiani sekä tuesta tutkimustyöni aikana että myös siitä kodin ilmapiiristä, jonka ansiosta aikoinaan kiinnostuin yhteiskuntatieteistä. Kiitos myös anopille kaikesta tuesta työn aikana. Lisäksi haluan kiittää lapsiani Annikka ja Ahtia kaikesta siitä riemusta, jota olette elämääni tuonut sekä hämmästyttävän relevanteista ja havahduttavista kysymyksistä sekä kommentteista myös tutkimustyöhöni liittyen.

Rakasta ja kärsivällistä vaimoani Annaa on lähes mahdotonta kiittää tarpeeksi siitä kaikesta, mitä yhteiselo tämän tutkimuksen tekijän kanssa on vaatinut. Yritän kuitenkin. Kiitos Anna.

Turussa 8.4.2014

Sisältö

Abstrakti	3
English Summary	5
Alkusanat	7
Sisältö	9
Lista alkuperäisistä julkaisuista	11
1 Johdanto	12
2. Luottamus	16
2.1. Yleistynyt luottamus – luottamuksen ongelma tuttuuden tuolla puolen	18
2.1.1. Yleistynyt luottamus eri yhteiskunnissa	21
2.1.2. Yleistynyttä luottamusta ennustavat tekijät yksilötasolla	24
2.1.3. Instituutiot ja luottamus	26
2.2. Yleistynyttä luottamusta selittävät mekanismit	29
3. Kansalaisyhteiskunta yleistyneen luottamuksen lähteenä	32
3.1. Kansalaisyhteiskuntakeskeisen suuntauksen kritiikki	33
3.2. Vastauksia kritiikkiin	36
4. Universaali hyvinvointivaltio ja institutionaalinen teoria yleistyneestä luottamuksesta	39
4.1. Kuinka julkiset instituutiot vaikuttavat yleistyneeseen luottamukseen?	40
4.2. Instituutiokeskeisen näkökulman kritiikki	44

5. Tutkimusasetelma	47
5.1. Tutkimuskysymykset	47
5.2. Tutkimusmenetelmät	50
5.3. Aineistot	50
6. Yleiskatsaus väitöskirjan empiirisistä tutkimuksista	53
7. Artikkelien päätulokset	60
8. Kansalaisyhteiskunta ja julkiset instituutiot - Yhteenveto tuloksista ja johtopäätökset	64
8.1. Kansalaisyhteiskunta vai julkiset instituutiot?	65
8.2. Yleistynyttä luottamusta tuottavat mekanismit	66
8.3. Kriittisiä huomiota ja jatkotutkimuksen aiheita	68
Kirjallisuus	71
LIITE: ALKUPERÄISET ARTIKKELIT	80

Lista alkuperäisistä julkaisuista

Tämä väitöskirja perustuu seuraaviin julkaisuihin:

- I Kouvo, A. & Kankainen, T. (2009). Sosiaalista pääomaa rakentamassa vai purkamassa? Suomalaiset hyvinvointipalvelut ja yleistynyt luottamus. *Yhteiskuntapolitiikka*, 74(6), 585-603.
- II Kouvo, A., Kankainen, T., & Niemelä, M. (2012). Welfare Benefits and Generalized Trust in Finland and Europe. Teoksessa Ervasti, H., Andersen, J.G., Fridberg, T., & Ringdal, K. (toim.), *The Future of the Welfare State. Social Policy Attitudes and Social Capital in Europe*. Edward Elgar Publishing, 195-213.
- III Kouvo, A. (2010). Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Erola, J. (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 166-181.
- IV Kouvo, A. (2011). The Sources of Generalized Trust and Institutional Confidence in Europe. *Research on Finnish Society*, 3(1), 29-40.
- V Kouvo, A. (2009). Missing Link between Trust and Participation? Teoksessa Konttinen, A. (toim.) *Civic Mind and Good Citizenship – Comparative Perspectives*. Tampere: Tampere University Press, 114-127.

Julkaisuihin viitataan tekstissä yllä mainituin roomalaisin numeroin.

1 Johdanto

We have entered an age of insecurity—economic insecurity, physical insecurity, political insecurity. The fact that we are largely unaware of this is small comfort: few in 1914 predicted the utter collapse of their world and the economic and political catastrophes that followed. Insecurity breeds fear. And fear—fear of change, fear of decline, fear of strangers and an unfamiliar world—is corroding the trust and interdependence on which civil societies rest (Judt 2010).

Kuvittele nousevasi linja-autoon. Hoidat kuljettajan kanssa lippumuodollisuudet ja haet itsellesi paikan. Bussi on täynnä matkustajia. Yksi on menossa töihin, toinen kouluun, kolmas ostoksille ja neljäs puhuu matkapuhelimeen ilmoittaen kohta saapuvansa keilailemaan ystäviensä kanssa. Linja-autossa on nuoria ja vanhoja, lyhyitä ja pitkiä, myös matkustajien etninen alkuperä ja pukeutuminen vaihtelevat. Joku lukee kirjaa, toinen tuijottaa vain eteensä, kolmas lähettää tekstiviestejä ja neljäs kuuntelee musiikkia jota et voi kuulla, koska hänellä on kuulokkeet, jotka estävät äänen kulkeutumisen korvakäytävien ulkopuolelle. Joku saattaa keskustella vieressä istuvan ystävänsä kanssa, mutta yleisesti ottaen kukaan ei sano toisilleen mitään ja myös katsekontaktia vältellään. Katsot, kun vanha nainen jättää suuren matkalaukkunsa bussin keskiosan syvennykseen ja laiminlyö sen vartioinnin mennessään istumaan takaosasta löytyvälle vapaalle penkille. Vaikka vanhassa laulussa väitetään, että linja-autossa on tunnelmaa, niin ainakaan yhteisöllisyyttä siellä ei enää näyttäisi olevan - vain eräänlainen hajanainen joukkio erilaisia matkustajia. Ihmiset jäävät pois eri paikoissa edelleenkin vaihtamatta sanaa edes bussikuskin kanssa, sillä pysähtymistä varten bussissa on painike, joka informoi kuljettajaa poikkeamaan juuri oikealle pysäkillä. Pientä sanailua käydään vihdoin, kun nuori pitkätukkainen mies tarttuu vanhan naisen matkalaukkuun ilmeisesti ryöstääkseen sen ovelasti juuri naisen jäädessä pysäkillä. Yllätys on kuitenkin suuri, kun hän ainoastaan auttaa painavan laukun bussista ulos. Jotkut matkustajista vaikuttavat hieman kiireisiltä, mutta yleensä ottaen nämä sosiaaliset eläimet vaikuttavat yllättävän tyyniltä. Joku saattaa jopa hymyillä tyytyväisenä bussin tullessa ajallaan määränpään.

Kuinka on mahdollista, että toisilleen täysin tuntemattomien ihmisten keskenään tekemä bussimatka ei suistu sosiaaliseen kaaokseen? Kysymystä voidaan lähestyä aluksi vaikkapa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisvastuullisuutta kuvaavan solidaarisuuden käsitteen näkökulmasta. Ensimmäisen eurooppalaisen sosiologian

oppituolin haltija Emilé Durkheim ([1893] 1990) erotteli kaksi solidaarisuuden muotoa, jotka tulivat jäädäkseen sosiologiseen keskusteluun. Perinteisissä yhteiskunnissa vallitsi mekaaninen solidaarisuus, joka perustui pienyhteisöjen vastavuoroiseen tuttuuteen, kulttuuriseen homogeenisyyteen ja työnjaon eriytymättömyyteen. Siirryttäessä moderneihin yhteiskuntiin, vallitsevaksi solidaarisuuden muodoksi kehittyi orgaaninen solidaarisuus, joka rakentui kansalaisten erilaisuuden, monimutkaisemman työnjaon ja vahvojen ihmisten toimintaa koordinoivien instituutioiden perustalle. Rengin ohjastamissa hevosrattaissa luultavasti keskusteltiin enemmän tuttavallisesti naapurin emännän kanssa kuin toisilleen tuntemattomien ihmisten kansoittamassa linja-autossa. Molemmat - ihme kyllä – saapuivat ajallaan kaupunkiin ilman suurempia kummelluksia, linja-auto mahdollisesti jopa varmemmin. Hevosrattaissa matkan onnistumisen takuuna toimivat tutut ja samankaltaiset ihmiset kotikylästä, kun taas linja-autossa suotuisa lopputulos rakentuu kaikkien toisilleen tuntemattomien keskenään hyväksymien ja ymmärtämien sanallisten ja sanattomien sääntöjen varaan, joista poikkeamisesta muun muassa oveen liimattu ei saa tupakoida–tarra konkreettisesti ilmoittaa.

Yhteiskuntien modernisaatioon liittyvät pohdinnat yhteisöjen muutoksista eivät ole mitenkään epätavallisia. Samansuuntaisia ajatuksia pohtivat myös sosiologian, filosofian ja taloustieteen klassikot, kuten Hume, Smith, Marx, Weber ja Simmel (ks. Portes 1998, 2; Woolcock 1998, 159-161). Jos jokin yhdistää sosiaalitieteiden klassikoiden paljonkin toisistaan poikkeavia teemoja yhteisöllisyydestä, se lienee moraalisen yhteisön ja sosiaalisten siteiden tila nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa. Klassikot kiinnittivät tähän huomiota osoittaessaan modernisaation pimeitä puolia ja etsiessään uuden yhteiskunnallisen järjestyksen perustaa (Sztompka 1999, 6-7; ks. myös Misztal 1996). Aivan erityiseen asemaan tässä nousee saksalainen sosiologi Georg Simmel. Hän määritteli yhdeksi tärkeimmistä yhteiskunnallisista ”synteettisistä” voimista *luottamuksen* ja totesi, ettei luottamuksen tarvinnut enää vanhaan tapaan perustua täysin henkilökohtaiseen tietoon toisista yksilöistä (Simmel 1950, 318). Havainnot ovat osuvia ajatellen nykyistä luottamuksesta käytävää keskustelua. Aivan samaan tapaan kuin sosiaalitieteiden klassikot, myös nykyiset tieteenalan harjoittajat ovat kiinnostuneita yhteiskunnallisten muutosten sosiaalisista vaikutuksista. Viimeaikainen keskustelu sosiaalisesta pääomasta lienee selkein osoitus toistuvasta kiinnostuksesta kestoaiheeseen.

Alussa siteerattu yhdysvaltalainen sosiaalihistorioitsija Tony Judt (2010) esittää synkän arvion viimeaikaisten taloudellisten ja poliittisten kriisien sosiaalisista seurauksista. Hänen mukaansa olemme astuneet epävarmuuden aikaan, jossa pelko ruokkii epäluottamusta ja vähentää keskinäisriippuvuutta suhteessa muihin

kansalaisiin. Vaikka Judtin puheenvuoro on poleeminen kuvaus nykyajasta, luottamuksen väheneminen on noteraattu myös muualla. On esitetty, että erityisesti tuntemattomien ihmisten toisiinsa kohdistama luottamus rapautuu, ja tällä olevan vaikutusta koko yhteiskunnan toimintakykyyn (Putnam 2000). Tätä luottamuksen tyyppiä kutsutaan *yleistyneeksi* luottamukseksi (engl. generalized trust). Yleistynyt luottamus voidaan Delheyn ja Newtonin (2005, 311) tapaan ymmärtää luottamukseksi siihen, että tuntemattomien kansalaiset eivät tarkoituksella tai tietoisesti halua vahingoittaa meitä. Kyseessä on erittäin tärkeä sosiaalinen resurssi yhteiskunnassamme, sillä bussimatkan sujuvuuden lisäksi yleistyneen luottamuksen on osoitettu tehostavan monia muitakin asioita, kuten taloudellista toimeliaisuutta (Knack & Keefer 1997), psyykkistä hyvinvointia ja demokratian toimivuutta (Inglehart 1999; Putnam 1993; 2000; 2002). Yleistyneen luottamuksen voidaan ajatella olevan eräänlainen voiteluaine, joka vaikkapa esimerkissämme mahdollistaa linja-automatkan tekemisen ilman massiivista turvamiesten armeijaa tai kunkin matkustajan aseistautumista hampaisiin saakka.

Vaikka muutoksia on tapahtunut, linja-automatkat ovat edelleen jokseenkin erilaisia riippuen maantieteellisestä sijainnista. Yleistynyt luottamus kukoistaa pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa kun taas kolmannen maailman kaupungeissa kokemus kansamatkustajien vastavuoroisuudesta saattaa olla erilainen. Koska kyseessä on tärkeä ja taloudellisestikin merkittävä ilmiö, sosiaalitieteilijät ovat olleet erityisesti viime vuosikymmeninä erittäin kiinnostuneita siitä, kuinka yleistynyttä luottamusta voisi lisätä. Sen lähteitä on yritetty etsiä monesta suunnasta (ks. Nannestad 2008), mutta selvää yksimielisyyttä asiasta ei ole. Erityisesti kysymys siitä, miksi yleistynyt luottamus kukoistaa joissakin yhteiskunnissa ja toisissa taas ei, on edelleen auki. Maiden välisten yleistyneen luottamuksen tasojen eroihin on haettu vastauksia useista teoreettisista lähtökohdista. Osa tutkijoista korostaa kansalaisyhteiskunnan roolia yleistyneen luottamuksen synnyn taustalla (esim. Putnam 1993; 2000) kun taas toiset painottavat yhteiskunnan julkisten instituutioiden merkitystä (Rothstein 2003; Kumlin & Rothstein 2005). Näkemys julkisten instituutioiden, kuten poliisin, oikeuslaitoksen ja poliittisen järjestelmän merkityksestä on saanut viime aikoina laajaa empiiristä tukea. Tästä huolimatta tiedämme erittäin vähän mitään yleispätevää niistä mekanismeista, joiden välityksellä instituutiot tuottavat yleistynyttä luottamusta.

Tämä väitöskirjatutkimus kertoo yleistyneestä luottamuksesta. Kirjassa selvitetään, mistä tuntemattomien kansalaisten toisiinsa kohdistaman luottamus kumpuaa ja haetaan vastauksia tähän kysymykseen sekä maakohtaisen että vertailevan tutkimuksen avulla. Kirja koostuu yhteenvedon lisäksi viidestä tutkimusartikkelista, joissa

luottamuksen syntyä tarkastellaan sekä yksilöiden mikrotason vuorovaikutukseen että maiden välisten eroavaisuuksien näkökulmasta. Aivan aluksi tarkastellaan sitä, mitä luottamuksella ja sen monilla eri alalajeilla tarkoitetaan.

2. Luottamus

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan niitä yksilöiden välisiin eroihin ja toisaalta yhteiskuntien välisiin eroihin palautuvia tekijöitä, jotka synnyttävät yleistynyttä luottamusta. Tutkimuskysymykseen haetaan vastauksia etupäässä empiirisin keinoin, mutta ennen tarkempien tutkimuskysymysten, menetelmien ja tulosten esittelemistä selvitetään hieman sitä, mitä luottamuksella ja sen eri muodoilla tarkoitetaan.

Systemaattisesti käytettynä sosiaalitieteellisenä käsitteenä luottamus on verrattain nuori. Mainintoja luottamuksesta löytyy kuitenkin esimerkiksi saksalaiselta sosiologilta Ferdinand Tönniesiltä esimodernille ”Gemeinschaftille” tyypillisenä ilmiönä vastakohtana modernille ”Gesellschaftille” tai hänen ranskalaiselta virkaveljeltään Durkheimilta ”moraaliseen yhteisöön” assosioituvana ominaisuutena (Misztal 1996, 39-64). Luottamus on näiden varhaistenkin mainintojen mukaan keskeisiä yhteiskuntia koossa pitäviä voimia, joita ilman ne purkautuisivat.

Kotimainen sosiologisen luottamustutkimuksen pioneeri Kaj Ilmonen (2004, 122; 2002, 85-86) kiinnittää huomiota siihen, että luottamusta on useimmiten pyritty määrittelemään lähinnä sen negaation avulla – etenkin silloin kun ollaan huolestuneita luottamuksen puutteesta tai rapautumisesta yhteiskunnassa. Nykyisen luottamusta koskevan keskustelun yhtenä pontimena ovatkin olleet nimenomaan puheenvuorot kansalaisten välisen luottamuksen kriisistä. Erityisesti empiiriset havainnot Yhdysvalloista ovat saavuttaneet suurta julkisuutta (Putnam 2000).

Uudemmassa sosiaalitieteellisessä kirjallisuudessa on esitetty luottamukselle myös positiivisia määritelmiä. Seuraten yhdysvaltalaisen sosiologin James C. Colemanin ajatusta (1990, 99) rationaalisen toimijan asettamasta veikkauksesta tai vedonlyönnistä, Piotr Sztompka (1999, 25-26) määrittelee toimijan ilmaiseman luottamuksen ”veikkaukseksi toisten tulevaisuudessa tapahtuvasta mahdollisesta toiminnasta”. Kysymys on tässä yhteydessä yksinkertaisesti odotetun ja sovitun toiminnan toteutumisesta. Tämän veikkauksen oikeaksi osumisen todennäköisyys voi vaihdella suuresti ja Sztompkan logiikkaa seuraten epäluottamus on vastaavasti määriteltävissä veikkausmetaforaa käyttäen negatiiviseksi veikkaukseksi toisen yksilön odotettujen toimien toteutumisesta.

Luottamus voi ilmetä yhteiskunnassa usealla eri tasolla. Kahden toimijan välisen luottamuksen lisäksi kysymys voi olla myös useamman ihmisen välisestä tai jopa yksilön ja suuremman kollektiivin (instituutiot, organisaatiot) sekä kokonaisten kollektiivien välisestä luottamuksesta (Barber 1983; Patterson 1999, 154-157; Paxton 1999, 98). Jotkut (esim. Sztompka 1999, 15) puhuvatkin yksilö- ja instituutiotason luottamusta erotellessaan yksinkertaisesti *horisontaalisesta* ja *vertikaalisesta*

luottamuksesta. Luottamuskirjallisuudessa (Luhmann 1988; Giddens 1990) on tapana käsitellä eri tavalla partikulaaria luottamusta toisiin yksilöihin verrattuna abstraktimpia systeemejä tai ihmisiä yleensä koskevaan luottamukseen. Partikulaarilla luottamuksella tarkoitetaan luottamusta ennestään tunnettuihin sisäryhmän jäseniin, kuten perheeseen, ystäviin, sukuun tai työtovereihin.

Yksi tapa jäsentää ilmiön laajaa spektriä on erotella toisistaan luottamuksen (trust) ja luottavaisuuden (confidence) käsitteet. Luottamuksen on usein katsottu viittaavan toisiin ihmisiin ja luottavaisuuden taas instituutioihin sekä muihin abstraktimpiin järjestelmiin. (Luhmann 1988; Giddens 1990,31; Sztompka 1999, 24-26.) Tätä jaottelua voidaan havainnollistaa esimerkiksi. Esimerkiksi luottaessamme aikaisemmin tuntemaamme tuttavaan, ajatteleme aktiivisesti hänen ominaisuuksiaan ja niitä kokemuksia, joita meillä on hänen luottamuksenarvoisuudestaan. Sen sijaan jos emme ole yhteiskuntatieteilijöitä tai juristeja, vaikkapa yhteiskunnallisten instituutioiden luottamuksenarvoisuuden arviointi on huomattavasti hankalampaa.

Luottamuksella ja luottavaisuudella on katsottu olevan myös muita eroavaisuuksia. Luhmannin (1988) mukaan käsitteiden väliset erot liittyvät toiminnan vaihtoehtojen tiedostamiseen ja vastuukysymyksiin. Luottavaisuuden yhteydessä ei edes pohdita eri toimintavaihtoehtoja. Luhmann käyttää äärimmäisenä esimerkkinä luottavaisuudesta henkilöä, joka poistuu aamulla asunnostaan ottamatta asetta mukaansa. Luottamukseen taas liittyy keskeisesti luottamuksen kohteen - toisen yksilön - luotettavuuden punnitseminen. Esimerkiksi keskustellessamme luottamuksesta naapuriin ja perheenjäseniin viittaamme jossain määrin erilaisiin seikkoihin kuin pohtiessamme sitä, ovatko hallituksessa istuvat poliitikot tai juuri hankittu Toyota luotettavaa tekoa. Kahteen luottamuksen tyyppiin liittyvät riskit ovat niin ikään luonteeltaan varsin erilaisia. Luottamuksen kohteen osoittautuessa epäluotettavaksi, yksilö syyttää todennäköisesti lähinnä itseään, koska päätti luottaa henkilöön, joka ei ollut luottamuksen arvoinen. Sen sijaan luottavaisuuden osoittautuessa virheelliseksi, syytämme jotakin muuta tahoa. (Luhmann 1988, 97-98.) Esimerkiksi hallituksen epäonnistuttua lupaamansa työllisyystavoitteen toteuttamisessa syytämme mahdollisesti hallitusta itseään, mutta huomattavasti harvemmin itseämme kansalaisena.

Ensinnäkin kysymys voi yksinkertaisesti olla eri tasoilla ilmenevästä luottamuksesta. Yhteiskunnalliset instituutiot tai niiden edustajat toimivat tavalla, jonka perusteella arvoimme näiden luottamuksenarvoisuutta. Toisin sanoen luotamme instituutioihin siinä missä toisiimmekin. Kuten Patterson (1999, 154) toteaa, luottavaisuutta ja luottamusta ei voida aina erottaa toisistaan, sillä luottavaisuus on luottamusta joka on jo aikaisemmin rakennettua. Edelleen Harrén (1999) mukaan

luottavaisuus on eräänlaista *annettua luottamusta* – luottamusta roolin mukaiseen käyttäytymiseen. Tässä mielessä esimerkki instituutioista ja niiden edustajista on taas paikallaan. Esimerkiksi jos ministeri käyttäytyy tavalla, joka suomalaisten enemmistön mielestä olisi aivan luontevaa rock-yhtyeen laulajalle, ministerin roolin suhteen tästä saattaa seurata ongelmia. Viemme esimerkiksi lapsemme ennestään tuntemattomien ihmisten hoidettavaksi päiväkotiin, uskomme ruumiimme terveydenhuollon ammattilaisten käsiin tai luotamme, että oikeuslaitos ja poliittinen järjestelmä toimivat oikeudenmukaisin periaattein. Nämä esimerkit valaisevat sitä, että oletukset kohteen luottamuksenarvoisuudesta määräytyvät sen mukaan miten yksilön ja hänen edustamansa instituution edellyttämä luottamuksenarvoisuus kohtaavat.

Instituutioiden vaikutukset kansalaisten välisen luottamuksen kannalta ovat olleet viime aikoina kiinnostuksen kohteena. Yhtäällä on havaittu, että luottamus instituutioihin on tärkeä kansalaisten välistä luottamusta edistävä tekijä (Rothstein & Stolle 2003). Toisen tutkimustradition monet edustajat taas näkevät luottamuksen lähteet ensisijaisesti yksilötason kanssakäymisessä (esim. Putnam 2000). Modernille yhteiskunnalle on tyypillistä, että joudumme luottamaan paitsi monimutkaisiin institutionaalsiin rakennelmiin, myös toisiimme alun linja-autoesimerkin tapaan yhteyksissä, joissa luottamuksen kohteet eivät ole kovinkaan tuttuja tai saatavilla on hyvin vähän välitöntä informaatiota luottamuksen kohteen ominaisuuksista.

2.1. Yleistynyt luottamus – luottamuksen ongelma tuttuuden tuolla puolen

Yksi keskeisimmistä luottamuksen lajeista on niin sanottu yleistynyt luottamus. Yleistynyt luottamus eroaa tuntemiimme henkilöihin kohdistamastamme partikulaarista luottamuksesta radikaalilla tavalla. Yleistyneellä luottamuksella tarkoitetaan luottamusta ennalta tuntemattomaan vieraaseen ihmiseen. Partikulaari luottamus ennestään tuttuihin perheenjäseniin, ystäviin, kollegoihin tai naapureihin on suoraan kokemukseen perustuvaa ja sitä muokkaavat kokemukset ovat yksilön käytössä silloin, kun jonkun tai jonkin luotettavuutta arvioidaan. Mikäli a luottaa b:n toimivan tavalla x on selvä, että b:n tuttuus vaikuttaa odotuksiin merkittäväällä tavalla. Luottamus onkin suhteellisen helppoa määritellä tuttuuden avulla. Sen määrittelemistä, mitä luottamus oikeastaan pitää sisällään silloin, kun ei toimita aivan tutussa ympäristössä, on kuitenkin hankalampaa. Esimerkiksi huoli luottamuksen puutteesta tai rapautumisesta yhteiskunnassa viittaa paitsi tuttujen keilausporukoiden harvenemiseen kylän hallilla myös ennestään toisille tuntemattomien kansalaisten välisen luottamuksen vähenemiseen.

Yleistyneen luottamuksen tärkeyden voi ajatella korostuvan erityisesti nykyisissä yhteiskunnissa, joissa aikalaistulkintojen mukaan yhteiskunnallisten riskien katsotaan muuttaneen muotoaan, lisääntyneen ja monimutkaistuneen. Riskienhallinnasta, erilaisista luottoluokituksista ja valvonnasta on tullut jokapäiväistä ja samalla myös kannattavaa liiketoimintaa. Arkipäiväisessä elämässä huomaamme ystäviemme, vanhempiemme ja vaikkapa tiedotusvälineiden varoittavan meitä sokean luottamuksen vaaroista – uutisoinnista päätellen ihan aiheellisestikin. Samanaikaisesti on myönnettävä, että kaikenlainen taloudellinen, poliittinen tai sosiaalinen yhteistoiminta muodostuu mahdolliseksi – tai ainakin hyvin vaivalloiseksi – jos se ei pohjaudu edes jossain määrin luottamukseen. Emme voi saada aikaan hallitusohjelmaa tai edes ostaa leipää lähikaupasta, jos epäilemme jatkuvasti vastapuolen aikeita. Traditionaalisissa yhteiskunnissa luottamus oli toki aivan yhtä tärkeää, mutta ongelma ei ollut täysin samankaltainen. Pystyimme arvioimaan aikaisemman kokemuksemme perusteella onko renki luotettava heinä mies tai hevostuskki. Nykyään liikkuvuuden lisääntyttä, työnjaon eriydyttyä ja informaatioteknologian kehityttyä joudumme yhä enevissä määrin luottamaan ja toimimaan yhdessä sellaisten tahojen kanssa, joita emme henkilökohtaisesti voi edes tuntea. Kuinka voi olla mahdollista muodostaa luottamusta tuntemattomiin henkilöihin vaikka juuri se olisi niin erinomaisen tärkeää?

Asennekyselyissä yleistynyttä luottamusta on usein mitattu jo 1950-luvulla käytössä olleella väittämällä siitä, voiko ihmisiin yleensä ottaen luottaa, asteikon ääripään indikoidessa väittämää siitä, että yleensä ottaen ihmisten suhteen kannattaa olla varuillaan (Rosenberg 1956). Tästä luottamusindikaattorista on muodostunut suhteellisen selkeä yhteiskunnallisesti tärkeän luottamuksen lajin mittari, koska sen voidaan ajatella ilmentävän nimenomaan yksilön lähipiirin ulkopuolelle suuntautuvaa luottamusta.

Yleistyneen luottamuksen tekee kiinnostavaksi sosiologiseksi tutkimuskohteeksi erityisesti se, että rationaalisen toiminnan näkökulmasta yleistyneessä luottamisessa tuntemattomaan kansalaiseen ei ole nopeasti ajateltuna kovinkaan paljon järkeä; miksi ottaa riskejä tuntemattoman ihmisen suhteen, josta ei ole aikaisempia kokemuksia? Tästä näkökulmasta käsin on toki mahdollista ymmärtää miksi joku ei palaa tiettyyn ravintolaan saatuaan siellä huonoa ruokaa tai lainaa rahaa henkilölle, joka ei ole maksanut takaisin edellisiäkään aikaisemmin lainaamia summia – tällöin kyse on partikulaarista luottamuksesta yleistyneen sijaan.

Sztompka (1998) määrittelee kolme erilaista luottamuksen edellytystä, jotka ovat a) luottamuksen kohteen luottamuksenarvoisuus, b) perusluottamus ja c) luottamuskulttuuri. Vaikka on todennäköistä, että yleistynyt luottamus tai yhteiskunnassa vallitseva luottamuskulttuuri kukoistaisi kaikkien yhteiskunnan

jäsenten ollessa luottamuksenarvoisia, tämä ei ole realistisesti kuviteltavissa oleva asiointila. Luottamuksenarvoisuus näyttäisi reaali maailmassa viittavan enemmän partikulaariin luottamukseen. Sen sijaan psykologisena ominaisuutena ymmärrettävä ja suotuisien sosialistumiskokemusten myötä syntyvä perusluottamus voi ilman muuta tukea myös luottamusta tuntemattomiin kansalaisiin (Uslaner 2002, 85). Niin ikään voimme ajatella yhteiskunnan luottamuskulttuurin olevan vahvasti yhteydessä siihen miten tuntemattomiin luotetaan. Esimerkiksi demokratian jatkuvuus näyttäisi olevan vahvasti yhteydessä maassa vallitsevan yleistyneen luottamuksen tasoon (Inglehart 1999).

Määritellyt kaksi luottamuksen lajia ovat toisaalta myös lähellä toisiaan. Freitagin ja Buhmannin (2009, 1544) mukaan ihmisten välinen luottamus sekä partikulaarilla että yleistyneellä tasolla jäsenyyty kokemusten ja dispositioiden perusteella. Kun partikulaarissa luottamuksessa on läsnä vahva tietoisuus kyseisen toimijan luottamuksenarvoisuudesta, yleistyneessä luottamuksessa tämä liittyy kokemuksiin muista toimijoista yleensä. Tämä vaikuttaa edelleen voimakkaasti siihen, millaiseksi vuorovaikutus kenen tahansa tuntemattoman kansalaisen kanssa kohdatessa muovautuu.

Yleistynyttä luottamusta voidaan myös ajatella tärkeimpänä luottamuksen muotona silloin, kun ajattelemme luottamusta siltana monien hyötyjen saavuttamiseen. Esimerkiksi yhteiskunta, jossa jokaista toimijaa ei tarvitse jatkuvasti epäillä ja vahtia, tuottaa tehokkaampaa taloudellista kasvua (Knack & Keefer 1997). Niin ikään yleistynyt luottamus näyttäisi korreloivan voimakkaasti vähäisen korruption kanssa (Rothstein 2011). Yleistynyt luottamus toisin sanoen ”öljyä” kanssakäymistämme siten, että se lisää resursseja tavoitelliseen toimintaan. Transaktiokustannukset vähenevät, kun kaikesta ei tarvitse koko ajan sopia.

Uslaner (2002, 250) esittää yleistyneen luottamuksen kannalta tärkeän huomion määrittelemällä sen eräänlaiseksi ”hypyksi tuntemattomaan” (engl. leap of faith), joka sisältää aimo annoksen optimismia. Hän korostaa yleistyneen luottamuksen irrallisuutta välittömistä kokemuksista. Me emme tunne ”useimpia” ihmisiä, eikä se ole edes järkevästi ajatellen mahdollista. Tämän vuoksi meidän tulisi erottaa toisistaan *strateginen* ja *moralistinen* luottamus. Päätös siitä, luottaako toiseen henkilöön on automaattisesti strategista. Tämä on ilmiselvää partikulaarisen luottamuksen ollessa kyseessä. Henkilö siis arvioi saamansa informaation perusteella toisen osapuolen joko luottamuksenarvoiseksi tai ei. Uslanerin (2002) mukaan tämä ei kuitenkaan riitä. Ongelmaksi koituu se, että jotkut luottamuksen tyypit ovat luonteeltaan myös moraalisia. Moralistinen luottamus astuu kuvaan erityisesti silloin, kun ollaan tekemisissä sellaisten henkilöiden kanssa, joita emme ennalta tunne. Kun strateginen

luottamus liittyy ennemminkin odotuksiin ja arvioihin siitä, miten muut tulevat käyttäytymään, moralistinen luottamus on asennoitumista siihen, miten muiden tulisi käyttäytyä. Luottamus muotoa ”a luottaa, että b toimii tavalla X” on määritelmän mukaisesti strategista, kun taas moralistinen luottamus noudattaa äärimilleen tyypistettynä muotoa ”a luottaa”(Uslaner 2002, 21).

Edellinen saattaa kuulostaa keskustelulta, joka vaivoin palautuu todellisiin kokemuksiin. Näin ei kuitenkaan ole. Yleistynyttä tai ”sosiaalista” luottamusta pidetään sitä empiirisesti mitattaessakin uskomuksena siitä, että toiset eivät ainakaan tarkoituksella tai tietoisesti aiheuta meille vahinkoa ja huolehtivat meistä mahdollisuuksiensa mukaan (Delhey & Newton 2005, 311). Käsitettä operationalisoidaan usein joko vanhalla väittämällä siitä voiko ihmisiin yleisesti ottaen luottaa vai pitääkö ihmisten suhteen olla varuillaan tai vaihtoehtoisesti yhdistämällä tähän auttavaisuutta ja reiluuutta koskevia muuttujia, jotka niin ikään olivat muotoiltuna edellä mainitussa Rosenbergin (1956) skaalassa. Olemme toisin sanoen jo jossain määrin etäällä peliteorioiden (sinänsä johdonmukaisesti toimivasta) maailmasta, joissa toimijat arvioivat toisten pelaajien luottamuksenarvoisuutta välittömien kokemusien perusteella. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että yleistynyt luottamus olisi millään tavoin immuuni niin yksilöllisille kuin kollektiivisillekaan kokemuksille.

2.1.1. Yleistynyt luottamus eri yhteiskunnissa

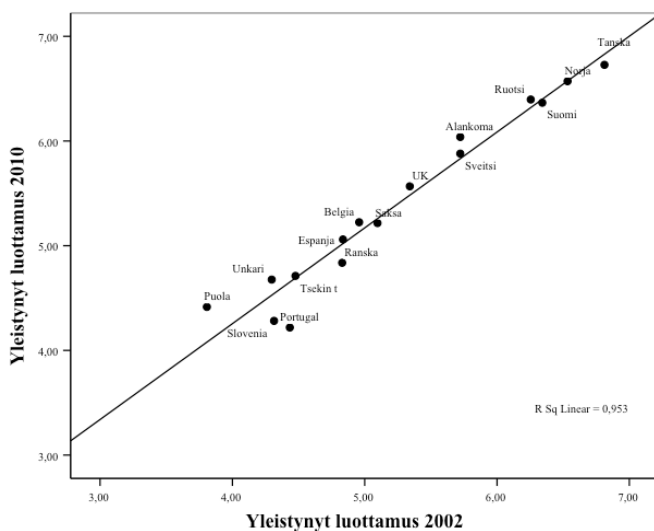
Yhteiskunnissa vallitseva yleistynyt luottamus näyttää olevan varsin pysyvän laatuista. Esimerkiksi laajan eurooppalaisen sosiaalitieteellisen kyselyn, European Social Surveyn (ks. kuvio 1) melkein vuosikymmenen kestäneellä keräysjaksolla maakohtaiset yleistyneen luottamuksen tasot näyttävät pysyneen melko vakaina ja vuosien välisten mittauksen vaihtelutkin ovat virhemarginaalin sisällä.

Pidempiä ajanjaksoja tarkastellessa, havaitaan tässä kuitenkin muutoksia. Robert Putnamin (2000) tunnetussa teoksessa *Bowling Alone* kiinnitettiin huomiota nimenomaan luottamuksen ja muiden yhteisöelämän muotojen hälyttävään rapautumiseen Yhdysvalloissa. Putnam on tässä aivan oikeassa – luottamus on todella vähentynyt Yhdysvalloissa. Koska sotia edeltävien kohorttien kohdalla yleistynyt luottamus on niin ikään matalalla (Schwadel & Stout 2012, 243), kyse on nimenomaan sotien jälkeisestä kehityksestä. Kysymys on vallitsevaan yhteiskunnalliseen ilmapiiriin syvästi juurtuneesta ilmiöstä ja muutosten voidaan tulkita liittyvän jonkinlaiseen yhteiskunnalliseen murrokseen.

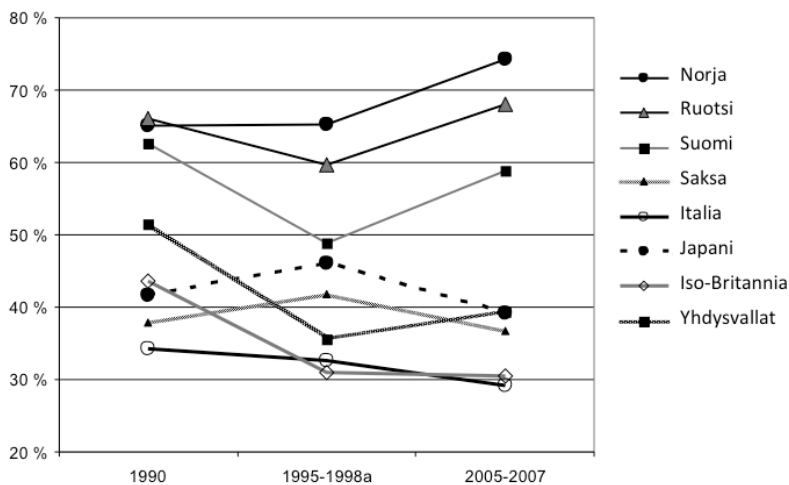
Yhdysvaltojen tulokset eivät ole kuitenkaan yleistettävissä muihin maihin. Pohjoismaissa ihmiset ovat itse asiassa tulleet entistä luottavaisemmiksi tuntemattomia toisiaan kohtaan (Kuvio 2; ks. myös Larsen 2007; Rothstein 2005, 167-200), joskin esimerkiksi Suomessa 90-luvun puolivälin kohdalla näkyy pienoinen notkahdus. Newton (2001, 209-210) käsittelee vertailevassa artikkelissaan erikseen Suomen tilannetta ja liitti poikkeuksellisen alhaisen instituutioihin luottamisen 90-luvun alussa koettuun lamaan. Olennaisinta lienee se, että muutokset yleistyneessä luottamuksessa näyttäisivät heijastelevan muutoksia yhteiskunnassa. Esimerkiksi ikä-, periodi- ja kohorttivaikutuksia yhtä aikaa tarkastellessa periodilla näyttäisi olevan suurtakin vaikutusta yleistyneeseen luottamukseen (Schwadel & Stout 2012, 243-245). Yleistynyt luottamus näyttäisi olevan paitsi sosiaalisaation kautta omaksuttava myös kulloisestakin yhteiskunnallisesta kontekstista riippuva piirre. Näin ollen ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa sen muodostumiseen melko suoraviivaisesti. Lisää tutkimusnäyttöä tästä on saatu viime aikoina tutkimuksissa, joissa on havaittu luottamuksen lähenevän kohdemaan tasoa muutettaessa maasta toiseen (Dinesen 2011).

Keitä sitten ovat ne ihmiset, joihin yleensä luotetaan? On selvää, että ilmaus ”muut ihmiset” on suhteellisen epätarkka. Tutkimusten perusteella tässä näyttää olevan jonkin verran vaihtelua. Delhey, Newton ja Welzel (2011) tarkastelivat tutkimuksessaan yleistyneen luottamuksen yhteyttä vastaajille tuttuihin ja tuntemattomimpiin ryhmiin kohdistamaan luottamukseen. Sisäryhmään kuuluvia ovat esimerkiksi perheenjäsenet, naapurit ja tuttavat. Ulkoryhmään kuuluviksi katsottiin artikkelissa ensi kertaa tavattavat ihmiset, toista uskontokuntaa edustavat ja eri kansallisuuksien edustajat. On huomattava, että kysymyksessä ei ollut mikään kattava tai systemaattinen listaus kaikista mahdollisista ryhmistä, vaan nämä sattuiivat olemaan saatavilla World Values Survey -kyselyaineistossa. Delheyn ja kollegoiden (2011) tulokset osoittivat, että länsimaissa ”muut ihmiset” liitetään useammin tuntemattomiin kansalaisiin, kun taas esimerkiksi aasialaisissa yhteiskunnissa kysymys ymmärretään enemmän suhteessa sisäryhmän jäseniin. Tutkijat suosittelivat tämän seikan huomioonottamista silloin kun tehdään vertailuja näiden maaryhmien välillä. Näyttäisi kuitenkin siltä, että luottamuksen lajit eivät sulje välttämättä toisiaan pois. Vaikka partikulaari ja yleistynyt luottamus asettuvat omille ulottuvuuksilleen ja niistä on vaikea ennustaa suoraan toisiaan, tutkijat painottavat, että oikeissa olosuhteissa myös partikulaari luottamus muuntuu koskemaan tuntemattomia ihmisiä. Esimerkiksi myönteiset kokemukset muukalaisista ovat tällaisia – itse asiassa partikulaari luottamus ei ennustanut aineistossa yleistynyttä luottamusta ilman näitä myönteisiä kokemuksia (emt.). Myös

luottamus lainsäädäntövaltaan oli analyyseissa tällainen partikulaarin luottamuksen yleistymistä välittävä tekijä. (emt.)

Kuvio 1. Yleistyneen luottamuksen pysyvyys Euroopassa. Lähde: VI/ESS 2002/2010.

Kuvio 2. Mureneeko yleistynyt luottamus? ”Yleensä ottaen ihmisiin voi luottaa” - vastanneiden prosentiosuudet maittain. Lähde WVS 1990-2007.

Mainitut tulokset ovat sikäli merkittäviä, että ne haastavat voimakkaasti näkemykset luottamuksen lajien poissulkevuudesta. Esimerkiksi Putnam (2000) puhuu silloittavasta (bridging) ja sitovasta (bonding) sosiaalisesta pääomasta, joiden eroa on mahdollista havainnollistaa luottamuksen yhteydessä jaottelulla partikulaariin ja yleistyneeseen ulottuvuuteen. Partikulaarista luottamuksesta koituvat hyödyt kohdistuvat vain suljetun verkoston jäsenille kun taas yleistynyt luottamus hyödyttää viime kädessä koko yhteiskuntaa. On toki aivan selvä, että mafian tai helvetin enkeleiden keskuudessa vallitsee melko suuri sitova luottamus, mutta tämän on vaikea katsoa tuottavan laajoja yhteiskunnallisesti arvokkaita seurauksia, tai muovautuvan yleistyneeksi luottamukseksi. Niin ikään Putnamin esittelemää erottelua lähipiirin keskuudessa vallitsevan tiheän (thin) ja paksun (thick) luottamuksen välillä ei voi ymmärtää tulosten valossa toisensa poissulkeviksi luottamuksen muodoiksi. Yhdysvaltalainen sosiologi Mark Granovetter (1973) on käsitellyt hieman samankaltaista ilmiötä esittäessään ajatuksen niin sanottujen heikkojen siteiden (weak ties) tärkeydestä. Heikot siteet voidaan ymmärtää kahdenvälisinä siteinä, jotka eivät vahvistu muiden verkostojäsenten epäsuorien siteiden välityksellä. Tämä toteutuu esimerkiksi silloin kun kaksi eri verkostojen jäsentä muodostaa keskenään siteen. Silloittavan sosiaalisen pääoman tapaan, heikkojen siteiden on todettu avaavan esimerkiksi työelämässä sellaisia mahdollisuuksia, joita oma verkosto ei pysty välttämättä tarjoamaan (London et al. 1981; Kouvo 2014).

2.1.2. Yleistynyttä luottamusta ennustavat tekijät yksilötasolla

Yleistynyttä luottamusta määrittelevät monet sosioekonomiset tekijät. Yleistynyt luottamus näyttäisi olevan suhteellisen epätasaisesti jakautunutta yksilöiden välillä. Ensinnäkin tutkimuksissa havaitaan usein, että esimerkiksi korkeasti koulutetut ja paremmassa taloudellisessa asemassa olevat luottavat muita enemmän tuntemattomiin kansalaisiin (Brehm & Rahn 1997; Freitag 2003; van Oorschot ym. 2005; Delhey & Newton 2003, III). Esimerkiksi tuloilla ja koulutusasteella mitatut taloudellinen ja inhimillinen pääoma näyttävät ennustavan varsin hyvin myös sosiaalisiksi pääomaksi luokiteltavan yleistyneen luottamuksen kasautumista (Putnam 1995; 2000; Newton 1999; Brehm & Rahn 1997; Patterson 1999). Tämä on tutkimuksissa hyvin usein toistuva lähes havainto, jolle voidaan hakea tulkintaa Raamatusta asti. Ilmiö muistuttaa suuresti Matteus-efektinä tunnettua ajatusta resurssien jakautumisesta: ”Jokaiselle, jolla on, annetaan, ja hän on saava yltäkyllin, mutta jolla ei ole, siltä otetaan pois sekin mitä hänellä on” (Raamatussa Matt. 25:29; Freitag 2003; vrt. Merton 1968).

Mekanismia voi selittää siten, että ne joilla on enemmän taloudellisia tai inhimillisiä resursseja, ovat paremmin suojautuneita mahdollisilta tuntemattomaan toiseen luottamiseen liittyviltä riskeiltä. Korkeampiin sosioekonomisiin asemiin liittyvä inhimillinen pääoma saattaa lisätä myös avarakatseisuutta. Esimerkiksi koulutuksen – joka on tutkimuksesta toiseen yleistyneen luottamuksen voimakkain sosioekonominen korrelaatti - vaikutusta on joskus selitetty koulutuksen toisiin kansalaisiin kohdistettua avoimuutta laajentavin vaikutuksin (Newton 1999; Freitag 2003).

Myös muut yksilölliset tekijät ovat saaneet tukea tutkimuksista. Luottamuksen juuret voivat olla vaikkapa yksilön tai pienyhteisön, kuten perheen ja muiden lähiverkoston, moraalissa. On ehdotettu, että jo varhain vahvat moraaliset periaatteet (esimerkiksi totuuden puhumisen, reiluden ja lupauksen pitämisen) omaksuneet ihmiset luottavat myös helpommin muihin kanssaihmiin. (Fukuyama 1995, 26; Letki 2006; Uslaner 1999, 124–130.) Luottamuksen on katsottu myös syntyvän edellä mainittujen mekanismien ulkopuolisista tekijöistä. Esimerkiksi sellaisten yksittäisten tekijöiden kuin yksilön terveydentilan, onnellisuuden ja vaikkapa vähäisen televisionkatsojan on havaittu synnyttävän luottamusta muihin kansalaisiin (Inglehart 1999; Putnam 2000).

Vaikka yleistynyt luottamus jakautuu voimakkain sosioekonomisiin perusteisiin, jakautuminen näyttäisi olevan monilta osin jokseenkin samankaltaista eri maissa (van Oorschot & Finsveen 2009); toisin sanoen väestöryhmien erot luottamuksen tasoissa ovat eri maissa hyvin samansuuntaisia. Toisaalta monet luottamusta ennustavat tekijät näyttäisivät saavan eri maissa hieman erilaisen painoarvon (Delhey & Newton 2003; 2005 Kääriäinen & Lehtonen 2006). Kuten kuvio 1 osoittaa yleistyneen luottamuksen taso vaihtelee eri yhteiskuntien välillä. Kaiken kaikkiaan yleistynyt luottamus näyttäisi liittyvän pitkälti yhteiskunnalliseen kontekstiin sijoittuviin yksilöllisiin kokemuksiin. Paitsi että se kohdistuu toisiin tuntemattomiin yhteiskunnan jäseniin, sitä ennustavat tekijät näyttäisivät suurelta osin koostuvan yhteiskuntaan liittyvistä kokemuksista ja suhtautumistavoista. Yleistynyt luottamus sisältää myös elementtejä vallitsevista normeista, jotka määrittelevät suhtautumista tuntemattomiin kansalaisiin.

Freitag ja Traummüller (2009) vahvistivat German Socioeconomic Panel – aineistoon nojautuvassa tutkimuksessaan partikulaarin ja yleistyneen luottamuksen eroavaisuuden. Yleistynyt luottamus näytti olevan luonteeltaan abstraktimpaa verrattuna partikulaariin luottamukseen. Molemmat olivat silti yhteydessä vastaajan kokemuksiin. Välittömän läheisiin sosiaalisiin suhteisiin liittyvät kokemukset olivat yhteydessä partikulaariin luottamukseen, kun taas yleistynyttä luottamusta ennustivat parhaiten kokemukset lähimpiin ulkopuolisesta maailmasta ja tietyt asenteet, kuten

optimismi. Toisin sanoen, kokemusten ja asennoitumisten laajuus näyttäisi täsmävän myös luottamuksen laajuuden kanssa. (emt.)

Vaikka yksilölliset erot yleistyneessä luottamuksessa ovat huomattavia, Delhey ja Newton (2003) suosittelevat melkein vuosikymmen sitten julkaistussa artikkelissaan etsimään yleistynyttä luottamusta ennustavia tekijöitä yksilötason eroavaisuuksien sijaan yhteiskuntien välisistä eroista. Asennetutkimuksia käyttävässä yleistyneen luottamuksen tutkimuksessa voidaan havaita tähän perustuen erillisiä suuntauksia, joista voidaan erotella hieman karkeistaen kaksi päälinjaa. Niin sanottu kansalaisyhteiskuntakeskeinen (engl. society centered) suuntaus olettaa, että yleistyneen luottamuksen lähteet ovat perustavanlaatuisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Instituutiokeskeinen (engl. institution-centered) suuntaus taas katsoo hallinnon, poliittisten instituutioiden sekä toteutettujen politiikkojen olevan keskeisiä yleistyneen luottamuksen lähteitä (Hooghe & Stolle 2003, 3).

2.1.3. Instituutiot ja luottamus

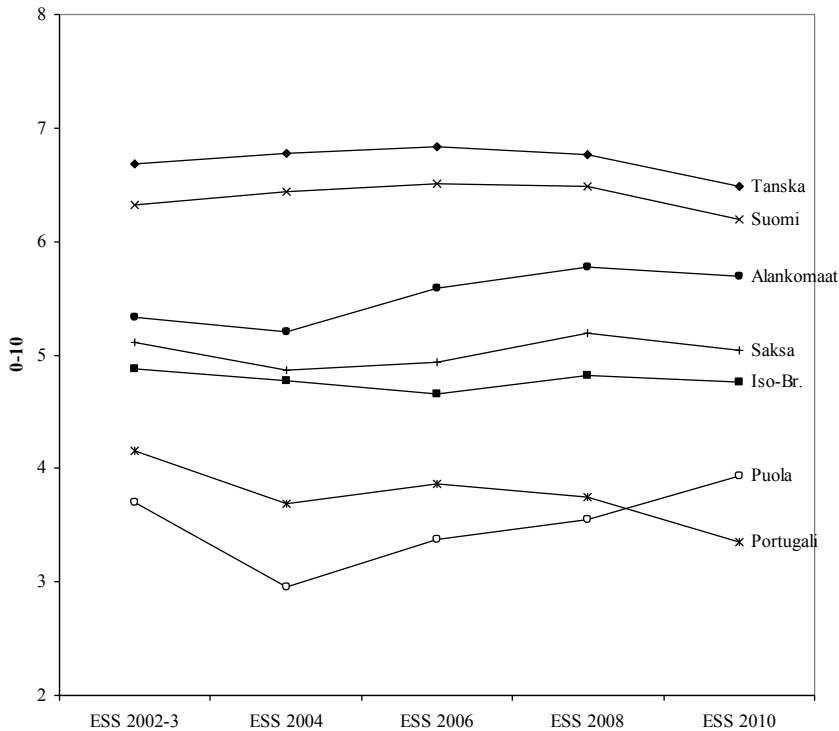
Instituutioilla voidaan tarkoittaa epävirallisia vakiintuneita tapoja, normeja ja monenlaisia kulttuurimme vakiintuneita tuotteita, mutta tässä yhteydessä tarkastellaan yhteiskunnan muodollisempia instituutioita. Näitä voivat olla esimerkiksi hallitus, oikeuslaitos, eduskunta tai poliisi. Instituution määrittelystä vallitsee runsaasti erilaisia näkemyksiä, mutta yleisesti näillä tarkoitetaan vakiintuneita sääntöjä, jotka luovat säännöllisiä vuorovaikutuksen muotoja, joilla on erilaisia funktioita. Instituutiot ovat sosiaalisia rakenteita, jotka samalla myös muodostavat sosiaalista järjestystä ohjaamalla yksilöiden käyttäytymistä. Niin sanottua neo-institutionaalista¹ lähestymistapaa mukaillen, tässä tutkimuksessa olennaista on se, että julkiset instituutiot määrittävät niin ikään kansalaisten käyttäytymistä monin tavoin (vrt. Kaina 2011; Rothstein 2005: 41).

Voiko julkisiin instituutioihin ylipäänsä luottaa, tai onko siinä mitään järkeä? Tämän suuntaisia pohdintoja esiteltiin jo luottamuksen ja luottavaisuuden käsitteitä eroteltaessa. Saattaa olla keskimääräisen kansalaisen yliarvioimista olettaa, että hän olisi asemassa, jossa hän todella voisi päättää luottaako julkiseen instituutioon vai ei.

¹ *Neo-institutionalismilla tarkoitetaan talous- ja sosiaalitieteissä vallitsevia tutkimussuuntauksia, jotka korostivat moniin tieteenalojen klassikoihin tukeutuen uudelleen uudelleen instituutioiden roolia voimakkaina yksilöiden käyttäytymistä ohjaavina selittäjinä. (Ks. esim. March & Olsen 1984; Hall & Taylor 1996; Kaina 2011.)*

Kompleksisista, jatkuvasti eriytyvistä modernin ajan yhteiskunnallisista instituutioista on tavallisen kansalaisen lähes mahdotonta saada riittävää määrää tietoa luottamusta koskevien päätöstensä perustaksi. (Hardin 1999, 29-30.) Ilman juristin koulutusta saattaa esimerkiksi olla vaikea väittää luottavansa oikeusjärjestelmään. Lisäksi vaikkapa demokratian toimivuuden kannalta on suotavaa, että kansalaiset ovat vapaita osoittamaan poliittisia toimijoita ja instituutioita kohtaan tervettä epäluottamusta (vrt. Nousiainen 1998, 324). On helppoa esimerkiksi ajatella hyvin vähäisten kansalaisoikeuksien maista raportoitavan korkeita kannatus- ja luottamuskertoja, mikäli kriittisyys instituutioita kohtaan ei ole suotavaa. On olemassa tulkintoja, joiden mukaan demokratian lisääntyminen itse asiassa aiheuttaa poliittisiin auktoriteetteihin kohdistuvan kiinnostumattomuuden ja epäluottamuksen lisääntymistä huomion kiinnittyessä enemmän muihin sosiaalisiin suhteisiin (Warren 1999; Norris 1999).

Matalaa institutionaalista luottamusta ei voi kuitenkaan suoraviivaisesti todeta signaaliksi esimerkiksi demokratian toimivuudesta. Claus Offe (1999) korostaa instituutioita koskevan luottamuspulan ongelmallisuutta. Luottamuspula vaikeuttaa hänen mukaansa olennaisesti lukuisten nyky-yhteiskuntaa kohtaavien kollektiivisten ongelmien ratkaisemista. Esimerkiksi korruptoituneessa maassa resurssit jakautuvat tehottomasti ja jatkuva epäluottamus poliittista järjestelmää kohtaa saattaa johtaa äänestysaktiivisuuden laskuun. Sen sijaan että länsimaille yleinen alhainen institutionaalinen luottamus ikään kuin hyväksyttäisiin demokratian sivukustannuksena, tulisi pohtia sitä miten luottamusta instituutioihin voitaisiin lisätä. Offe (emt., 80-85.) kuitenkin toteaa, että on vaikeaa määritellä missä määrin näitä piirteitä voidaan todella parantaa ja missä määrin nämä ovat annettuja.

Kuvio 3. Instituutioihin ja niiden edustajiin luottaminen joissakin Euroopan maissa vuosina 2002-2010 (summamuuttujassa mukana parlamentit, poliisi, oikeuslaitos ja politiikot, Lähde ESS 2002-2010).

Alhaista institutionaalista luottamusta voidaan pitää luonnollisena reaktiona vallitsevaan tilaan; siihen, miten järjestelmä juuri tällä hetkellä toimii. Alhainen institutionaalinen luottamus voi toki instituutioiden huonon toimivuuden lisäksi indikoida yhtä lailla liian korkeita odotuksia järjestelmää kohtaan, mutta molemmissa tapauksessa se liittyy tilanteeseen, jossa nämä kaksi elementtiä, kansalaisten odotukset ja järjestelmän toiminta, eivät jostain syystä kohtaa (Newton 2001, 205-6).

Kuviossa 3 on esitetty institutionaalisen luottamuksen vaihtelua Euroopassa vuodesta 2002 vuoteen 2010. Mukaan on poimittu vain joitakin Euroopan maita lähinnä selkeyden vuoksi, sillä monissa maantieteellisesti ja historiallisesti läheisissä maissa luottamustasot ovat verrattain samankaltaisia. Esimerkiksi Ruotsi puuttuu kuvioista, koska sen tasot olisivat olleet erittäin lähellä Suomen vastaavia. Keskeistä instituutioihin luottamisen vaihtelua arvioitaessa on kuitenkin niiden hieman suurempi vaihtelu verrattuna yleistyneeseen luottamukseen, joskin kahdeksan vuoden seurantajakso on tässäkin yhteydessä hieman liian lyhyt. Luottamustasot sinänsä

näyttävät asettuvan hyvin samankaltaiseen järjestykseen maiden kesken kuin yleistyneen luottamuksen ollessa kyseessä. Pohjoismaat sijoittuvat korkeammalle ja itäinen ja eteläinen Eurooppa matalammalle. Jälkimmäisissä maaryhmissä tosin myös ajallinen vaihtelu näyttäisi olevan suurempaa. Tätä kuitenkin tasoittaa hieman se, että mukaan on otettu sekä poliittisia että puolueettomia instituutioita, ensimmäisiä kohtaan osoitetun luottamuksen vaihtelun ollessa usein suurta.

Maavertailujen lisäksi yleistynyt ja institutionaalinen luottamus ovat yhteydessä toisiinsa myös yksilötasolla ja tämä yhteisvaihtelu liittyy aivan keskeisellä tavalla yleistyneen luottamuksen syntyä kuvaaviin selitysmalleihin (Brehm & Rahn 1997). Luotamme tuntemattomiin kansalaisiin, koska he ovat laillamme jakamassa samaa institutionaalista tilaa ja ovat instituutioiden normatiivisten ideaalien vaikutuksessa. Lisäksi instituutiot madaltavat riskiä toiseen ihmiseen luottamisesta (Offe 1999, 71). Nämä ovat keskeisiä huomioita silloin, kun tarkastelemme yleistyneen luottamuksen kasautumisen mekanismeja.

2.2. Yleistynyttä luottamusta selittävät mekanismit

Uudelleen virinnyt keskustelu luottamuksesta liittyy keskeisellä tavalla viime vuosikymmeninä virinneeseen *sosiaalisen pääoman* tutkimusbuumiin. Käsite on löytänyt tiensä akateemisesta ja hallinnollisesta kielestä jopa arkipuheeseen ja kytkeytyy mitä mielikuvituksellisimpiin yhteyksiin. Sosiaalista pääomaa voidaan löytää mitä moninaisimmista inhimillistä vuorovaikutusta sisältävistä asetelmista.

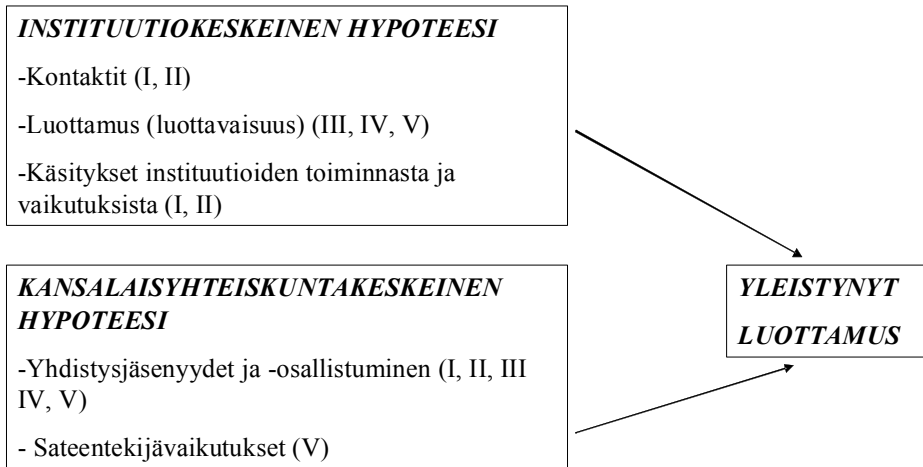
Fyysisellä pääomalla tarkoitetaan suhteellisen staattisia resursseja kuten esimerkiksi rahaa, työkaluja, koneita ja maa-alueita kun taas inhimillisellä ja/tai kulttuurisella pääomalla tarkoitetaan puolestaan yksilöllisiä tietoja ja taitoja (Schultz 1961; Becker 1962; Bourdieu 1988; Coleman 1988, 100-101). Sosiaalinen pääoma poikkeaa edellisistä pääomalajeista siten, että se on hyödynnettävissä ainoastaan ihmisten välisissä suhteissa (Coleman 1988). Sosiaalinen pääoma ymmärretään monin eri tavoin. On silti mahdollista antaa jonkinlainen väljä määritelmä käsitteelle. Tässä kohtaa on hyödyllistä erotella, tarkastellaanko sosiaalista pääomaa yksilöllisenä vai kollektiivisena resurssina. Yksilön näkökulmasta sosiaalinen pääoma näyttäytyy toimijan kykynä saavuttaa erilaisia hyötyjä sosiaalisten verkostojen jäsenyyksien avulla (Portes 1998, 6). Jos sosiaalinen pääoma ymmärretään suurempia ihmisyyhteisöjä koskettavaksi ilmiöksi, se voidaan määritellä sosiaalisiksi resurssiksi, joka yhdistää kansalaisia toisiinsa ja mahdollistaa tehokkaamman pyrkimisen kohti heidän yhteisiä tavoitteitaan.

Ajatusta on kenties helpompi ymmärtää, kun erottellaan toisistaan sosiaalisen pääoman eri komponentit, joita ovat sosiaaliset verkostot, (vastavuoroisuuden) normit ja luottamus (esim. Putnam 1993, 35-36; Stolle 2003, 19; Lin 2001). Toisiinsa luottava ihmisryhmä suoriutuu tehtävistään huomattavasti tehokkaammin kuin toisiaan alinomaa epäilevä joukkio, työnsaanti on helpompaa, jos tuntee oikeita henkilöitä ja ystävät säilyvät tyytyväisempinä, kun muistaa kutsua heidät vuoroin vieraisiin.

Tämän väitöskirjan aihe, luottamus, liittyy olennaisena osana sosiaalisesta pääomasta käytyyn keskusteluun, sillä luottamus on yksi sosiaalisen pääoman komponentti. Brehm ja Rahn (1997, 1002) kuvaavat artikkelissaan sosiaalisen pääoman eri komponenttien välisiä suhteita. Sekä kansalaisten keskinäiselle että instituutionaalille luottamukselle oletetaan kiinteä yhteys järjestötoimintaan ja kansalaisaktiivisuuteen. Kolmen elementin välinen suhde voidaan käsittää myös vastavuoroisena, kuten Brehm ja Rahnkin lopputulemassaan toteavat. Kysymys voi olla ruusuisesta kehästä, jossa luottamus ja kansalaisosallistuminen voimistavat toisiaan ja edelleen luottamusta julkisiin instituutioihin. On olemassa tutkimusevidenssiä siitä, että mitä enemmän ihmiset ovat tekemisissä toistensa kanssa esimerkiksi kansalaisjärjestöissä, sitä enemmän he ovat valmiita luottamaan toisiinsa, ja toisaalta tuntemattomiin kansalaisiin luottavaisemmat ihmiset ovat useammin myös aktiivisia yhdistystoimijoita (Putnam 1993, 173; Brehm & Rahn 1997). Kansalaiset, jotka luottavat toisiinsa ja osallistuvat aktiivisesti yhdistyksiin, luottavat teorian mukaan todennäköisemmin myös yhteiskunnallisiin instituutioihin. Yhteiskunnalliset instituutiot taas luovat luottamusta säilyttävän toimintaympäristön sanktioimalla luottamusta rikkovia toimintoja. On esitetty, että instituutiot voivat jopa korjata ihmisten välistä epäluottamusta (Brehm & Rahn 1997, 1003; Levi 1996, 50). Silloin, kun luottamusta ja kansalaisaktiivisuutta on vähän, syntyy vastaavasti noidankehiä ja ”sosiaalisia ansoja”, joissa mikään ei toimi eikä kanna hedelmää (Putnam 2000; Rothstein 2005).

Ilmonen (2004, 101) on todennut yllämainitun kaltaisesta kuvauksesta, että se on varsin uskottava, mutta ”*kuten niin usein yhteiskuntatieteissä, ei tiedetä, mikä näiden verkostojen osista on syy, mikä seuraus*”. Tämä johtuu osittain siitä, että suuresta yhteiskunnallisesta tiedontuotannosta huolimatta on varsin vähäinen määrä sellaisia kansainvälisiä pitkittäisseurantaan perustuvia tutkimusaineistoja, joiden avulla voitaisiin yrittää vastata kysymyksiin kausaalisesta järjestyksestä. Katsaus sosiaalisen pääoman mekanismien empiiriseen tutkimukseen antaa toisin sanoen edelleenkin keskenään jokseenkin ristiriitaista näyttöä sosiaalisen pääoman yleisen teorian olettamien elementtien vuorovaikutussuhteista. Lisääntyvästä tutkimustiedosta

huolimatta sosiaalisen pääoman eri komponenttien välisistä suhteista tiedetään edelleen vasta vähän.

Kuvio 4. Yleistyneen luottamuksen selitysmallit tässä tutkimuksessa, suluisia aihetta käsittelevät artikkelit (vrt. Brehm & Rahn 1997, 1002).

Kuviossa 4 on eritelty tämän väitöskirjan tutkimusastelma suhteessa yleistyneen luottamuksen kasautumisesta oletettuihin mekanismeihin kunkin artikkelin näkökulmasta. Osassa artikkeleita luottamuksen syntyä tarkastellaan kansalaisyhteiskuntakeskeisen hypoteesin näkökulmasta, osassa taas instituutiokeskeisen ja osa tarkastelee molempia mekanismeja yhtäaikaisesti. Tässä väitöskirjassa ei ole ollut käytössä paneelimuotoisia pitkittäisaineistoja, joissa olisi mitattu yleistynyttä luottamusta tai muita sosiaalisen pääoman komponentteja. Tämä johtuu ensisijaisesti tällaisten aineistojen huonosta saatavuudesta. Sosiaalisen pääoman elementtien välistä kausaalista järjestystä koskeva tutkimus on kuitenkin tärkeää paitsi akateemissa myös sen yhteiskunnallisen relevanssin kannalta. Mitä enemmän meillä on tietoa munista ja kanoista, sitä valmiimpia olemme esimerkiksi suunnittelemaan julkisia instituutioitamme siten, että ne eivät ainakaan lisää kansalaisten välistä epäluottamusta. Seuraavaksi syvennytään hieman tarkemmin luottamuksen syntyä koskeviin erilaisiin selitysmalleihin.

3. Kansalaisyhteiskunta yleistyneen luottamuksen lähteenä

Monien yleistyneen luottamuksen syntyä selittävien tulkintojen katsotaan usein perustuvan ranskalaisen historioitsijan ja filosofin Alexis de Tocquevillen (1805-1859) klassiseen tutkimukseen *Democracy in America* (1981 [1835]). Tocqueville matkusti Yhdysvaltoihin 1800-luvulla suuressa kuohunnassa olleesta Ranskasta ja haltioitui tutkimuksessaan paitsi tuolloin verrattain modernina näyttäytyneestä ”uudesta mantereesta” myös yhdistysten suuresta merkityksestä yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa. Niin sanottujen kansalaisyhteiskuntakeskeisten (society-centred) tulkintojen mukaan yhdistyksillä ja järjestöillä on suuri painoarvo myös luottamuksen kasautumisessa. Tocquevillelaisen näkemyksen mukaan kansalaiset, jotka viettävät aikaansa yhdistyksissä tai järjestöissä, oppivat muita helpommin luottamaan paitsi täysin tuntemattomiin ihmisiin, myös yhteiskunnallisiin instituutioihin (Putnam 1995 & 2000; Ilmonen 2004, 103.)

Näkemystä pidetään yhtenä keskeisimmistä luottamuksen syntyä koskevista perusolettamuksista. Erityisesti Robert Putnamin (1993; 1995; 2000) jalanjäljissä askeltava luottamuksen tutkimus nojaa pitkälti tähän. Suuntaus onkin tuottanut monia merkittäviä avauksia, jotka ovat vieneet eteenpäin luottamuksen syntyä tarkastelevaa tutkimusalaa. Merkittävin askel tässä ketjussa on Putnamin (1993) urauurtava tutkimus *Making Democracy Work*, jossa hän tutkijakollegoineen käsittelee Pohjois- ja Etelä-Italian välisiä eroja yhteisöelämän ja taloudellisen kehityksen suhteen. Pohjois-Italiassa ihmisten havaittiin osallistuvan aktiivisesti yhteisöelämään vuosisatojen perinteiden ohjaamana ja tällä osoitettin olevan vahva yhteys myös alueen vauraudelle. Maan eteläosissa puolestaan asia osoittautui päinvastaiseksi. Heikko kansalaisaktiivisuus ja hauraat verkostot rapauttavat luottamusta ja tämä edelleen vaikuttaa myös talouteen kurjistavalla tavalla. Pohjois-Italiassa kysymys on itseään vahvistavista ruusuista sykleistä ja Etelä-Italiassa vastaavasti noidankehistä. Ensimmäisessä tapauksessa kansalaisaktiivisuus ruokkii luottamusta ja tämä taas edelleen taloudellista kasvua ja tämä taas edelleen vahvaa kansalaisyhteiskuntaa (vrt. Hagfors & Kajanoja 2009). Jälkimmäisessä ollaan jumiutuneita vaatimattoman kansalaisyhteiskunnan, epäluottamuksen ja niukan varallisuuden kertymisen kierteeseen. Toisin sanoen Putnamin ajatus sosiaalisen pääoman ja luottamuksen kasautumisesta on syklinen, jolloin syy-seuraussuhdetta on vaikea havaita.

Putnam jatkoi saman aihepiiriin pohdintaa teoksessaan *Bowling Alone* (2000). Tällöin hän osoitti laajoihin tutkimusaineistoihin nojautuen, että Etelä-Italiaa vaivaava kehitys on läsnä myös Yhdysvalloissa. Ystävien tapaamiseen, yhdistystoimintaan ja yhteisiin harrastuksiin käytetty aika, kuten myös luottamus tuntemattomiin kansalaisiin

on vähentynyt USA:ssa rajusti kuluneiden vuosikymmenten aikana. Tämä johtuu Putnamin näkemyksen mukaan muun muassa kiireestä, pidentyneistä työmatkoista sekä television ja uuden teknologian ihmisiä toisistaan etäännyttävistä vaikutuksista. Kehityksellä katsotaan olevan vakavia seurauksia paitsi ihmisten välittömälle hyvinvoinnille myös koko poliittisen järjestelmän toiminnalle, sillä matala yleistynyt luottamus heijastuu näkemyksen mukaan muun muassa matalana luottamuksena yhteiskunnallisiin instituutioihin. Sekä poliittinen osallistuminen että vuorovaikutus hallinnon kanssa on oletuksen mukaan yleisempää korkean järjestöaktiivisuuden yhteiskunnissa. (Almond & Verba 1989; Brehm & Rahn 1997; Putnam 1993; 2000; Ilmonen 2004, 103.)

3.1. Kansalaisyhteiskuntakeskeisen suuntauksen kritiikki

Näkemyks yhdistysten valtavasta luottamusta synnyttävästä voimasta on saanut osakseen myös paljon kritiikkiä. On esimerkiksi kysytty sitä, onko jäsenyys yhdistyksissä tai niiden toimintaan osallistuminen enää nyky-yhteiskunnassa niin mahtava luottamusta generoiva voima kuin tulkinta antaa ymmärtää (ks. esim. Siisiäinen 2003). Monien viimeaikaisten tutkimusten mukaan yksilötason yhteys yhdistystoiminnan ja luottamuksen lajien välillä on melko heikko (Delhey & Newton 2003; Kankainen 2009). Tämä ei tarkoita välttämättä sitä, että tutkijat kiistäisivät yhdistysten roolin tärkeinä sosiaalisuuden väylinä ja ”demokratian kouluina”, sillä monet näkemyksen suhteen vastakkaisiakin kantoja edustavat yhteiskuntatieteilijät jakavat ajatuksen yhdistyksien hyödyllisyydestä monia tärkeitä päämääriä toteuttaessa. Ajatus juuri yhdistysten tärkeydestä huomioi kuitenkin vain melko kapean osan kaikesta ruohonjuuritasolla tapahtuvasta yleistynyt luottamusta mahdollisesti lujittavasta kanssakäymisestä, kuten perheessä, koulussa tai työpaikoilla tapahtuvasta sosiaalisuudesta (Levi 1996). Mikseivät nämä muut mainitut sosiaalisuuden muodot, tai vaikkapa internetissä tapahtuva maantieteellisten ja ihmisryhmien väliset raja-aidat kaatava vuorovaikutus voisi olla yhdistysten kaltaisia luottamuksen tai sosiaalisen pääoman lähteitä (ks. esim. Räsänen & Kouvo 2007)?

Toiset tutkijat taas painottavat enemmän verkostojen laadullisia ominaisuuksia. Sosiaalisen pääoman juuret voivat olla vaikkapa yksilön tai pienyhteisön, kuten perheen ja muiden lähiverkostojen, moraalissa (Fukuyama 1995, 26; Uslaner 1999, 124; 129-130). Sen sijaan, että ruohonjuuritason kanssakäymisen mahdolliset suotuisat vaikutukset yleistyneelle luottamukselle liittyisivät pelkästään tiettyihin

vuorovaikutuksen muotoihin, ne mitä luultavimmin liittyvät myös tätä vuorovaikutusta ohjaaviin periaatteisiin.

Vaikka teesi yhdistystoiminnan erityislaatuisuudesta yleistyneen luottamuksen suhteen hyväksyttäisiinkin, meidän on huomioitava, että eri yhdistykset ovat myös profiileiltaan hyvin erilaisia. Yhdistykset ovat organisoituneet toteuttaakseen toisistaan radikaalistikin poikkeavia tarkoituksia. Saattaa olla liian yksinkertaistavaa ajatella, että pyrkimys kaikkien näiden toteuttamiseen automaattisesti lisää yleistynyttä luottamusta (Stolle & Rochon 2001; II). Esimerkiksi aseistariisuntaan tähtäävä painostusryhmä, kansallinen kivääriyhdistys, poliittinen nuorisjärjestö ja marttakerho asemoituvat kansalaisyhteiskuntakeskeisen mallin paikkansa pitäessäkin luultavasti hyvin erilaisella tavalla suhteessa yleistynyttä luottamusta tuottaviin yhteiskunnallisiin mekanismeihin. Kaikenlaiset yhdistykset saattavat luoda suuressa määrin luottamusta jäsentensä välille, mutta eivät välttämättä muuhun yhteisöön tai ainakaan kaikkien kansalaisten välille ulottuvaa luottamuksen ilmapiiriä. Kun neo-tocquevillemaisessa perinteessä mainitaan usein Yhdysvallat varhaisena vitaalin kansalaisyhteiskunnan paraatiesimerkkinä, se ei ole suinkaan ainoa. Tällainen löytyy itse asiassa 1900-luvun alun Euroopasta. Berman (1997) huomioi osuvasti, että maailmansotien välisessä Weimarin tasavallassa elettiin varsinaista yhdistysten ja kansalaiselämän kulta-aikaa. Heikompi kansalaisyhteiskunta ei analyysin mukaan olisi kuitenkaan välttämättä mahdollistanut natsien valtaannousua (Berman 1997).

Toinen yhdistysten ja yleistyneen luottamuksen välistä yhteyttä määrittävä aspekti liittyy yhdistysten inklusiivisuuteen – toisin sanoen siihen tuoko se yhteen erilaisista sosioekonomisista ja kulttuurisista taustoista tulevia kansalaisia. On paljon todennäköisempää, että yhdistys, jonka jäsenistö edustaa yhteiskunnan eri segmenttejä, luo yleistynyttä luottamusta paljon herkemmin – sikäli, kun tämä ymmärrettään suhtautumisena vähän tuntemattomimpiin toisiin. Tässä yhteydessä on huomioitava myös se, että yhdistyksen *raison d'être* kytkeytyy usein yhteen jäsenistön heterogeenisyyden kanssa. Ääritapauksessa yhdistys voi paitsi koostua hyvin valikoidusta joukosta ihmisryhmiä ja samanaikaisesti ajaa vaikkapa muiden ihmisryhmien oikeuksia halventavia tavoitteita. Äkkiseltään on vaikea keksiä, millä tavalla tämä voisi kontribuoida niin yhdistysten jäsenistön kuin sen ulkopuolistenkaan yleistyneeseen luottamukseen sitä lisäävästi (Stolle & Rochon 2001).

Tutkimuksissa on esimerkiksi argumentoitu, että aktiivinen osallistuminen sellaisiin järjestöihin ja yhdistyksiin, joiden jäsenistö on heterogeeninen, lisää niihin kuulumattomien yleistynyttä luottamusta kaikkein tehokkaimmin (vrt. Stolle & Rochon 2001; Li ym. 2005). Esimerkiksi Englannissa on havaittu, että yhdistysjäsenyydet jakautuvat melko luokkaperustaisesti. Brittiläiselle työväenluokalle

voi olla ominaista hyvinkin aktiivinen toiminta yksittäisissä työväenluokkaisissa harrastusyhdistyksissä, joskin työväenluokan osallistuminen yhdistyksiin on hieman vähentynyt. Kuitenkin nimenomaan luokkarajoja ylittävien yhdistysten jäsenyys on työväenluokalla keskiluokkaa harvinaisempaa. Luokkahierarkiassa matalammalla olevat suosivat myös enemmän epämuodollisia sosiaalisia verkostoja kun taas yhdistysosallistuminen on aktiivisinta keskiluokan keskuudessa. (Li ym. 2005; Pichler & Wallace 2009.) Vaikka suomalainen yhdistyskenttä on jakautunut hieman tasaisemmin eri luokka-asemien suhteen, vastaavansuuntaisia - joskin lievempiä - eroja on havaittavissa myös Suomessa (III).

Lisäksi on esitetty vastahypoteesi yleistynyttä luottamusta ja järjestöaktiivisuutta koskevan kausaalisuhteen suunnasta. Järjestötoimintaan saattaa valikoitua ihmisiä nimenomaan sillä perusteella, kuinka paljon nämä yleensä ottaen luottavat toisiin ihmisiin (Stolle 2003, 25). Väite tuntuu uskottavalta, sillä on melko luultavaa, että yhdistyksiin ja järjestöihin on huomattavasti helpompi liittyä valmiiksi luottavaisena ja vastavuoroisuuden normit omaksuneena. Kysymys liittyy tämän vuoksi myös sosiaalitieteissä niin yleiseen ja klassiseen ongelmaan selittävien muuttujien endogeenisuudesta ja eksogeenisuudesta. Se on tutkimusasetelmien kannalta erittäin haasteellinen ja näin ollen harvoin huomioitu. Harvinaisena poikkeuksena Sønderkov (2011) onnistui rakentamaan efektin testaamiselle sopivan tutkimusaineiston rajaamalla World Values Survey –aineistosta pois yli 23-vuotiaat vastaajat ja pystyi näin ollen osoittamaan, että nimenomaan korkea yleistynyt luottamus ennusti näiden ”yhdistyskansalaisuutta”. Mielenkiintoista tutkimuksessa oli myös se, että yleistynyt luottamus ennusti vain niin sanottua yleistä hyvää edistäviin järjestöihin liittymistä.

Ongelma endogeenisyydestä ja toisaalta myös tautologisesta selittämisestä liittyy laajemminkin luottamuksesta ja sosiaalisesta pääomasta käytyihin keskusteluihin ja sillä on laajempia seurauksia erityisesti sen suhteen, miten tutkimustietoa voitaisiin hyödyntää. Putnamin Italia-tutkimus on tästä hyvä esimerkki. Tutkimushan käytännössä osoittaa, että jos kaupunki tai alue on yhteisöllinen, se tuottaa yhteisöllisiä asioita. Ei voida osoittaa, että Putnam olisi varsinaisesti väärässä, mutta paitsi että ajatus on tautologinen (Portes 1998, 19–20), se on melko hedelmätön. Kuten edellä jo mainittiin, on mahdollista ja uskottavaakin, että luottamus ja siihen yhteydessä olevat tekijät – kuten tässä tapauksessa rikas kansalaiselämä - muodostavat syklisen kokonaisuuden, mikä vaikeuttaa ilmiöiden mallintamista. Ongelmana erityisesti Italia-tutkimuksen tapauksessa on kuitenkin se, että ilmiön historiallis-deterministisen luonteen vuoksi ei myöskään tiedätä, miten esimerkiksi luottamusta voitaisiin lisätä yhteiskunnassa. Myöskään yhdistystoiminnan tai keilailuporukoiden lisääminen poliittisin interventioin ei vaikuta suuntausta kritisoivien tutkimusten mukaan kovin

hedelmälliseltä strategialta. Toisaalta tutkimus on edennyt suurin harppauksin näiden havaintojen jälkeen ja Putnam on sittemmin pohtinut yksityiskohtaisemmin kysymyksiä sosiaalista pääomaa juurruttavista tekijöistä (esim. Putnam 2000, 367–414).

Tässä luvussa on tarkasteltu verrattain kriittisesti kansalaisyhteiskuntakeskeiseen tulkintaan perustuvia käsityksiä yleistyneen luottamuksen synnystä. Tämä liittyy ennen kaikkea siihen, että kyseessä on tutkimusala, joka on antanut tärkeän alkusysäyksen yleistyneen luottamuksen yhteiskuntatasoisten syntymekanismien tutkimukselle. Kriitiikin tarkoitus ei tässä esityksessä eikä luultavasti useimmilla suuntaukseen kriittisesti suhtautuvillakaan ole vähätellä yhdistysten äärimmäisen tärkeitä funktioita vaikkapa demokratian toimivuuden takaajana tai arvokkaiden hyvinvointihyötyjen tuottajina. Näkemystä henkilökohtaisen yhdistyksiin kuulumisen merkityksestä yleistyneelle luottamukselle on kuitenkin pystytty kyseenalaistamaan. Empiiriset tutkimustulokset aiheesta ovat melko ristiriitaisia ja ei liene liioittelua väittää, että yleistyneelle luottamukselle on olemassa parempiakin korrelaatteja. Peter Nannestad (2008, 423) tiivistää tähänastisen tutkimustiedon yleistynyttä luottamusta tarkastelevassa review-artikkelissaan: *”It seems that most empirical studies have not been kind to the civic society explanation of generalized trust, and that is true especially for studies addressing endogeneity problems properly”*. Toisin sanoen yhdistyksissä toimiminen tai niiden jäsenyys ei korreloi yksilötasolla kovinkaan voimakkaasti sosiaalisen pääoman muiden indikaattoreiden, kuten esimerkiksi yleistyneen luottamuksen kanssa (Freitag 2003, Kumlin & Rothstein 2005; Kouvo 2005; Kankainen 2009; ks. myös Robinson 1950).

Maavertailuissa havaitaan kuitenkin usein selvä yhteys yleistyneen luottamuksen ja yhdistysaktiivisuuden välillä, vaikka yksilötason yhteydet jäisivätkin heikoiksi. Vahvat yhdistysmaat kuten Suomi ja muut pohjoismaat sijoittuvat toistuvasti kärkipaikoille yleistynyttä luottamusta mittaavissa kyselytutkimuksissa (Knack & Keefer 1997; Delhey & Newton 2005) Tälle empiiriselle havainnolle on tarjottu erilaisia selityksiä. Seuraavassa tarkastelemme yhtä niistä.

3.2. Vastauksia kritiikkiin

Tutkimustulokset yhdistysten yleistynyttä luottamusta tuottavista vaikutuksista ovat olleet melko ristiriitaisia (Nannestad 2008, 423). Hyvin yleinen havainto maavertailuja tehtäessä on se, että yhteys yhdistysaktiivisuuden ja yleistyneen luottamuksen välillä on voimakkaampi kuin pelkästään yksilötason yhteyksiä tarkasteltaessa (IV). Vaikka

havaitsemme usein voimakkaan aggregaattitason korrelaation järjestöaktiivisuuden ja yleistyneen luottamuksen välillä (Knack & Keefer 1997; Delhey & Newton 2005), näistä yhteyksistä saattaa olla vaikea päätellä sitä, miten yhdistykset voisivat tuottaa yleistynyttä luottamusta.

Yhdistysjäsenyyksien tai –aktiivisuuden vaikutuksia yleistyneelle luottamukselle on usein tarkasteltu pelkästään yksilöllisten jäsenyyksien tai aktiivisuuden kautta (esim. Freitag 2003; Delhey & Newton 2003). Tämä sulkee pois sen mahdollisuuden, että yhdistyksillä voi olla myös sellaisia aktiivisen jäsenistön ulkopuolelle säteileviä vaikutuksia, jotka eivät tule näkyviin yksilötasolla tehdyissä tarkasteluissa. Voidaan myös ajatella, että sekä motiivit yhdistysosallistumiseen että osallistumisen mahdolliset vaikutukset eivät välttämättä liity suoraan yksilön välittömiin henkilökohtaisiin intresseihin. Toisin sanoen, yhdistystoimintaa voidaan tarkastella eräänlaisena yleishyödykkeenä, jonka mahdollisten kokonaishyötyjen yksilötason tarkastelu on lähtökohtaisesti ainakin epätarkkaa.

Pharr ja Putnam (2000) esittävät, että yhdistyksillä voi sen yksittäistä jäsentä koskevien vaikutusten lisäksi olla niin sanottuja sateentekijävaikutuksia, jotka ulottuvat koko paljon laajemmalle. Sateella tarkoitetaan tässä yhteydessä niitä yhdistysaktiivisuuden vaikutuksia, jotka eivät ulotu ainoastaan yhdistysten jäsenistöön. Ideaalitulanteessa se voisi laskeutua myös aktiivisen yhdistysosallistumisen alueilla asuvien vähemmän aktiivisten kansalaisten ylle näiden vaikkapa osoittaessa korkeampaa luottamusta toisiin ihmisiin silloin, kun näitä tasoja verrataan vähemmän aktiivisten alueiden kansalaisiin (van der Meer 2003.)

Alankomaalaisessa tutkimuksessa tarkasteltiin, onko järjestöosallistumisella sellaisia vaikutuksia vastaajien kokeman yleistyneen ja institutionaalisen luottamuksen tasoon, joita ei voida palauttaa näiden muuttujien yksilötason vaikutuksiin (Van der Meer 2003). Van der Meer tarkasteli valtio- tai aluetasolla vallitsevan yhdistysosallistumisen vaikutuksia yleistyneeseen luottamukseen vain niiden vastaajien kohdalla, jotka ilmoittivat olevansa passiivisia yhdistystoiminnan suhteen. Ne yhdistyksissä passiiviset, jotka asuivat vähäisen yhdistysaktiivisuuden alueilla raportoivat vähäisempää yleistynyttä luottamusta kuin aktiivisempien alueiden yhdistyksiin osallistumattomat. Tämä yhteys säilyi myös silloin, kun sitä vakioitiin monilla muilla keskeisillä yleistynyttä luottamusta selittävillä tekijöillä. Sateentekijävaikutuksia siis todellakin esiintyi, mutta lähinnä alueellisella tasolla.

Kaiken kaikkiaan keskustelu kansalaisyhteiskuntakeskeistä näkökulmaa vastaan ja sen puolesta on ollut kiivasta. Kyseessä on luultavasti eniten huomiota saanut teoria yleistyneeseen luottamukseen vaikuttavista tekijöistä, ja tästä jo Tocquevillen teksteihin asti ulottuvasta historiallisesta jatkumosta on lähtöisin suurelta osin koko

nykykeskustelu koskien yleistyneen luottamuksen vaihtelua yksilöiden tai maiden välillä. Teoria on kuitenkin osoittautunut ongelmalliseksi monessa kohtaa. Ongelmista vähäpätöisimpiä eivät ole kysymykset kausaalisuuden suunnasta sekä huomiot yhdistysten heterogeenisuudesta yleistyneen luottamuksen potentiaalisina tuottajina ja ylipäänsä yhdistyselämän merkityksen vähenemisestä tai muutoksesta nykykansalaisten keskuudessa. Mistä yleistynyt luottamus sitten voisi kummuta? Seuraavassa tarkastelemme toista yleistyneen luottamuksen synnystä esitettyä teoriaa

4. Universaali hyvinvointivaltio ja institutionaalinen teoria yleistyneestä luottamuksesta

Yleistynyt luottamus on tutkimuksissa usein voimakkaassa yhteydessä luottamukseen julkisiin instituutioihin (Brehm & Rahn 1997; Newton & Norris 2000; Putnam 2000; Rothstein & Stolle 2003). Niin sanottujen instituutiokeskeisten tulkintojen mukaan hyvin toimivat yhteiskunnalliset instituutiot luovat yleistynyttä luottamusta. Tämä ”ylhäältä alas -malli” korostaa instituutioiden reilua ja oikeudenmukaisuutta. Ihmiset pystyvät luottamaan toisiinsa ja ratkaisemaan kollektiivisia ongelmiaan yhdessä silloin, kun esimerkiksi poliittiset ja lainsäädännölliset instituutiot pystyvät luomaan tähän tarvittavan toimintaympäristön. Empiirisesti tätä on tarkasteltu muun muassa tutkimalla yleistyneen luottamuksen yhteyttä instituutioihin luottamiseen ja kontakteihin niiden kanssa. Pohjoismaisissa tutkimuksissa väite on saanut vahvaa tukea. Esimerkiksi ruotsalaista universaalia hyvinvointivaltiota on pidetty malliesimerkkinä luottamuksen ilmapiiriä lujittavasta yhteiskunnasta (Rothstein & Stolle 2003; Kumlin & Rothstein 2005).

Institutionaalinen luottamus voidaan tutkimuksesta riippuen nähdä yleistyneen luottamuksen syynä, seurauksena tai molempina. Instituutioiden toimintaa tutkittaessa voidaan olla kiinnostuneita yhtä lailla niihin kohdistuvista asenteista kuin kontakteista, joita ihmisillä on vaikkapa erilaisten julkisten instituutioiden kanssa. Rothstein ja Stolle (2007, 12) erottelevat toisistaan asennetutkimuksellisen (attitudinal) ja institutionaalis-rakenteellisen (institutional-structural) näkökulman yleistyneen ja institutionaalisen luottamuksen suhdetta koskevassa tutkimuksessa. Ensimmäinen on edustettuna tutkimuksissa, joissa tarkastellaan yhteyttä instituutioihin luottamisen ja yleistyneen luottamuksen välillä.

Jotkut tutkijat tulkitsevat, että ruohonjuuritason sosiaalinen kanssakäyminen ja ihmisten keskinäinen luottamus luovat pohjaa myös institutionaaliselle luottamukselle. Esimerkiksi Putnamin (1993; 2000) argumentteja voidaan tulkita näin. Myös Newton ja Norris (2000) tulkitsevat kolmeatoista maata vertailevassa tutkimuksessaan kausaalisen yhteyden kulkevan nimenomaan ihmisten välisestä luottamuksesta instituutioiden tehokkaampaan toimintaan, joka taas lujittaa luottamusta instituutioihin. Toisaalta yhteys näyttäisi olevan kaksisuuntainen. Brehm ja Rahn (1997) havaitsivat General Social Survey–aineistoon (GSS) perustuen institutionaalisen luottamuksen ennustavan paremmin yleistynyttä luottamusta kuin päinvastoin.

Asennemittareita hyödyntävää tutkimussuuntausta on myös kritisoitu. Vaikka eri instituutiot pystytään hyvin erottelemaan, aina ei tiedetä tarkkaan minkälaisiin instituutioiden ominaisuuksiin tämä luottamus liittyy – eikä varsinkaan sitä, mikä tekee

instituutioista yleistynyttä luottamusta lisääviä. Joskus myös eri instituutioita kohtaan osoitettu luottamus on hyvin erilaista. Esimerkiksi poliittinen luottamus saattaa olla ajassa paljon vaihtelevampaa kuin vaikkapa poliiseihin tai muihin puolueettomiin instituutioihin kohdistettu luottamus (Newton 2001). Jotkut tutkijat näkevät erityisesti puolueettomien instituutioiden roolin huomattavasti keskeisempänä kuin muiden (Rothstein & Stolle 2003; 2007; Rothstein & Uslaner 2005). Näkemyksen mukaan edustukselliset instituutiot, kuten eduskunta ja hallitus eivät edes voi olla yleistynyttä luottamusta edistäviä, koska kysymys on näiden keskuudessa kilpailevista intresseistä, mutta puolueettomat instituutiot, kuten terveys- ja hyvinvointipalvelut, oikeuslaitos ja poliisi ovat huomattavasti keskeisempiä. Kokonaisuudessaan vaikkapa yleistynyttä luottamusta tuottavien institutionaalisten mekanismien arvioiminen yksinomaan luottamustyyppien yhteisvaihtelun perusteella on hankalaa.

Osa tutkimuksesta on keskittynyt tarkastelemaan instituutiota kansalaisten kontaktien näkökulmasta (Rothstein & Stolle 2003; Kumlin & Rothstein 2005; I; II). Tämä niin sanottu institutionaalinen näkökulma selittää yleistyneen luottamuksen syntyä yhtä aikaa legaaleja ja politiikkaa implementoivia instituutioita koskevan luottamuksen ja kokemusten kautta. Suuntaus on kasvattanut aivan viime aikoina huomattavasti merkitystään luottamustutkimuksessa (emt.; Freitag & Bühlmann 2009; I;II;IV;V).

Kiinnostuksen kohteeksi ovat tulleet erityisesti ne sosiaaliset mekanismit, joiden kautta instituutiot vaikuttavat yleistyneeseen luottamukseen. Sosiaalisista mekanismeista puhuminen on yleistynyt sosiaalitieteissä runsaasti viime vuosien aikana. Mekanismien määritelmiä ja mekanismiajattelun käyttökohteita on myös monia ja mekanismeista keskustelevia koulukuntia aina kriittisestä realismista analyttiseen sosiologiaan (ks. esim. Hedström & Ylikoski 2010). Tässä yhteydessä on riittävää ymmärtää lähinnä se, mitä pääpiirteissään sosiaalisilla mekanismeilla voitaisiin tarkoittaa. Ruonavaaran (2008, 48) sanoin ”...on syytä vaatia syy- ja seuraussuhteita koskevilta väitteiltä selvitystä siitä, minkä prosessin kautta syyistä seuraa seuraus”.

4.1. Kuinka julkiset instituutiot vaikuttavat yleistyneeseen luottamukseen?

Instituutioiden luotettavuuden ja oikeudenmukaisuuden oletetaan vaikuttavan yleistyneeseen luottamukseen monin tavoin. Rothstein ja Stolle (2007, 13) tuovat esiin näistä muutaman. Ensinnäkin instituutiot määrittelevät olettamuksen mukaan melko suoraviivaisesti yksilön suhtautumista ympäröivään yhteiskuntaan yksilön

instituutioiden edustajista tekemien päätelmien kautta. Jos nämä eivät herätä luottamusta, vaikuttaa tämä rapauttavasti myös muihin kansalaisiin kohdistuvaan yleistyneeseen luottamukseen. Jos vastuullisissa asemissa oleviin ei voi luottaa, ei sitten muihinkaan.

Instituutiot myös luovat käytäntöjä, jotka heijastuvat myös muualle kuin itse instituutioiden toimintaan. Erityisesti yhteiskunnan viralliset instituutiot toimivat vartailukohtana paitsi muiden toimijoiden luotettavuudelle myös sille, minkälainen toiminta nähdään hyväksyttävänä. Kohtuullisen tuore esimerkki löytyy vaikkapa taannoisesta vaalirahakohusta. Hyvin tyypillinen perustelu toiminnalleen asian kanssa tekemisissä olleilla oli vetoaminen niin sanottuun ”normaaliin käytäntöön”. Tämä on sikäli aivan uskottava selitys, että käytäntö oli kaikessa laajuudessaan hyvin vallitseva.

Kun aikaisemmat esimerkit koskevat lähinnä instituutioiden diffuuseja vaikutuksia yhteiskuntaan, julkiset instituutiot voivat vaikuttaa myös paljon suuremmin kansalaisen kokemaan yleistyneeseen luottamukseen. Olemme julkisten instituutioiden kanssa kontaktissa lähes päivittäin käyttäessämme terveystalvueluita, kirjastoja tai vaikkapa alun esimerkin mukaista julkista liikennettä. Kontakteihin sisältyy automaattisesti negatiivisia tai positiivisia kokemuksia. Eri julkiset instituutiot voivat olla myös erilaisia tuottamiensa kokemusten suhteen. Esimerkiksi uimahallissa käynti luo harvemmin tuntemuksia palvelun riittämättömyydestä tai asiattomasta kohtelusta kuin vaikkapa toimeentulotuen hakemisesta saadut päätökset. Oikeudenmukaisuuden tai epäoikeudenmukaisuuden kokemusten katsotaan joka tapauksessa institutionaalisen teorian mukaan määrittävän melko suoraviivaisesti myös yleistynyttä luottamusta (Rothstein & Stolle 2007, 13).

Instituutioihin keskittyvällä suuntauksella on ollut valtava merkitys etsittäessä syitä sille, miksi yleistyneen luottamuksen taso vaihtelee eri maissa. Vaihtelu maiden välillä selittyy tällöin ensisijaisesti toisistaan poikkeavilla hallinnollisilla järjestelyillä, koska primaarifunktioidensa lisäksi hyvin toimiviksi koetut yhteiskunnalliset instituutiot myös lujittavat luottamusta toisiin kansalaisiin. Tällöin erityisesti instituutioiden reiluus ja oikeudenmukaisuus ovat keskeisiä yleistyneen luottamuksen vaihtelua selittäviä makrotason tekijöitä. Suuntaus on noussut vastavoimaksi erityisesti kansalaisyhteiskuntakeskeisille tulkinnoille yleistyneen luottamuksen synnystä. Vireä yhdistystoiminta ja keilausporukat eivät tästä näkökulmasta sellaisenaan riitä takamaan luottamusta tuntemattomiin kansalaisiin tai mahdollistamaan kollektiivisten ongelmien tehokasta ratkaisua. Tämän sijaan näkemys tiivistyy ajatukseen siitä, että vain poliittisten, hyvinvointipalvelu- ja lainsäädännöllisten instituutioiden kautta voidaan luoda yhteiskuntia, jossa luottamus säilyy.

Institutionaalista näkökulmaa puolustavassa empiirisessä tutkimuksessa on tarkasteltu muun muassa yleistyneen luottamuksen yhteyttä instituutioihin luottamiseen ja kontakteihin erilaisten hyvinvointivaltiollisten instituutioiden kanssa. Monet oletetut mekanismit institutionaalisen arkkitehtuurin vaikutuksesta yleistyneeseen luottamukseen tuntuvat uskottavilta. Kuitenkin erityisesti kansalaisten ja instituutioiden välisiä kontakteja tarkastelevaa tutkimusta on tehty vain kahdessa pohjoismaassa, joten tiedämme edelleen hyvin vähän niistä mekanismeista, joiden välityksellä instituutiot voisivat kontribuoida yleistyneen luottamuksen tasoihin. (Rothstein 2003; Rothstein & Stolle 2003; Kumlin & Rothstein 2005; I; II).

Koska tutkimus on keskittynyt joko maavertailuissa (Delhey & Newton 2005; Rothstein & Uslaner 2005; I; IV) tai mikrotason (Kumlin & Rothstein 2005; I: II) tarkasteluissa korostamaan pohjoismaisen hyvinvaltiotyypin ainutlaatuisuutta yleistyneen luottamuksen takajaana, on syytä muistaa, että kysymys ei ole suoraan hyvinvointivaltion koosta tai anteliaisuudesta sellaisenaan. Edes Pohjoismaissa kaikkien sinänsä hyvin toimivien instituutioiden ei välttämättä voi ajatella tuottavan yhtä suotuisia lopputuloksia yleistyneen luottamuksen kasautumisen kannalta.

Avain pohjoismaiden erityislaadun ymmärtämiseen löytyy universalismin käsitteestä, sillä esimerkiksi Rothstein tutkimusryhmineen (2003; 2005) korostaa juuri pohjoismaisen universaalien hyvinvointipolitiikan tärkeyttä yleistyneen luottamuksen synnyttämisessä. Tarveharkintaa sisältävä hyvinvointipolitiikka, joka on vallitsevampi sosiaaliturvan muoto residuaalisimmista hyvinvointivaltioissa tuottaa näkemyksen mukaan herkemmin epäluottamusta sekä instituutioita että toisia kansalaisia kohtaan. Ilmiö liittyy siihen, että universaali hyvinvointipolitiikka tuottaa helpommin kokemuksia kahdenlaisesta tärkeästä oikeudenmukaisuuden tyypistä. Nämä ovat *substantiaalinen* ja *proseduraalinen* oikeudenmukaisuus. Ensimmäisellä viitataan siihen, että hyvinvointipolitiikan tavoitteet toteutuvat. Esimerkiksi terveyspalvelut toimivat ja koulukyydit kulkevat. Jälkimmäinen, proseduraalinen oikeudenmukaisuus, taas liittyy politiikan toteuttamisessa noudatteuihin oikeudenmukaisiin menettelytapoihin. Tällä tarkoitetaan sitä, että kansalainen kokee saaneensa reilua kohtelua suhteessa muihin kansalaisiin ja toisaalta myös sitä, että politiikan toteuttajilla ei ole erityistä syytä epäillä, onko kansalainen oikeutettu verovaroin toteutettuun palveluun tai etuuteen vai ei. (Kumlin & Rothstein 2005; Julkunen 2007.)

Yleistyneen luottamuksen kannalta tärkeintä näyttäisi olevan proseduraalinen oikeudenmukaisuus (Kumlin & Rothstein 2005; I; II). Ihmiset muodostavat käsityksiä myös muiden kansalaisten luotettavuudesta sen perusteella, miten eri instituutioita edustavat viranhaltijat toimivat. Tarveharkintaiset etuudet ja palvelut, joiden myöntämisen ehtona on esimerkiksi edunsaajan tulojen jääminen määritellyn tason

alapuolelle tai kuuluminen johonkin hyvin marginaaliseen erityisryhmään, ovat näkemyksen mukaan ongelmallisia (Rothstein 1998; Kumlin & Rothstein 2005). Jotta palvelun tai etuuden hakija pääsisi hakuprosessissa oikeudenmukaiseksi kokemaansa lopputulokseen, hän saattaa joutua vähättelemään tulojaan tai liioittelemaan tarvettaan kyseiseen etuuteen. Hakijalla ei myöskään ole syytä olettaa, että muut kansalaiset toimisivat yhtään sen rehellisemmin tai hänellä saattaa olla jopa tietoa tavasta, jolla etuuden saatavuus varmistetaan. Kuten Kreikan kriisin ratkaisemiseksi yritetyistä vaikeasti toteutettavista korruptionkitkentätoimista voimme havaita, tätä käsitystä on hankala muuttaa, ainakaan nopeasti. Käyttäytyminen on hyvin inhimillistä, sillä kukapa haluaisi olla se ainoa, joka toimisi naiivin altruistisesti. Ongelmallista tässä on kuitenkin se, että kun muiden kansalaisten rehellisyys esimerkiksi etuuksien hakijoina tai veronmaksajina kyseenalaistuu, tämä vaikuttaa edelleen yleistyneen luottamuksen rapautumiseen. Universaali politiikka sen sijaan välttää edellä mainitut karikat melko sujuvasti. Kunnallisesta uimahallista pääsevät nauttimaan hyvin erilaiset ihmisryhmät tai terveyskeskuksen joskus pitkäkin jono toimii yleensä melko tasapuolisesti. Ilman tarveharkintaa myönnettävät universaalit etuudet ja palvelut eivät toisin sanoen jätä sijaa epäilyksille muiden yksilöiden tai palvelun myöntäjien oikeudenmukaisuudesta, vaan synnyttävät helpommin tunteen tasavertaisesta kohtelusta. (Kumlin & Rothstein 2005, 349).

On myös mahdollista pohtia sitä, onko jako tarveharkintaisen ja universaalien hyvinvointipolitiikan välillä aina tarkoituksenmukainen. Esimerkiksi monet etuudet, kuten eläkkeet, ovat suurelta osin myös ansioperustaisia ja saattavat silti perustua eräänalaiselle vastavuoroisuuden periaatteelle. Toisaalta universaalien ja tarveharkintaisten hyvinvointipalveluiden tarkka erottelu on usein hyvin ongelmallista. Vaikkapa koulutuksesta hyötyvät eniten kouluttautuvat, päivähoitopalvelut eivät kosketa kaikkia kansanryhmiä ja periaatteessa kuitenkin kaikki ovat oikeutettuja esimerkiksi toimeentulotukeen tietyt kriteerit täytettyään. Kangas (1995, 306–308) huomioi artikkelissaan tähän liittyvän kiinnostavan havainnon siitä, että kansalaisten asennoituminen tarveharkintaa kohtaan vaihtelee tutkimusten mukaan suurella määrällä sen mukaan, mitä ja ketä kansanryhmää hyödyttävää hyvinvointipalvelua tarveharkinta koskee.

Instuutiokeskeistä kontaktinäkökulmaa voi puolustaa sillä, että se kiinnittää huomiota ensisijaisesti juuri palvelujen ja etuuksien hakemiseen liittyvän prosessin oikeudenmukaisuuteen eikä niinkään siihen, ketkä kaikki ovat tarvittaessa niiden piirissä. Silti on mahdollista ajatella, että myös tarveharkintaiset etuudet voisivat lisätä merkittävässä määrin sosiaalista koheesiota ehkäisten yhteiskunnan polarisoitumista vastatessaan täsmällisesti kansalaisen kulloinkin olemassa oleviin tarpeisiin. Ainakin

substantiaalisen oikeudenmukaisuuden voidaan ajatella toteutuvan monissa tapauksissa jopa universaaleja palveluita paremmin. Tämä tietysti olettaen, että palvelut ja etuudet todella koetaan riittävinä. Esimerkiksi viimesijainen sosiaaliturva näyttäisi juuri yleistyneen luottamuksen pohjoisissa maailmanmestarivaltioissa pystyvän takaamaan saajalleen melko kohtuulliset elämisen edellytykset (vrt. Kuivalainen 2004, 193–194). Yleistyneen luottamuksen kannalta tämä tosin edellyttäisi Rothsteinin logiikkaa noudattaen sitä, että myös näitä etuuksia hyödyntämättömät kansalaiset kokevat niiden julkisen rahoituksen oikeudenmukaisena.

Vaikka kontakteja tarkasteleva suuntaus on tuottanut paljon informaatiota instituutioiden ja yleistyneen luottamuksen välisistä mikromekanismeista, ei ole syytä olettaa, että tämä olisi ainoa instituutioiden kautta toimiva väylä yleistyneen luottamuksen kannalta. Palvelujen ja etuuksien vaikutukset yleistyneen luottamuksen tasoihin voivat olla huomattavasti diffuusimpia. Käsitys vaikka hyvinvointipalveluinstituution luottamuksenarvoisuudesta saattaa toimia ihmisten tietoisuudessa luottamusta lujittavana tekijänä, vaikka niitä ei edes tarvitsisi itse käyttää. Esimerkiksi suomalaisten korkea luottamus puolustusvoimiin tai poliisiin (Kiljunen 2007) ei luultavasti liity siihen, että näiden kanssa pidettäisiin jatkuvasti yllä kontakteja, vaan kenties mahdolliseen turvallisuudentunteeseen ja myönteisiin mielikuviin, joita nämä herättävät kansalaisissa.

4.2. Instituutiokeskeisen näkökulman kritiikki

Viime aikojen empiirisistä tutkimuksista on kohtuullisen helposti muodostettavissa kuva siitä, että instituutiokeskeinen lähestymistapa on ollut mahdollisesti vaikuttavimmin etenevä tutkimussuunta yleistyneen luottamuksen lähteiden kartoittamisessa. Kun instituutioselitys on haastanut kansalaisyhteiskuntakeskeisen selityksen, ensimmäinen näistä on niin ikään joutunut kyseenalaistetuksi. Kritiikki on paikoin ollut hyvin samankaltaista kuin kansalaisyhteiskuntakeskeistä tulkintaa kohtaan esitetty, mutta se on liittynyt myös kysymyksiin siitä, miten instituutiot tulisi ymmärtää tai havainnoida ja erityisesti siihen, mitkä ovat mekanismit, joiden kautta instituutiot voisivat tuottaa yleistynyttä luottamusta. Toisin sanoen osa kritiikistä on pyrkinyt haastamaan näkemyksen kun osa taas liittyy keskeisemmin suuntauksessa käytettyyn metodologiaan ja mekanismeihin, joiden kautta instituutioiden oletetaan lujittavan yleistynyttä luottamusta.

Kun esimerkiksi Kumlin ja Rothstein (2005) painottavat sinänsä teoreettisen johdonmukaisesti instituutioita koskevien kontaktien tärkeyttä, muun muassa Larsen

(2007) on pyrkinyt haastamaan tämän. Larsen sinänsä toki puolustaa universaalia hyvinvointivaltiota keskeisenä yleistynyttä luottamusta juuruttavana tekijänä ja keskeisenä selityksenä yleistyneen luottamuksen maantieteelliselle vaihtelulle. Universaali hyvinvointivaltio ei Larsenin (2007) mukaan kuitenkaan näyttäisi tuottavan yleistynyttä luottamusta kontaktien kautta, vaan ilmiö liittyy siihen, että universaalien yhteiskuntapolitiikan ansiosta yhteiskunnassa ei ole paikannettavissa selkeää kulttuurisesti erottuvaa alaluokkaa, joka olisi stigmatisoitu vähäisten resurssiensa ja tukiriippuvuutensa vuoksi. Toisin sanoen universalismi nimenomaan ehkäistessään köyhyyttä ja tuloeriarvoisuutta (vrt. Korpi & Palme 1998 tulonjaosta) ehkäisee samalla myös kulttuurisen alaluokan muodostumista. Näin ollen kysymys ei ole niinkään proseduureista, joiden kautta palveluinstituutiot toimivat, vaan suoraan siitä, kuinka onnistuneesti universaali yhteiskuntapolitiikka vähentää eriarvoisten ryhmien syntymisen todennäköisyyttä. Molemmissa hypoteeseissa on toki kysymys hyvinvointivaltion vaikutuksesta sosiaaliseen koheesioon, joka ilmenee yleistyneenä luottamuksena tai sen puutteena, mutta näitä tuottavat mekanismit ovat hieman erilaiset. On esimerkiksi havaittu, että molemmille tavoille ymmärtää universalismin ja yleistyneen luottamuksen välistä suhdetta on löydettävissä samanaikaista tukea (artikkeli II).

Myös kausaalisuuden suunta instituutioiden ja yleistyneen luottamuksen välillä on herättänyt debattia. Joissakin tutkimuksissa yleistyneen luottamuksen ja institutionaalisen rakenteen välinen suhde näyttäytyy resiprokaalisena (Robbins 2011; Kajanoja 2008; Hagfors & Kajanoja 2009). Toisaalta on myös pyritty osoittamaan, että instituutioiden laadulla ei olisi vaikutusta yleistyneeseen luottamukseen (Bjørnskov 2007; Bergh & Bjørnskov 2011). Tulokset ovat sinänsä mielenkiintoisia, mutta nämä ristiriitaisuudet liittyvät myös usein siihen, että instituutioiden laatua, universaalisuutta tai niiden luottamuksenarvoisuutta on mitattu tavalla, jolla ei välttämättä ole enää paljoakaan tekemistä instituutioiden kanssa, sikäli kun ne ovat ymmärrettävissä ”sääntöinä, jotka toimivat kannustimina” luottaa tuntemattomaan kansalaiseen (Nannestad 2008, 425).

Ongelmana yleistyneen luottamuksen ja siihen liittyvien tekijöiden tutkimuksessa on usein se, että kaikilla tutkijoilla ei ole välttämättä olemassa kovinkaan selkeää teoriaa siitä, minkälaisien mekanismien kautta nämä tekijät liittyvät toisiinsa. Erityisesti kyselytutkimuksin operoivassa sosiaalitieteessä näiden mekanismien kartoittaminen on erityisen haastavaa. Kokeellinen tutkimus on toki ollut tässäkin avuksi ja sen avulla on saatu paljon tärkeää tutkimustietoa siitä, millä tavoin vaikkapa proseduraalinen oikeudenmukaisuus voisi olla yhteydessä yleistyneeseen luottamukseen (Ostrom & Walker 2003; Bohnet & Baytelman 2007; Rothstein & Eek

2009). Tapahtumaketju, jonka seurauksena yleistynyttä luottamusta mahdollisesti syntyy, ei saisi kuitenkaan unohtua myös tavanomaisempia yhteiskuntatieteellisiä menetelmiä käyttäviltä tutkijoilta.

5. Tutkimusasetelma

Aiempi yleistyneen luottamuksen syntyä tarkasteleva tutkimus voidaan karkeasti jakaa kahteen pääsuuntaukseen. Kansalaisyhteiskuntakeskeisen (society-centred) näkökulman edustajat painottavat sekä muodollisten että vähemmän muodollisten ruohonjuuritason verkostojen toimivan yleistyneen luottamuksen kasvualaustana. Instituutiokeskeisen (institution-centred) tulkinnan mukaan taas verkostot eivät yksin riitä takaamaan luottamuksen kasautumista vaan tähän tarvitaan oikeudenmukaisia ja tehokkaita julkisia instituutioita. Tämän väitöskirjan tutkimusasetelma rakentuu näiden kahden luottamuksen synnystä esitetyn hypoteesin varaan.

5.1. Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen laaja teoreettinen kehys liittyy osaksi instituutio- ja kansalaisyhteiskuntakeskeiseen teoriaan luottamuksesta. Osatutkimuksissa haetaan vastauksia kysymyksiin siitä a) *ovatko yleistyneen luottamuksen juuret kansalaisten sosiaalisessa kanssakäymisessä niin formaaleissa kuin epäformaaleissa puitteissa vai reiluuden ja vastavuoroisuuden takaavissa julkisissa instituutioissa?*

Sen lisäksi, että väitöskirjassa selvitetään näitä luottamuksen lähteitä, tarkoituksena on tarkastella myös b) *minkälaisten mekanismien kautta ehdotetut tekijät tuottavat yleistynyttä luottamusta?*

Nämä mekanismit liittyvät artikkeleissa niin instituutiokeskeisiin kuin kansalaisyhteiskuntakeskeisiin tulkintoihin luottamuksen synnystä. Esimerkiksi kansalaisyhteiskuntakeskeisten tulkintojen yhteydessä yritetään ratkaista arvoitusta luottamuksen synnystä niin sanoittujen sateentekijävaikutusten avulla. Instituutiokeskeisiä tulkintoja punnitaan sen suhteen, ovatko kontaktit erilaista proseduraalista oikeudenmukaisuutta noudattavien hyvinvointipalveluinstituutioiden kanssa, instituutioihin luottaminen vai enemmän instituutioiden substantiaaliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvät seikat niitä keskeisimpiä tekijöitä, jotka määrittävät mitä väyliä pitkin instituutiot mahdollisesti voisivat tuottaa yleistynyttä luottamusta.

Toisissa artikkeleissa (III, V) huomio kiinnittyy sosiaalisen pääoman eri elementtien välisiin suhteisiin, joista luottamuskin on yksi, kun taas toisissa (I, II, IV) fokus on enemmän yleistyneessä ja tähän korreloivassa institutionaalisessa

luottamuksessa. Osassa artikkeleista selvitetään luottamuksen syntyyn vaikuttavia yksilötason tekijöitä ja mikromekanismeja maakohtaisilla aineistoilla kun taas toisissa painopiste on vertailevassa tutkimuksessa ja makrotason tekijöiden mukaan ottamisessa tutkimuskohteeksi silloin kun selitämme luottamuksen syntyyn vaikuttavia tekijöitä.

Artikkelit muodostavat kokonaisuuden, jossa pyritään tuomaan esiin tutkimuksessa tähän asti tarkastelematta jääneitä yleistynyttä luottamusta selittäviä tekijöitä. Artikkelissa I tarkastellaan ensimmäistä kertaa Ruotsin ulkopuolella instituutiokeskeiseen hypoteesiin liittyviä mikromekanismeja ja artikkelissa II tätä tarkastelua laajennetaan rekisteriaineiston sekä kansainvälisen vertailevan kyselyaineiston avulla tehtävään tarkasteluun. Artikkelin III tukee muita osatutkimuksia siten, että siinä haetaan ensimmäisiä kertoja Suomessa näkökulmia sosiaalisen kerrostuneisuuden ja yleistyneen luottamuksen väliseen yhteyteen. Artikkelissa IV yleistynyttä luottamusta selittäviä tekijöitä tarkastellaan peilaamalla niitä kansainvälisessä mittakaavassa institutionaalista luottamusta selittäviin tekijöihin ja artikkelissa V kahta yleistyneen luottamuksen kasautumista selittävää hypoteesia pohditaan tilanteessa, jossa huomioidaan niin sanotut sateentekijävaikutukset.

Artikkelissa I selvitetään, **miten erilaisten hyvinvointipalvelujen ja etuuksien käyttö on yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen?** Hypoteesina on, että kokemukset universaaleista palveluista ovat yhteydessä korkeaan luottamukseen, kun taas kokemukset tarveharkintaisista tuista ovat yhteydessä matalaan luottamukseen, kuten vastaavat Ruotsissa saadut tutkimustulokset osoittavat. Toiseksi kysytään **miten luottamus hyvinvointipalveluihin ja etuuksiin on yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen.** Koska universaalien palvelujen sisältämä proseduraalinen oikeudenmukaisuus nähdään luottamusta lujittavana tekijänä ja tarveharkintaiset tuet jakavat kansalaisia eri kategorioihin, on mahdollista olettaa, että universaaleihin palveluihin luottaminen on voimakkaammassa yhteydessä korkeaan luottamukseen kuin tarveharkintaisiin tukiin luottaminen.

Yleistynyt luottamus on monien muiden sosiaalisen pääoman komponenttien tapaan erityisen vahvaa pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. Artikkelin II tutkimukselliset lähtökohdat ja rakenne ovat hyvin samankaltaisia artikkelin I kanssa, mutta artikkelin empiirisessä osassa tarkastellaan edellistä laajemmin niitä mekanismeja, joiden välityksellä pohjoismaistyyppinen hyvinvointivaltio voi mahdollisesti vaikuttaa yleistyneeseen luottamukseen. On väitetty, että erityisesti universaali sosiaalipolitiikka olisi keskeisessä roolissa tässä suhteessa. Artikkelissa tarkastellaan universalismin vaikutuksia kahdesta erilaisesta näkökulmasta. Näitä ovat

universalismin kautta toteutuva proseduraalinen oikeudenmukaisuus (Kumlin & Rothstein 2005) ja kulttuurisesti erottuvan alaluokan puuttuvuus yhteiskunnassa (Larsen 2007). Artikkelissa kysytään **miten sosiaaliturvan eri muodot ovat yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen, miten sosiaaliturvan riittävyys on yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen ja miten hyvinvointivaltiota koskevien asenteiden vaihtelu on yhteydessä eri hyvinvointiregiimien kansalaisten yleistyneen luottamuksen tasoon.**

Luottamus toisiin kansalaisiin ja instituutioihin vaihtelee huomattavissa määrin sosioekonomisten tekijöiden perusteella. Suomessa ei ole juurikaan tarkasteltu yhteiskuntaluokan vaikutusta luottamuksen eri tyypeihin tai sosiaalisen pääoman eri komponentteihin, kun esimerkiksi Iso-Britanniasta löytyy paljon asiaa käsittelevää tutkimusta. Voidaan kuitenkin olettaa, että myös Suomessa yhteiskuntaluokalla on merkitystä luottamuksen kannalta. Artikkelissa III tarkastellaan yhteiskuntaluokkien ja sosiaalisen pääoman välistä yhteyttä. Tutkimuksessa kysytään **miten sosiaalinen pääoma useiden tarkasteltavien indikaattorien perusteella jakautuu erilaisissa yhteiskunnallisissa asemassa olevien yksilöiden kesken vuosituhannen vaihteen Suomessa.** Mittarit on valittu tarkasteluun siten, että ne kuvaavat paitsi mikrotason henkilökohtaisia verkostoja (yhdistykset, sosiaaliset suhteet) myös muuhun yhteiskuntaan suuntautuvia asenteita (yleistynyt luottamus toisiin ihmisiin ja instituutioihin).

Artikkelissa IV pohditaan niin ikään yleistyneen ja institutionaalisen luottamuksen ilmenemistä yksilö- ja agregaattitasolla. Artikkelissa hyödynnetään monitasomallinnusta tutkittaessa luottamustyyppien vaihtelua yksilöiden ja yhteiskuntien välillä. Näin on mahdollista saada vastauksia kysymykseen siitä, kuinka paljon luottamuksen tason vaihtelu liittyy esimerkiksi yksilöllisiin sosio-ekonomisiin tekijöihin ja toisaalta maakohtaisiin ominaisuuksiin. Artikkelissa kysytään **minkälainen selitysvoima yksilö- ja maatason tekijöillä on ennustettaessa yleistynyttä luottamusta ja luottavaisuutta instituutioihin eurooppalaisissa yhteiskunnissa ja mitkä ovat olennaisimmat erot kahta luottamuksen tyyppiä ennustavissa tekijöissä eri eurooppalaisten yhteiskuntien välillä?**

Viides artikkeli (V) keskittyy tarkemmin kansalaisyhteiskuntakeskeisen hypoteesin olettamien mekanismien tarkasteluun. Kansalaisyhteiskuntakeskeinen tulkinta yleistyneen luottamuksen synnystä perustuu melko ristiriitaiseen tutkimusnäyttöön. Yksilötasolla yhdistyso sallistumisen ja yleistyneen luottamuksen välillä on usein melko heikko yhteys, kun taas agregaattitason maavertailuissa yhteys on vahvempi. Artikkelissa V hyödynnetään niin sanottua sateentekijähypoteesia yleistyneen

luottamuksen lähteiden tutkimisessa ja suhteutetaan tämä näkökulma instituutiokeskeisiin tulkintoihin. Täsmällisemmin artikkelissa kysytään **minkälainen yhteys yhdistysjäsenyyksien ja yleistyneen luottamuksen välillä on eri maissa?** Lisäksi tarkastellaan sitä **kuinka luottavaisuus instituutioihin ennustaa yleistynyttä luottamusta eri maissa (instituutiokeskeinen hypoteesi)** ja **minkälainen vaikutus maakohtaisella yhdistysaktiivisuudella on niiden kansalaisten ilmaisemaan yleistyneeseen luottamukseen, jotka eivät kuulu yhdistyksiin (sateentekijä-hypoteesi)?**

Artikkelien tutkimuskysymykset ja tutkimusaineistot on koottu taulukkoon 1 sivulle 52.

5.2. Tutkimusmenetelmät

Väitöskirja on luonteeltaan kvantitatiivinen tutkimus. Luottamukseen liittyviä ilmiöitä on toki mahdollista ja suositeltavaakin tarkastella vaikkapa verkostanalyysin, etnografian tai historiallisemmin orientoituneen tutkimuksen avulla (esim. Ben-Porath 1980; Putnam 1993). Tämän kirjan tarkoituksena on kuitenkin saavuttaa väestötasolle yleistettävää tietoa yleistyneen luottamuksen vaihtelusta erilaisten yhteiskuntien ja yksilöiden välillä sekä testata aikaisemmin esitettyjen hypoteesien paikkansapitävyyttä erilaisten tutkimusaineistojen ja tutkimusasetelmien avulla. Näin ollen kvantitatiiviset menetelmät tarjoavat tähän oivan mahdollisuuden.

Kuvailevan taulukoinnin lisäksi tutkimuksessa käytetään erilaisia monimuuttujamenetelmiä. Näitä ovat muun muassa lineaarinen ja logistinen regressioanalyysi, GLM-mallinnus (ANOVA) sekä monitasoanalyysi.

5.3. Aineistot

Aineistoina käytetään useita kansainvälisiä ja kansallisia kyselyaineistoja. Käytössä olevat aineistot on valittu tutkimuskysymysten ja tutkimuksen asetelman perusteella. Kaikki aineistot ovat laadukkaita tutkimusaineistoja, joissa otanta ja aineiston validiteetti ja reliabiliteetti on pyritty vahvistamaan mahdollisimman hyvin.

European Social Survey (ESS) on eurooppalainen kansainvälinen sosiaalitutkimuskysely, jota toistetaan kahden vuoden välein. Aineistossa on mukana jokaisena keruuajankohtana kerättävä peruspatteristo sekä kahden vuoden välein

vaihtuvia moduleita. ESS on luultavasti laadukkain vertailevan sosiaalitutkimuksen aineisto mitä on koskaan kerätty. Tutkimus suoritetaan yli 20:ssä eri Euroopan maassa käyntihaastatteluin, jolloin kato on erittäin pientä. Lisäksi aineiston otanta on suoritettu siten, että se mahdollistaa tulosten erittäin tarkan yleistämisen paitsi kuhunkin maahan myös koko Eurooppaan.

Tässä väitöskirjassa käytetään ESS-kyselyjä vuosilta 2002-2003, 2004 ja 2008. Vuoden 2002-03 kysely on valittu mukaan siksi, että tuolloin kyselyssä oli mukana erittäin kattavat kysymyspatterit yhdistysten ja järjestöjen toimintaan osallistumisesta ja lisäksi tuolloinen kysely mahdollisti Eriksson-Goldthorpe (EG) luokka-asevaluokituksen rakentamisen omaksi muuttujakseen. Aineisto ei ole uusin mahdollinen, mutta kuten aikaisemmin on jo todettu, väitöskirjassa pääosin selitettävät ilmiöt ovat ajallisesti suhteellisen pysyviä. Vuoden 2004 aineisto valittiin lähinnä silloin saatavilla olevien tutkimusasetelman kannalta mielekkäiden maiden mukaan. Vuoden 2008 aineistoa käytetään siksi, koska tuolloin ESS-aineistossa oli mukana kattava kysymyspatteri hyvinvointivaltiota koskevista asenteista.

International Social Survey Programme (ISSP) on niin ikään kansainvälinen vertaileva kyselytutkimus. Kysely mahdollistaa eri maiden välisen vertailun koko maailman mittakaavassa. ISSP-aineistolle on tunnusomaista, että kyselyssä selvitettävät aihealueet vaihtuvat vuosittain. Aineistona käytetään tässä väitöskirjassa ISSP –kyselyn kansalaisosallistumista kuvaavaa aaltoa vuodelta 2004 (N=18 993) ja mukana on 13 maata (Alankomaat, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Japani, Norja, Portugali, Ruotsi, Saksa, Suomi, Tanska, Venäjä ja Yhdysvallat).

Hyvinvointi ja palvelut –kysely (HYPA) on Terveysten ja Hyvinvoinnin laitoksen (THL, ent. STAKES) keräämä kysely, jota on kerätty tähän mennessä vuosina 2004, 2006, 2008 ja 2010. Kyseessä on luultavasti laadukkain ja vastausmäärältään laajin hyvinvointia käsittelevä tutkimusaineisto maassamme. Tässä tutkimuksessa käytetty aineisto on puhelinkyselynä kerätty HYPA-aineisto vuodelta 2006 (N = 4,530). Lisäksi aineisto mahdollisti kansalaisia koskevien rekisteritietojen käytön. Varsinainen sisällöllinen kriteeri HYPA-aineiston sisällyttämiseksi mukaan tutkimukseen liittyy kuitenkin siihen, että suuri vastausmäärä ja HYPAn edustavuus mahdollistaa myös harvinaisempien sosiaalipalvelujen käytön tarkastelun.

Taulukko 1. Artikkelien tutkimuskysymykset

Artikkeli	Aineisto	Tutkimuskysymykset
I Sosiaalista pääomaa rakentamassa vai purkamassa? Suomalaiset hyvinvointipalvelut ja yleistynyt luottamus.	HYPA 2006 Suomi	1. Miten erilaisten hyvinvointipalvelujen ja etuuksien käyttö on yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen? 2. Miten luottamus hyvinvointipalveluihin ja etuuksiin on yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen?
II Welfare Benefits and Generalized Trust in Finland and Europe.	HYPA 2006/ESS 2008 Alankomaat, Belgia, Espanja, Iso-Britannia, Kreikka, Norja, Portugali, Ranska, Ruotsi, Suomi, Sveitsi ja Tanska	1. Miten sosiaaliturvan eri muodot ovat yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen? 2. Miten sosiaaliturvan riittävyys on yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen? 3. Miten hyvinvointivaltiota koskevien asenteiden vaihtelu on yhteydessä eri hyvinvointiregiimien kansalaisten yleistyneen luottamuksen tasoon
III Luokat ja sosiaalinen pääoma.	ESS 2002-03 Suomi	1. Miten sosiaalinen pääoma jakautuu erilaisissa yhteiskunnallisissa asemissa olevien yksilöiden kesken vuosituhannen vaihteen Suomessa?
IV The Sources of Generalized Trust and Institutional Confidence in Europe.	ESS 2004 Alankomaat, Belgia, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Itävalta, Kreikka, Norja, Portugali, Puola, Ranska, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Slovenia, Suomi, Sveitsi, Tanska, Tsekin Tasavalta, Ukraina, Unkari ja Viro	1. Minkälainen selitysvoima yksilö- ja maatason tekijöillä on ennustettaessa yleistynyttä luottamusta ja luottavaisuutta instituutioihin eurooppalaisissa yhteiskunnissa? 2. Mitkä ovat olennaisimmat erot kahta luottamuksen tyyppiä ennustavissa tekijöissä eri eurooppalaisten yhteiskuntien välillä?
V Missing Link between Trust and Participation?	ISSP (2004) Alankomaat, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Japani, Norja, Portugali, Ruotsi, Saksa, Suomi, Tanska, Venäjä ja Yhdysvallat	1. Minkälainen yhteys yhdistysjäsenyyksien ja yleistyneen luottamuksen välillä on eri maissa? 2. Kuinka luottavaisuus instituutioihin ennustaa yleistynyttä luottamusta eri maissa? 3. Minkälainen vaikutus maakohtaisella yhdistysaktiivisuudella on niiden kansalaisten ilmaisemaan yleistyneeseen luottamukseen, jotka eivät kuulu yhdistyksiin (sateentekijä-hypoteesi)?

6. Yleiskatsaus väitöskirjan empiirisistä tutkimuksista

Artikkeli 1.

Kouvo, A. & Kankainen, T. (2009). Sosiaalista pääomaa rakentamassa vai purkamassa? Suomalaiset hyvinvointipalvelut ja yleistynyt luottamus. *Yhteiskuntapolitiikka*, 74(6), 585-603.

Artikkelissa tarkasteltiin yleistynyttä luottamusta synnyttäviä institutionaalisia mekanismeja suomalaisen aineiston avulla. Pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ovat yleistyneen luottamuksen kasautuma-alueita. Aiemmissä tutkimuksissa on esitetty, että keskeinen ilmiötä selittävä syy liittyy vertailtavien maiden eroihin harjoitetussa hyvinvointipolitiikassa. Keskeistä ei olettamuksen mukaan ole ainoastaan hyvinvointivaltion anteliaisuus vaan ennen kaikkea ne periaatteet, joiden ohjaamina julkis palvelujärjestelmä on rakennettu (Kumlin & Rothstein 2005). On oletettu, että erityisesti universaali hyvinvointipolitiikka olisi keskeinen korkea yleistynyttä luottamusta selittävä tekijä, koska universaali hyvinvointivaltio tarjoaa kansalaisilleen suuren määrän universaaleja palveluja ja etuuksia eli sellaisia, joihin jokainen kansalainen on oikeutettu tarpeestaan riippumatta, kun taas tarveharkintaiset palvelut ja etuudet ovat omiaan rapauttamaan yleistynyttä luottamusta synnyttäessään epäilyksen kehän näitä saavien, niitä myöntävien tahojen sekä näitä hyödyntämättömien kansalaisten välille. Tutkimuksessa tarkasteltiin Rothsteinin ja hänen tutkimusryhmänsä esittämää hypoteesia käyttäen aineistona THL:n keräämä HYPÄ-kyselyä vuodelta 2006 (N = 4,530).

Väitöskirjatutkimuksen ensimmäinen osatutkimus antoi osittaista tukea Rothsteinin ja hänen tutkimustiiminsä (Kumlin & Rothstein 2005) tuloksille myös Suomessa. Monimuuttujamentelmien avulla tehtyjen vakiointien jälkeenkin tuloksista oli löydettävissä varovaista tukea olettamukselle tarveharkintaisten etuuksien luottamusta rapauttavista vaikutuksista. On kuitenkin huomioitava, että yhteys näiden etuuksien ja yleistyneen luottamuksen välillä oli melko vaatimaton verrattuna tunnettujen yleistyneen luottamuksen korrelaattien, kuten koulutuksen ja iän selitysvaimaan. Verrattuna Ruotsista saatuihin havaintoihin, suomalaisessa aineistossa saatavilla olleilla muuttujilla universaalien hyvinvointipalvelujen käytöstä ei ollut tilastollisten vakiointien jälkeen yhteyttä yleistyneeseen luottamukseen.

Tutkimus ei rajoittunut pelkkään ruotsalaistutkimuksen replikointiin. Tämän lisäksi selvitetiin, selittivätkö haetun etuuden riittävyys sekä hyvinvointipalvelujen saatavuuteen luottaminen yleistynyttä luottamusta. Tulokset osoittivat, että tarveharkintaiset etuudet koetaan niitä saavien keskuudessa laajalti riittämättöminä ja tämä kokemus on edelleen yhteydessä vähäiseen yleistyneeseen luottamukseen. Yleistynyt luottamus on erityisen matalalla tasolla nimenomaan niiden keskuudessa, jotka ovat hakeneet tarveharkintaisia etuuksia, mutta eivät luota niiden saatavuuteen. Universaaleilla etuuksilla ei kuitenkaan ole tämänkaltaista yhteyttä yleistyneeseen luottamukseen. Niin ikään luottamus universaalien etuuksien saatavuuteen selittää huomattavasti vähemmän yleistyneen luottamuksen vaihtelua yksilöiden välillä kuin luottamus tarveharkintaisten etuuksien saatavuuteen. Erot etuuksien välillä eivät kuitenkaan selity yksin etuuksien universaalisuuden asteella tai niiden proseduraalisella oikeudenmukaisuudella. Näyttää pikemminkin siltä, että nimenomaan tuen riittämättömäksi kokeminen tai epäluottamus tukipalvelua kohtaan ovat myrkyä yleistyneelle luottamukselle niin universaalimpien palvelujen kuin toimeentuloturvan kohdalla. Tarveharkintaisten etuuksien yhteydessä nämä pettymykset ovat yleisempiä, mikä saattaa kertoa yhtä lailla etuuksien substantiaalisesta epäoikeudenmukaisuudesta.

Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa argumentoidaan, että pelkästään hyvinvointivaltion instituutioiden kanssa tapahtuvien kontaktien tarkastelu ei ole riittävää, mikäli haluamme ymmärtää yleistyneen luottamuksen ja hyvinvointivaltion välisiä mekanismeja, sillä myös kokemukset sekä oletukset etuuksien riittävydestä toimivat merkittävinä yleistynyttä luottamusta selittävinä lähteinä.

Artikkeli 2.

Kouvo, A., Kankainen, T., & Niemelä, M. (2012). Welfare Benefits and Generalized Trust in Finland and Europe. Teoksessa Ervasti, H., Andersen, J.G., Fridberg, T., & Ringdal, K. (toim.), *The Future of the Welfare State. Social Policy Attitudes and Social Capital in Europe*. Edward Elgar Publishing, 195-213.

Tutkimus pohjasi vahvasti artikkelin I perusajatuksiin. Siinä tarkasteltiin yleistynyttä luottamusta synnyttäviä institutionaalisia mekanismeja. Palvelujen universaalisuutta korostavan hypoteesin lisäksi aihetta kehystetään tässä osatutkimuksessa myös Larsenin (2007) ”alaluokkaistumishypoteesin” avulla. Universaalien

palvelukokemusten sijaan Larsen selittää yleistyneen luottamuksen syntyä sillä, missä määrin yhteiskunnassa on paikannettavissa selkeä kulttuurisesti erottuva alaluokka, joka stigmatisoituu vähäisten resurssiensa ja mahdollisesti esimerkiksi tukiriippuvuutensa vuoksi. Toisin sanoen molemmissa hypoteeseissa on kysymys hyvinvointivaltion vaikutuksesta sosiaaliseen koheesioon, joka ilmenee yleistyneenä luottamuksena tai sen puutteena, mutta näitä tuottavat mekanismit ovat hieman erilaiset.

Artikkelissa tarkastellaan ensinnäkin HYPA-2006 aineiston (N = 4,530) avulla sosiaaliturvan eri muotojen sekä niiden riittävyyden yhteyttä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen. Indikaattoreina käytetään useita rekisteriperustaisia tietoja sosiaaliturvasta aina opintotuesta vanhuspalveluihin. Lisäksi ESS 2008 -aineiston (N = 26732) avulla aihetta lähestytään vertailevasta näkökulmasta. Tarkkaan ottaen tutkimuskysymykset ovat a) miten sosiaaliturvan eri muodot ovat yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen, b) Miten sosiaaliturvan riittävyys on yhteydessä suomalaisten kokemaan yleistyneeseen luottamukseen ja c) miten hyvinvointivaltiota koskevien asenteiden vaihtelu on yhteydessä eri hyvinvointiregiimien kansalaisten yleistyneen luottamuksen tasoon?

Väitöskirjan osatutkimuksen 2 mukaan universaalimmat etuudet liittyvät rekisteritiedoin tarkasteltuna korkeaan yleistyneeseen luottamukseen silloinkin, kun yhteyttä on vakioitu keskeisillä yleistynyttä luottamusta selittäville. Etuuksien riittävyysarvioilla näyttäisi kuitenkin edelleen olevan suuri merkitys.

Maiden välisiä eroja selitettäessä korostuivat sekä käsitykset palvelujen universaalisuudesta että alaluokkaistumishypoteesin olettamat tekijät. Universaalisuuteen liittyvät asenteet olivat kuitenkin voimakkaampia yleistyneen luottamuksen regiimien välisen vaihtelun selittäjiä. Yllättävin tulos osatutkimuksessa 2 liittyy kuitenkin tulonjaon suureen vaikutukseen verotuksen oikeudenmukaisena kokemisen kautta. Tätä tutkimuksesta yllättäen noussutta havaintoa tulkitaan tulonjaon paradoksin (paradox of redistribution) käsitteen avulla soveltaen sitä tuloerojen sijaan yleistyneen luottamuksen selittämiseen. Kaiken kaikkiaan suotuisimman institutionaalisen perustan yleistyneen luottamuksen kehittymiselle näyttäisi luovan sellainen universalismi, jossa myös viimeisijaisesta toimeentuloturvasta on huolehdittu – toisin sanoen universalismi jonka ”pohja ei vuoda”.

Artikkeli 3.

Kouvo, A. (2010). Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Erola, J. (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 166-181.

Artikkelissa tarkastellaan yhteiskuntaluokkien ja sosiaalisen pääoman välistä yhteyttä. Tutkimus on luonteeltaan deskriptiivinen ja sen tarkoituksena on esitellä yhteiskuntaluokkien ja eri sosiaalisen pääoman indikaattorien – mukaan lukien institutionaalisen ja yleistyneen luottamuksen – välisiä yhteyksiä vuosituhannen vaihteen Suomessa.

Aineistona käytetään European Social Survey –kyselyn Suomen osa-aineistoa vuosilta 2002-2003. Yhteiskuntaluokkia tarkastellaan aineistossa Erikson-Goldthorpen (EG) luokituksen kautta. Tutkimuksessa havaittiin, että luokka-asetella on yhteyksiä erilaisiin sosiaalisen pääoman indikaattoreihin. Tämä yhteys ei ollut kuitenkaan aivan yhdensuuntainen. Esimerkiksi yleistynyt luottamus on Suomessa korkeimmalla juuri ammattitaitoisella työväestöllä. Toisaalta taas yhdistyksiin osallistuttiin yleisimmin maanviljelyksessä työskentelevien parissa. Luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin on kuitenkin yleisintä juuri luokkahierarkian yläpäässä.

Luokkien välillä on siis eroja sosiaalisen pääoman jakautumisen suhteen. Osa eroista selittyisi luultavasti myös muilla tekijöillä, kuten vaikkapa koulutuksella tai varallisuudella. Artikkelissa pohditaan kriittisesti myös EG-luokituksen käyttökelpoisuutta. Esimerkiksi yrittäjäluokasta luokittelu tavoittaa vain pienyrittäjät. Eri lailla koostetulla mittarilla myös jotkut tulokset olisivat saattaneet olla erilaisia. Joka tapauksessa epäsystemaattisetkin erot luokkien välillä viittaavat aikaisemmassa tutkimuksessa havaittuun seikkaan sosiaalisen pääoman laadullisista eroista eri luokka-asetissa (Pichler & Wallace 2009). Kansainvälisiin tutkimukseen verrattuna luokkien väliset erot sosiaalisessa pääomassa ovat Suomessa melko maltillisia.

Artikkeli 4.

Kouvo, A. (2011). The Sources of Generalized Trust and Institutional Confidence in Europe. *Research on Finnish Society* 3(1), 29-40.

Neljännessä artikkelissa keskitytään tarkastelemaan yleistynyttä ja institutionaalista luottamusta selittäviä tekijöitä. Artikkelissa selvitetään mikä on makro- ja mikrotason

tekijöiden vaikutus selitettäessä yleistynyttä ja institutionaalista luottamusta sekä sitä, miten erityyppiset eurooppalaiset hyvinvointivaltioiden poikkeavat toisistaan erilaisten kahta luottamuksen tyyppiä selittävien tekijöiden mukaan. Artikkelin teoreettiset lähtökohdat liittyvät paitsi luottamuksen mekanismeja, myös eri hyvinvointivaltioregiimejä käsittelevään kirjallisuuteen. Aineistona käytetään European Social Survey (ESS) –kyselyä vuodelta 2004 (N = 43 467) 22:sta eurooppalaisesta maasta (Alankomaat, Belgia, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Itävalta, Kreikka, Norja, Portugali, Puola, Ranska, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Slovenia, Suomi, Sveitsi, Tanska, Tsekin Tasavalta, Ukraina, Unkari ja Viro). Aineistoa analysoidaan paitsi kuvailevin taulukoin, myös monitasomallinnuksen avulla, jolloin on mahdollista erotella toisistaan yksilö- ja maatasolla ilmenevien tekijöiden vaikutus kahteen luottamuksen tyyppiin. Monitasoanalyysin voidaan katsoa soveltuvan erinomaisesti vertailevaan tutkimukseen silloin kun toisen tason havaintoja, tässä tapauksessa maita, on riittävästi. Laadukkaana ja riittävästi maita sisältävänä aineistona ESS onkin mahdollistanut menetelmän käytön monissa tapauksissa (ks. esim. Hooghe et al. 2009; Dinesen 2011).

Tulokset osoittavat sekä samankaltaisuuksia että eroavaisuuksia yleistyneen ja institutionaalisen luottamuksen synnyssä eri hyvinvointivaltioiden välillä. Noin viidesosa yleistyneen ja institutionaalisen luottamuksen vaihtelusta liittyy maiden ja loput yksilöiden välisiin eroihin. Kun hyvinvointiregiimi sisällytetään analyysiin, maiden välinen vaihtelu kutistuu radikaalisti molempien luottamusulottuuksien osalta, mutta yksilötason selittäjien sisällyttämisellä mukaan analyysiin ei ole aivan vastaavaa vaikutusta. Tulosten perusteella näyttää siltä, että esimerkiksi kansalaisyhteiskuntakeskeisistä muuttujista ystävien tapaamisella on suurempi vaikutus yleistyneen luottamuksen kasautumiseen kuin institutionaaliseen luottamukseen, kun taas yhdistyksissä toimimisen yhteys vaikuttaa kohottavammin institutionaaliseen luottamukseen, joskin esimerkiksi koulutuksen vaikutus luottamuksen tyyppiin on huomattavasti suurempi. Keskeisimmät hyvinvointivaltioiden väliset erot liittyvät syrjinnän kokemuksiin ja työllisyyteen. Syrjityksi tuleminen näyttää rapauttavan luottamusta eniten pohjoismaisissa ja keskieuropalaisissa maissa, jotka ovat verrattain korkean luottamuksen yhteiskuntia. Pohjoismaistyypisessä hyvinvointivaltiossa työllisyys ei määritä samalla lailla luottamusta muihin ihmisiin kuin liberaalissa regiimissä. Näistä yksilötasolla havaittavista eroista huolimatta tulokset tukevat instituutiokeskeistä näkökulmaa luottamuksen synnyssä. Ensinnäkin vaikka vaihtelu yksilöiden välillä on suurempaa yksilöiden kuin maiden välillä, yksilötason selittävien muuttujien väliset yhteydet eri luottamuksen lajeihin ovat monilta osin hyvin samansuuntaisia kaikissa maaryhmissä.

Toiseksi monitasomallinnuksessa onnistuttiin selittämään huomattava osa maaryhmien välisestä vaihtelusta sisällyttämällä analyysiin hyvinvointivaltiotyypin. Sekä yleistyneessä että institutionaalisessa luottamuksessa havaittua vaihtelua pystytään tilastollisten vakiontienkin jälkeen selittämään mitä suuremmissa määrin hyvinvointivaltiotyypillä.

Artikkeli 5.

Kouvo, A. (2009). Missing Link between Trust and Participation? Teoksessa Konttinen, A. (toim.) *Civic Mind and Good Citizenship – Comparative Perspectives*. Tampere: Tampere University Press, 114-127.

Pharr ja Putnam (2000) muotoilevat vuosituhannen vaihteen kirjoituksissaan kiinnostavan ajatuksen järjestöjen epäsuorista vaikutuksista luottamuksen kasautumiseen. Tämän mukaan yhdistyksillä voisi sen yksittäiselle jäsenelle koituvien hyötyjen lisäksi olla niin sanottuja ”sateentekijävaikutuksia”, jotka ulottuvat koko yhteiskuntaan, niin että myös järjestöihin kuulumattomat osoittavat korkeampaa luottamusta toisiin ihmisiin tai yhteiskunnallisiin instituutioihin verrattuna vähemmän kansalaisaktiivisten alueiden kansalaisiin. Artikkelissa tarkastellaan yhdistysaktiivisuuden yhteyksiä yleistyneeseen luottamukseen sekä makro- että mikrotasolla. Aineistona käytetään International Social Survey Program (ISSP) – kyselyn kansalaisosallistumista kuvaavaa aaltoa vuodelta 2004 (N=18 993) ja mukana on 13 maata (Alankomaat, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Japani, Norja, Portugali, Ruotsi, Saksa, Suomi, Tanska, Venäjä ja Yhdysvallat). Menetelminä käytettiin kuvailevia taulukoita ja logistista regressioanalyysia.

Tutkimusaineiston avulla tarkastellaan ensinnäkin sitä, minkälainen yhteys yksilötason yhdistysjäsenyyksien ja yleistyneen luottamuksen välillä. Lisäksi selvitetään instituutioihin luottamisen ja yleistyneen luottamuksen välistä yhteyttä eri maissa. Nämä tutkimuskysymysten edustavat toisilleen vastakkaisia kansalaisyhteiskunta- ja instituutiokeskeisiä kantoja yleistyneen luottamuksen lähteistä. Väitöskirjatutkimuksen viidennen osatutkimuksen mukaan yksilötason tarkasteluissa yhteys yhdistysjäsenyyksien ja yleistyneen luottamuksen välillä jää pääsääntöisesti odotetun matalaksi kaikissa maissa ja luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin näyttäisi taas ennustavan yleistynyttä luottamusta paljon paremmin. Instituutiokeskeinen hypoteesi osoittautuu jälleen kerran toimivammaksi luottamuksen

yksilötason lähteitä arvioitaessa. Tämän odotetun tuloksen sijaan artikkelin varsinainen kontribuutio liittyy kuitenkin vaihtoehdoisen lähestymistavan testaamiseen. Tutkimuksessa tarkasteltiin, minkälainen vaikutus maakohtaisella yhdistysaktiivisuudella on niiden kansalaisten ilmaisemaan yleistyneeseen luottamukseen, jotka eivät kuulu yhdistyksiin, eli toisin sanoen sateentekijähypoteesia. Tulokset osoittavat, että maakohtaisella yhdistysaktiivisuudella on voimakas yhteys myös niiden kansalaisten yleistyneeseen luottamukseen, jotka eivät kuulu yhdistyksiin. Myös yhdistyksillä on jonkin verran eroja tämän vaikutuksen suhteen. Vaikka kaikenlainen yhdistysaktiivisuus maassa näyttäisi lisäävän myös passiivisempien kansalaisten yleistynyttä luottamusta, kaikkein voimakkaimmin tätä edistää kansalaisten osallistuminen erityisesti ei-intressipohjaisiin yhdistyksiin, kuten urheiluseuroihin, poliittisten puolueiden ja muiden intressiryhmien vaikutuksen ollessa vähäisempi.

7. Artikkelien päätulokset

Erillisutkimukset tuottivat tuloksia luottamuksen lähteistä paitsi yhteiskuntien, myös eri ihmisryhmien välillä. Ensinnäkin näyttää siltä, että sekä luottamus toisiin kansalaisiin että instituutioihin määräytyy pitkälti yksilön ryhmäjäsenyyksien perusteella. Paitsi koulutus, työllisyys ja ikä (IV), myös esimerkiksi yhteiskuntaluokka on kohtuullisen voimakas luottamustyyppiä selittävä tekijä (III). Yksilölliset tekijät eivät kuitenkaan aina vaikuta luottamukseen suoraviivaisella tavalla. Esimerkiksi yhteiskuntaluokan yhteydessä havaittiin, että erot luottamuksessa ja muissa sosiaalisen pääoman indikaattoreissa eivät aina noudata luokkahierarkiaa. Kuitenkin erityisesti instituutionaalinen luottamus näyttää olevan erityisen stratifioitunutta. Yhteiskuntaluokan kaltaisia jakoja saattaa nyky-yhteiskunnassa syntyä silloin kun ihmiset jakautuvat niihin, jotka pääsevät osallisiksi informaatioyhteiskunnasta ja niihin jotka eivät. Niin ikään kokemukset syrjityksi tulemisesta, turvattomuuden tunne ja vähäiset tulot (I, IV) näyttävät nakertavan ainakin yleistynyttä ja institutionaalista luottamusta.

Vaikka aiemmat tutkimukset ovat tuottaneet runsaasti erilaisia tuloksia luottamustyyppien tai sosiaalisen pääoman jakautumisesta eri ihmisryhmien tai maiden välillä, tähän asti on ollut epäselvää, mitkä ovat ne mekanismit jotka tuottavat näitä toivottuja resursseja. Keskenään vastakkaisia näkökulmia edustavat kansalaisyhteiskuntakeskeinen ja instituutiokeskeinen tulkinta luottamuksen synnystä ovat keskeisimpiä vastakkain aseteltuja näkemyksiä siitä, minkälaisen prosessin lopputuloksena yleistynyt tai institutionaalinen luottamus syntyy. Tässä väitöskirjatutkimuksessa havaittiin paikoin verrattain heikkoja yhteyksiä yksilöllisen yhdistysosallistumisen ja yleistyneen luottamuksen välillä, mutta tulokset eivät tue väitettä siitä, että toquevillelainen näkökulma luottamuksen syntyyn olisi täysin vailla perustaa (I, IV ja V). Erityisesti sateentekijähypoteesin tarkastelun (V) tuottamien tulosten perusteella näyttää siltä, yhdistysjäsenyyksillä voi todella olla merkitystä yleistyneen luottamuksen kannalta silloin, kun tarkastelemme niitä yhdistyksien vaikutuksia, jotka ulottuvat myös yhdistysaktiivien ulkopuolelle. Tämän tutkimuksen tulokset ovat kuitenkin yhdistettävissä kritikkiin siitä, että yhdistykset ovat hyvin erilaisia yleistynyttä luottamusta mahdollisesti tuottavien vaikutustensa suhteen – erityisesti yhdistyksillä, joiden tarkoitus ei liity suoraan tietyn selvärajaisen ryhmän intressien puolustamiseen, näyttäisi olevan voimakkaampi vaikutus yleistyneen luottamuksen lisäämiseksi. Yhdistysosallistuminen näyttäisi myös lisäävän enemmän institutionaalista kuin yleistynyttä luottamusta (IV). Toisaalta kuitenkin myös

vähemmän formaalin sosiaalisuuden, kuten ystäväverkostojen merkitys näyttäytyy usein vähintään yhtä suurena.

Vaikka yhdistysosallistumisen ja luottamustyyppien väliltä löytyikin merkitseviä yksilötason yhteyksiä, hyvinvointivaltiollisilla instituutioilla näyttäisi olevan vielä suurempi merkitys (II, IV). Kun yhdistyksiin osallistuminen on vieläpä kohtuullisen yleistä ja samanaikaisesti luottamus vahvaa anteliaissa ja universaaleissa hyvinvointivaltioissa (van Oorschoot et al. 2005) - toisin kuin ns. ”crowding out” – hypoteesin puolustajat (ks. esim. Fukuyama 2001) olettavat - vaikuttaa siltä, että ainakin maaeroja selitettäessä myös instituutiokeskeinen tulkinta luottamuksesta näyttäisi pitävän hyvin pintansa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kansalaisyhteiskuntakeskeinen tulkinta luottamuksen synnystä pätee hyvin liberaalin hyvinvointiregiimin maissa, joissa yksilölliselläkin yhdistystoiminnalla on selkeä positiivinen yhteys yleistyneeseen luottamukseen (IV).

Instituutiokeskeinen tulkinta saa vahvaa tukea ainakin siitä, että hyvinvointivaltion tyyppi selitti merkittävän osan nimenomaan maiden välisestä luottamustyyppien vaihtelusta (IV). Lisäksi Suomea käsittelevässä tutkimuksessa löydettiin ruotsalaisissakin tutkimuksissa havaittu mikromekanismi palvelujen universaalisuuden ja yleistyneen luottamuksen välillä jopa silloin, kun monet palveluiden käyttöä selittävien tekijöiden vaikutukset oli kontrolloitu (I ja II). Tulokset poikkesivat naapurimaamme tutkimuksista kuitenkin siten, että kokemuksista universaaleista palveluista ei ollut sinänsä merkitystä, mutta kokemukset tarveharkintaisemmista etuuksista olivat negatiivisessa yhteydessä yleistyneeseen luottamukseen. Lisäksi tutkimuksessa havaittiin, että kokemukset tarveharkintaisista palveluistakaan eivät vähennä yleistynyttä luottamusta, mikäli ne koetaan riittävinä ja niiden saatavuuteen luotetaan. Luottamus niin yhteiskunnallisiin instituutioihin yleensä kuin hyvinvointipalveluihin erityisesti näyttäisi olevan yhteydessä myös korkeampaan yleistyneeseen luottamukseen (I, II, ja V).

Toisena laajempana tutkimuskysymyksenä tässä väitöskirjassa kysyttiin: *minkälaisten mekanismien* kautta erilaiset tekijät voisivat tuottaa yleistynyttä ja institutionaalista luottamusta? Näyttää siltä, että tutkimuksen tulokset antavat varovaista tukea kansalaisyhteiskuntakeskeisen näkökulman sateentekijähypoteesille. Yhdistysten merkitystä voi olla mielekkäämpää tarkastella silloin, kun huomioimme niiden mahdolliset yleistynyttä luottamusta lisäävät vaikutukset myös niihin yksilöihin, jotka eivät ole yhdistysten toiminnassa mukana.

Instituutiokeskeisen näkökulman olettamia mekanismeja tarkasteltiin tarkemmin artikkeleissa I, II ja IV. Havaitun hyvinvointipalvelujärjestelmän universaalisuuden asteeseen liittyvän vaikutuksen lisäksi tutkimus tuotti muitakin mielenkiintoisia

tuloksia. Artikkelissa II vertailtiin keskenään kahta erilaista mekanismia, joiden on oletettu välittävän universaalien hyvinvointivaltion oletettuja vaikutuksia yleistyneeseen luottamukseen. Kun Rothstein ryhmineen (Kumlin & Rothstein 2005) korostaa kokemuksia universaaleista palveluista keskeisinä yleistynyttä luottamusta välittävinä mekanismeina, Larsen (2007) selittää luottamuksen syntyä sillä, missä määrin yhteiskunnassa on paikannettavissa selkeä kulttuurisesti erottuva alaluokka, joka stigmatisoituu vähäisten resurssiensa ja mahdollisesti esimerkiksi tukiriippuvuutensa vuoksi. Tämä stigmatisoituminen liittyy siihen, että tietyt ihmisryhmät nähdään yhteiskunnassa veronmaksajina ja toiset edunsaajina, mikä on asetelmaltaan omiaan vähentämään luottamusta tuntemattomiin kansalaisiin. Hypoteesit eivät sinänsä ole vastakkaisia, mutta toinen niistä painottaa kokemuksia eri universaaliuden astetta toteuttavista palveluista, ja toinen universaalien hyvinvointivaltion merkitystä määriteltäessä kansalaisten apua tarvitseviin ryhmiin suuntautuvaa asennoitumista. Tutkimuksessa havaittiin, että asennoituminen siihen, ovatko yhteiskunnan apua tarvitsevat ryhmät ansainneet etuutensa vai eivät, on voimakkaassa yhteydessä yleistyneeseen luottamukseen, kuten alaluokkaistumishypoteesi olettaa. Nämä näkemykset ja niiden vaikutus yleistyneeseen luottamukseen ovat kuitenkin hyvin samanlaisia kaikissa tutkimuksessa mukana olleessa 12:ssa länsieurooppalaisessa maassa. Niin ikään käsityksillä hyvinvointivaltiollisten instituutioiden tasapuolisuudesta kansalaisiaan kohtaan oli voimakas yhteys korkeaan yleistyneeseen luottamukseen. Instituutioiden tasapuolisuus selitti kuitenkin huomattavasti paremmin eroa yleistyneessä luottamuksessa pohjoismaistyypisen hyvinvointivaltion ja muiden maiden välillä. Näin ollen Rothsteinin hypoteesi sai tässä väitöskirjatutkimuksessa vahvempaa tukea kuin alaluokkaistumishypoteesi.

Artikkelin II kenties mielenkiintoisin tulos oli kuitenkin aivan muualla. Suurin pohjoismaistyypisen maaryhmän ja muiden maiden välistä eroa yleistyneessä luottamuksessa selittävä tekijä oli se, kuinka oikeudenmukaisena kansalaiset kokevat veroviranomaisten tasapuolisuuden eri kansalaisten suhteen. Tulos on sikäli kiintoisa, että verovirastossa ei juurikaan jaeta niin universaaleja kuin tarveharkintaisiakaan palveluja vaan kerätään resursseja näiden palvelujen tuottamista varten. Pohjoismaistyypisten hyvinvointivaltioiden kansalaiset siis kokivat muita useammin verotuksen oikeudenmukaiseksi ja tämä selitti muuttujista parhaiten sitä, miksi muiden maaryhmien kansalaisten yleistynyt luottamus on matalammalla. Pohjoismaistyypisten hyvinvointivaltioiden eroa muihin maaryhmiin nähden selitti hyvin myös se, että näiden kansalaiset vastasivat muita kansalaisia useammin olevan epätodennäköistä, että heillä ei olisi rahaa kotitaloudessa välttämättömiin ostoksiin. Artikkelien päätulokset on tiivistetty taulukossa 2.

Taulukko 2. Artikkelien päätulokset

Artikkeli	Päätulokset
I Sosiaalista pääomaa rakentamassa vai purkamassa? Suomalaiset hyvinvointipalvelut ja yleistynyt luottamus	<ul style="list-style-type: none">- Havaittiin mikromekanismi universaalimpien palveluiden ja yleistyneen luottamuksen välillä- Ruotsissa saadut tulokset pätevät tietyin varauksin myös Suomessa- Toisaalta palvelujen riittävyydellä myös suuri merkitys
II Welfare Benefits and Generalized Trust in Finland and Europe	<ul style="list-style-type: none">- Universaalit etuudet synnyttävät yleistynyttä luottamusta paremmin tietyin varauksin- Etuuksien riittävyydellä suuri merkitys- Instituutiokeskeinen tulkinta pätee maiden välisiä eroja selitettäessä, alaluokkaistumishypoteesikin tosin saa varovaista tukea- Yllättävänä tuloksena verotuksen oikeudenmukaisena kokemisen suuri merkitys maiden välisiä luottamuseroja selitettäessä
III Luokat ja sosiaalinen pääoma	<ul style="list-style-type: none">- Yhteiskuntaluokka selittää eroja sosiaalisessa pääomassa- Erot eivät kuitenkaan aina noudata luokkahierarkiaa
IV The Sources of Generalized Trust and Institutional Confidence in Europe	<ul style="list-style-type: none">- Havaittiin suuria eroja yleistynyttä luottamusta synnyttävissä tekijöissä- Vaikka kansalaisyhteiskuntakeskeisille tulkinnoille löytyikin tukea, instituutiokeskeinen tulkinta selittää luottamuksen kasautumista paremmin
V Missing Link between Trust and Participation?	<ul style="list-style-type: none">- Yksilöllisillä yhdistysjäsenyyksillä oli heikko yhteys yleistyneeseen luottamukseen- Institutionaalinen luottamus sen sijaan yhteydessä- Sateentekijävaikutuksia kuitenkin havaittavissa maiden vertailussa

8. Kansalaisyhteiskunta ja julkiset instituutiot - Yhteenveto tuloksista ja johtopäätökset

Yleistynyt luottamus on vahvassa yhteydessä lukuisiin toivottavina pidettäviin asioihin yhteiskunnissa. Tutkimuksissa on moneen otteeseen todettu, että maiden välinen vaihtelu on tässä suhteessa huomattavan suurta. Tämän väitöskirjan tarkoituksena oli selvittää, mitä ovat ne tekijät, jotka edistävät luottamuksen kasautumista tietyille yksilöille ja tiettyihin tai tietynlaisiin yhteiskuntiin. Lisäksi tavoitteena oli tutkia niitä mekanismeja, joiden välittämänä luottamus voisi kukoistaa.

Väitöskirjassa tarkasteltiin kahta keskenään kilpailevaa hypoteesia yleistyneen luottamuksen taustalla. Kansalaisyhteiskuntakeskeinen suuntaus hakee luottamuksen lähteitä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Instituutiokeskeisen suuntauksen edustajat taas katsovat hallinnon, poliittisten instituutioiden sekä toteutettujen politiikkojen olevan keskeisiä yleistyneen luottamuksen lähteitä. (Hooghe & Stolle 2003.) Sen lisäksi, että esimerkiksi korruption aste, tasainen tulonjako ja protestanttisuus on liitetty usein yleistyneessä luottamuksessa havaittaviin institutionaalisiin eroihin, myös universaalien hyvinvointivaltion on katsottu olevan toimintaperiaatteiltaan sellainen, joka edistää erityisesti yleistyneen luottamuksen kasautumista. Esimerkiksi pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa vallitseva verrattain voimakas hyvinvointivaltiollinen interventio on nähty toisinaan yleistynyttä luottamusta rapauttavaksi (ns. crowding-out –hypoteesi) tekijäksi (Fukuyama 2001). Empiirisessä mielessä väitteellä on varsin vähän pohjaa (II; IV). Vaikka tutkimus on erilaisten käsitteenmäärittelyjen ja mittaustapojen vuoksi välillä melko heterogeenistä, hyvinvointivaltiotyyppien ja yleistyneen luottamuksen välinen yhteys näyttää olevan tutkimuksesta toiseen toistuva havainto. Tämä suuntaus näyttää olevan se tutkimuksen osa-alue, jossa on edistytty viime aikoina kaikkein eniten luottamusta synnyttävien mekanismien ymmärtämisessä (Uslaner, 2002; Delhey & Newton, 2005; Kääriäinen and Lehtonen, 2006; Bjørnskov, 2007; I; II; IV). Pohjoismaistyyppinen antelias ja universaali hyvinvointivaltio esiintyy usein yhdessä korkean yleistyneen luottamuksen tason kanssa. Tämä ei kuitenkaan kerro paljoa siitä, mitkä tekijät näissä maissa voisivat olla yleistyneen luottamuksen kasautumista pääasiallisesti tuottavia tekijöitä puhummattakaan luottamuksen kasautumiseen kontribuovista *mekanismeista*.

8.1. Kansalaisyhteiskunta vai julkiset instituutiot?

Väitöskirjan tutkimusten yksi johtopäätös on, että kansalaisyhteiskuntakeskeiset tulkinnat yleistyneen luottamuksen synnystä ovat toisinaan perusteltu lähtökohta ymmärtää luottamukseen vaikuttavia tekijöitä yhteiskunnassa, mutta ne eivät ole välttämättä kovin käyttökelpoisia silloin, kun haluamme ymmärtää miksi vaikkapa pohjoismaistyypiset hyvinvointivaltioiden korkean luottamuksen kasautumisalueita. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö esimerkiksi yhdistystoiminnalla olisi tärkeitä tehtäviä hyvinvoinnin tuottajana yhteiskunnassamme. Mitä tulee yleistyneeseen luottamukseen, toiminnan yhdistysjäsenistön ulkopuolelle ulottuvilla vaikutuksilla on todennettuja yhteyksiä korkeaan luottamukseen (V). Tulkinnat yhdistysten suoraviivaisista vaikutuksista johtavat helposti virhepäätelmiin. Erityisesti kausaalisuhteen suunta yleistyneen luottamuksen ja yhdistysaktiivisuuden välillä on ongelmallinen, sillä yhdistystoimintaan saattaa valikoitua ihmisiä nimenomaan sillä perusteella, kuinka paljon nämä yleensä ottaen luottavat toisiin ihmisiin (Stolle 2003). Kaiken kaikkiaan tämänkin väitöskirjan perusteella näyttää siltä, että esimerkiksi keilailuporukat ovat loistava tapa viettää aikaa ja tavata ystäviä, mutta ne eivät ole *sine qua non* varsinkaan yleistyneen luottamuksen syntymisen kannalta. Näyttäisi siltä, että yhdistysjäsenyydet ja niissä aktiivisuus ovat kyllä joskus merkittävässäkin yksilötason yhteydessä yleistyneen luottamuksen tasoihin, mutta tämä saattaa olla enemmän luottamuksen tuotos kuin sen lähde.

Toisaalta kansalaisyhteiskuntakeskeinen hypoteesi sai tässä väitöskirjatutkimuksessa paikoin myös varovaista tukea. Sen lisäksi, että tutkimuksessa havaittiin yksilötason yhteyksiä yhdistysten ja yleistyneen luottamuksen välillä (I; III ja IV), yhdistysten jäsenistön ulkopuolelle ulottuvat vaikutukset näyttivät tulosten mukaan olevan vieläkin merkittävämpiä (V). Tämä herättää kysymyksen siitä, minkälaisissa yhteiskunnissa yhdistyksillä voi olla tällaisia vaikutuksia ja onko olemassa jokin kolmas tekijä, joka vaikuttaa sekä yleistyneen luottamuksen että yhdistysaktiivisuuden tasoihin? Tämän asian systemaattisempi tarkastelu on yksi jatkotutkimuksen aihe. Tämä kolmas tekijä liittyy siihen, minkälaisen kontekstin yhteiskunnalliset instituutiot luovat sekä luottamukselle toisiin ihmisiin että toimimiseen yhdistyksissä.

Väitöskirjan toinen johtopäätös on, että instituutiokeskeinen näkökulma luottamuksen syntyyn toimii erityisesti silloin, kun selvitetään, miksi joissain maissa luotetaan enemmän kanssaihmiin kuin toisissa. Tälle näkökulmalle on osoitettavissa tästä väitöskirjasta tukea tarkasteltaessa niitä kansalaisten kokemusten kautta välittyviä mikromekanismeja, joiden kautta instituutiot voivat joko synnyttää tai murentaa

luottamusta toisiin kansalaisiin. Julkisten instituutioiden proseduraalinen oikeudenmukaisuus ja tasapuolisuus näyttäisi olevan se keskeinen väylä, jonka kautta laajalle ulottuvaa luottamusta voidaan rakentaa (I, II).

Hyvin teoriavetoisessa keskustelussa unohdetaan usein paljon suoraviivaisemmat mekanismit, joiden välittämänä hyvinvointivaltio voisi vaikuttaa sosiaalista pääomaa tai luottamusta lisäävästi tai sitä rapauttavasti. Epidemiologit Wilkinson ja Pickett ottavat paljon debatoidussa kirjassaan *The Spirit Level* (2010) esille tuloerojen rapauttavan vaikutuksen yleistyneeseen luottamukseen. Väitteelle on saatu tukea myös muusta tutkimuksesta (esim. Freitag & Bühlmann 2009). Universaalien hyvinvointivaltion luottamusta lisäävissä vaikutuksissa on kysymys myös siitä, että tulonjako toimii näissä kansalaisten silmissä oikeudenmukaisemmin. Tämä ehkäisee edelleen mentaalista jaottelua ”meihin” ja ”heihin”. Tässä tutkimuksessa havaittiin esimerkiksi, että palvelujen riittävyydellä itsessään on verrattain suuri luottamusta lisäävä vaikutus (I). Tulokset osoittivat myös, että esimerkiksi työllisyystilanteen yhteys yleistyneeseen luottamukseen on korkeimmillaan liberaaleissa ja mannermaisissa hyvinvointiregiimeissä ja matalimmillaan pohjoismaisissa (IV). Vaikka näkemykset erilaisten hyvinvointivaltioinstituutioiden tasapuolisuudesta ovat vahvassa yhteydessä yleistyneeseen luottamukseen, juuri verotuksen oikeudenmukaisena kokeminen on se, joka voimakkaimmin selittää pohjoismaistyyppisten hyvinvointivaltioiden kansalaisten ja muiden eurooppalaisten välisiä luottamuseroja (II). Toisin sanoen taloudellinen eriarvoisuus näyttäisi kytkeytyvän luottamukseen monella tapaa. Toisaalta yksilötason selittäjien vaihtelu luottamuksessa on erilaisten hyvinvointivaltioiden välillä kuitenkin verrattain pientä (vrt. van Oorschot & Finsveen 2009).

8.2. Yleistynyttä luottamusta tuottavat mekanismit

Toinen tutkimuskysymys käsitteli yleistynyttä luottamusta tuottavien sosiaalisten mekanismien luonnetta. Hyvinvointivaltion rooli yleistyneen luottamuksen synnyssä näyttäisi olevan hyvinkin lähellä sellaista millaiseksi instituutiokeskeisen teorian edustamat ajatukset sen olettavat.

Tutkimuksen artikkeleista erityisesti kaksi ensimmäistä tarkastelivat institutionaalisen teorian olettamia mekanismeja. Kokemukset tarveharkintaisista hyvinvointipalveluista olivat yhteydessä matalaan yleistyneen luottamuksen tasoon, mutta universaaleilla palvelukokemuksilla ei ollut Suomessa havaittavissa vastaavaa yleistyneeseen luottamukseen kontribuovaa vaikutusta, joka on löydetty ruotsalaisissa tutkimuksissa. Eri maita vertailevassa artikkelissa havaittiin, että kontaktit

hyvinvointivaltion instituutioiden edustajien kanssa ovat vähemmän merkittäviä yleistyneen luottamuksen ennustajia verrattuna esimerkiksi käsityksiin verotuksen oikeudenmukaisuudesta. Verotuksen oikeudenmukaisena kokemisen merkitystä luottamukselle voidaan pitää yhtenä tämän väitöskirjan tuomista uusista havainnoista. On hieman yllättävää, että asiaa ei ole aikaisemmin laajalti pohdittu luottamukseen liittyen, joskin asiaa on lähestytty tuloeriarvoisuuden ja yhteiskunnan koheesion yhteyttä käsittelevässä kirjallisuudessa (esim. Korpi 1980, 305). Asia liittyy siihen, että käytetyt mittarit ovat aikaisemmin koskeneet lähinnä verojen maksuun liittyvää yksilöllistä hyveellisyyttä (esim. Uslaner 2007), kun taas tämän väitöskirjan puitteissa oli mahdollista lähestyä ilmiötä järjestelmän oikeudenmukaisuuden näkökulmasta käsin.

Kaiken kaikkiaan tutkimus antoi viitteitä siitä, että hyvinvointivaltiolliset instituutiot kytkeytyvät yleistyneen luottamuksen tasoihin myös monin epäsuorin tavoin. Toisin sanoen kysymys ei ole välttämättä pelkästään kontakteista instituutioiden kanssa, vaan myös siitä, miten nämä instituutiot muokkaavat yksilön käsityksiä suhteestaan muihin kansalaisiin (vrt. Larsen 2013). Palveluinstituutioiden proseduurien lisäksi olennaista on yhteiskuntapolitiikan kyky vähentää suhteellista eriarvoisuutta kokevien ryhmien syntymisen todennäköisyyttä. Tätä korostaa esimerkiksi tässä tutkimuksessa saatu havainto palveluiden riittävyden merkityksestä universaalisuuden tai tarveharkintaisuuden sijaan. Näkemys sai osaltaan tukea myös eri yhteiskuntaluokkiin kuulumisen merkityksestä yleistyneelle ja institutionaaliselle luottamukselle.

Eriarvoisuuden ja kansalaisten välisen luottamuksen välinen suhde on ollut tutkimuksen keskiössä viime aikoina (Freitag & Buhlmann 2009; Wilkinson & Pickett 2010; Portes & Vickstrom 2011; Larsen 2013), mutta näkemys on herättänyt myös kritiikkiä (ks. esim. Fairbrother & Martin, 2013). Kysymys eriarvoisuuden ja luottamuksen välisestä suhteesta on esitetty joskus verrattain suoraviivaisesti. Tämä tutkimus antaa kuitenkin tukea niin yksilö- kuin yhteisötasolla esiintyvän eriarvoisuuden negatiivisesta vaikutuksesta luottamukseen. Ne mekanismit, joiden kautta tämä yhteys voisi toteutua, eivät kuitenkaan välttämättä liity yksinkertaisiin hyvinvointivaltion toimintalogiikkaa koskeviin periaatteisiin, vaan ennemminkin yhdistelmään erilaisia luottamusta selittäviä tekijöitä. Kysymys kansalaisyhteiskunta- tai instituutiokeskeisen hypoteesin välisestä suhteesta saattaa lopulta olla vaikkapa samankaltainen. Vaikka instituutiokeskeinen tulkinta saikin tässä tutkimuksessa enemmän tukea, hypoteesia kansalaisyhteiskunnan vaikutuksesta ei pystytty myöskään täysin kumoamaan – etenkin silloin kuin tarkastelemme silloittavien verkostojen ulkopuolelle suuntautuvia vaikutuksia. Riittävän vahvat yhteistoimintaa koordinoivat

instituutiot ovat mitä todennäköisimmin omiaan takaamaan myös sosiaalisten verkostojen myönteisiä vaikutuksia ihmisten väliselle luottamukselle. Vielä tarkemmin tämä koskee universaalien hyvinvointivaltion instituutioiden ja alaluokkaistumisilmiön välistä suhdetta. Tässä tutkimuksessa saatiin molempia hypoteeseja tukevia havaintoja. Tilanne muistuttaa Korven ja Palmen (1998) havaintoa tulonjaon ja köyhyyden välisestä suhteesta. Kirjoittajat kehittivät tulonjaon paradoksiksi nimeämänsä käsitteen, joka perustui havaintoon siitä, että köyhyys oli yleisempää maissa, joissa kohdennettiin enemmän tarveharkintaisia etuuksia kaikkein pienituloisimmalle väestöosalle, kun taas universaalien periaattein toimivissa hyvinvointivaltioissa köyhyyttä oli pystytty torjumaan paljon tehokkaammin. Havaintoa universalismin tärkeydestä voidaan huolimattomasti tulkita kritiikiksi kohdennettuja etuuksia kohtaan, mutta kuten kirjoittajat itsekin toteavat universalismi ei yksin riitä, vaan sen lisäksi tarvitaan myös muita institutionaalisia ratkaisuja (emt. 683). Samoin kuin tulonjaon tasaisuus eri kansalaisten välillä, myös heidän välillään vallitseva luottamus liittyy sekä sosiaalisiin etäisyyksiin sinänsä, että näitä määrittäviin julkisiin instituutioihin. Niin ikään universaalimman järjestelmän oikeutus on vahvempi, kun kaikki paitsi maksavat myös saavat etuuksia ja palveluita (Korpi 1980, 305).

Luottamuksen graalin maljan etsintä jatkuu varmasti tämänkin tutkimuksen jälkeen. Yhden maljan sijaan kysymys on kuitenkin ennemmin tiettyyn asentoon katetusta astiastosta. Tätä huomiota voidaan pitää tämän väitöskirjan yhtenä kontribuutiona.

8.3. Kriittisiä huomiota ja jatkotutkimuksen aiheita

Niin kuin erittäin usein poikkileikkauksin kerätyllä kyselyaineistolla operoivissa tutkimuksissa, myös tässä tutkimuksessa on mahdotonta osoittaa aukottomasti ilmiöiden välillä vallitsevia kausaalisia mekanismeja. Tämä johtuu osittain maailmanlaajuisestikin vallitsevasta tilanteesta liittyen sellaisten pitkittäisaineistojen puutteeseen, joissa olisi saatavilla tietoa luottamuksesta. Tutkimuksessa esitetyt väitteet syy- ja seuraussuhteista on perusteltu teoreettisesti ja näihin on pyritty tarttumaan tarkastelemalla samanaikaisesti niin mikro- kuin makrotasolla vallitsevia yhteyksiä. Täysin vedenpitävää empiiristä näyttöä esitettyjen ilmiöiden välisille kausaalisille yhteyksille on tässäkin tutkimuksessa tehdyistä lukuisista tilastollisista vakioinneista huolimatta vaikea tarjota. Toisaalta kausaalisia yhteyksiä on pyritty kartoittamaan niin kokeellisin (Rothstein & Eek 2009) kuin kvasikokeellisin (Dinesen 2011) menetelmin ja tulokset ovat olleet hyvin samansuuntaisia.

Aineistojen rajat tulevat vastaan myös ajallisesti. On täysin uskottavaa, että yleistynyt luottamus on historiallisesti kehittynyt polkuriippuva ilmiö eivätkä nykyisin käsitettävissä olevat kyselyaineistot mahdollista kuin korkeintaan muutaman vuosikymmenen mittaisia tarkastelujaksoja. Tässä mielessä esimerkiksi historiallisen ulottuvuuden huomioivat tutkimukset vaikkapa kansalaisyhteyden ja hyvinvointivaltioinstituutioiden kehityksen sekä yleistyneen luottamuksen välisestä vuorovaikutuksesta olisivat erityisen tervetulleita. Havainto luottamuksen tasojen verrattain stabiilista pysyvyydestä yli ajan sekä viimeaikainen sosiaalitieteellinen tutkimus antavat viitteitä siitä, että yleistynyt luottamus on myös historiallisissa prosesseissa kehittyvä kulttuurinen ilmiö (Portes & Vickstrom 2011; Dinesen 2011). Historiallisella menetelmällä olisi kiinnostavaa tarkastella myös pohjoismaiden vahvan paikallishallinnon roolia kansalaisten yhteenkuuluvuuden tunteen kannalta (vrt. Kangas & Palme 2009). Niin ikään luottamuksen ylisukupolvisesta välittymisestä ja siihen vaikuttavista yksilön elämänsäkaareen liittyvistä tekijöistä on saatavilla edelleen erittäin vähän tutkimustietoa.

On myös huomioitava, että mittarit, joiden avulla yleensä lähestytään luottamuksen tyyppisiä, on alkujaan kehitelty aivan toisenlaisista teoreettisista lähtökohdista käsin. Vaikka kyseessä on vakiintunut tapa mitata ilmiötä ja näitä käyttämällä mahdollistuu ajallisen sekä kansainvälisen vertailu, jotain tärkeää saattaa jäädä tavoittamatta. Esimerkiksi Kaina (2011) on teoreettisessa artikkelissaan argumentoinut, että esimerkiksi yleistyneen ja institutionaalisen luottamuksen välisessä suhteessa on olennaista myös se, kuinka ajattelemme muiden kansalaisten suhtautuvan niihin. Tämän seikan empiirinen todentaminen on edelleen yksi jatkotutkimuksen aihe. Yleistyneen luottamuksen mittareiden lisäksi myös hyvinvointipalveluiden universaalisuuden tai tarveharkintaisuuden asteen tarkastelussa on omat haasteensa. Viimeistään tässä yhteydessä on pakko todeta, että kysymys on ideaalityypeistä, jotka eivät välttämättä näyttäyty sellaisenaan valmiita kyselyaineistoja käyttävälle tutkijalle, kuten olemme jo todenneet. Lisäksi vaikka tutkimuksessa vakioitiin huomattava määrä luottamukseen kontribuoivia muita tekijöitä, poikkileikkausaineistoin ei kuitenkaan voida suoraan kommentoida esimerkiksi alhaisen luottamuksen ja tarveharkintaisten etuuksien välistä kausaalista suhdetta.

Tässä väitöskirjassa on keskitytty pitkälti yleistyneen luottamuksen ja hyvinvointivaltion välisen suhteen tarkasteluun. On ilmeistä, että pohjoismaistyypinen hyvinvointivaltio näyttäytyy empiirisessä mielessä luottamusta lujittavan ilmapiirin menestyksekkäänä taustatekijänä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tämä olisi ainoa mahdollinen institutionaalinen rakenne, jossa luottamus tuntemattomiin toisiin voisi kukoistaa. Esimerkiksi Larsen (2013) havaitsee neljää

maata koskevassa tutkimuksessaan pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden kulta-aikaa muistuttavia piirteitä sotienjälkeisen ajan Yhdysvalloissa. Tämän huomion merkitys korostuu entisestään aikana, jolloin sotien jälkeen rakennetut hyvinvointivaltiot ovat haasteiden edessä ja toisaalta monet globaaliin taloudelliseen kasvuun myöhemmin mukaan päässeet maat vasta rakentavat hyvinvointivaltion instituutioitaan.

Väitöskirjan alussa siteerattu historioitsija Tony Judt (2010) totesi meidän astuneen taloudellisen, fyysisen ja poliittisen turvattomuuden aikaan. Vaikka väitettä voidaan punnita monella tapaa, on selvää, että olemme todistamassa ainakin historiallisen rajua taloudellista ja samalla poliittista murrosta. Luottamuksen kaltaisen ilmiön tarkasteleminen ei voisikaan juuri koskaan olla ajankohtaisempaa.

Kirjallisuus

- Almond, G. A. & Verba, S. (1989). *The Civic Culture*. London: Sage.
- Barber, B. (1983). *The logic and limits of trust*. New Brunswick, N.J: Rutgers U.P.
- Becker, G. S. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *The Journal of Political Economy* 70(5), 9-49.
- Ben-Porath, Y. (1980). The F-Connection: Families, Friends, and Firms and the Organization of Exchange. *Population and Development Review* 6(1), 1-30.
- Bergh, A., & Bjørnskov, C. (2011). Historical trust levels predict the current size of the welfare state. *Kyklos*, 64(1), 1-19.
- Berman, S. (1997). Civil society and the collapse of the Weimar Republic. *World politics*, 49(3), 401-429.
- Bjørnskov, C. (2007). Determinants of generalized trust: A cross-country comparison. *Public Choice*, 130(1-2), 1-21.
- Bohnet, I., & Baytelman, Y. (2007). Institutions and Trust Implications for Preferences, Beliefs and Behavior. *Rationality and Society*, 19(1), 99-135.
- Bourdieu, P. (1988). The forms of capital. Teoksessa J. G. Richardson (toim.), *Handbook of theory and research to the sociology of education* (s. 241-258). New York: Greenwood.
- Brehm, J., & Rahn, W. (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), 999-1023.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94(, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure), 95-120.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Delhey, J., & Newton, K. (2003). Who trusts? *European Societies*, 5(2), 93-137.

- Delhey, J., & Newton, K. (2005). Predicting cross-national levels of social trust: Global pattern or nordic exceptionalism? *European Sociological Review*, 21(4), 311-327.
- Delhey, J., Newton, K., & Welzel, C. (2011). How general is trust in “Most people”? solving the radius of trust problem. *American Sociological Review*, 76(5), 786-807.
- Dinesen, P. T. (2011). Where you come from or where you live? Examining the cultural and institutional explanation of generalized trust using migration as a natural experiment. *European Sociological Review*, 29(1), 114-128.
- Durkheim, E. [1893]. 1990. *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Fairbrother, M., & Martin, I. W. (2013). Does inequality erode social trust? Results from multilevel models of us states and counties. *Social science research* 42(2), 347-360.
- Freitag, M. (2003). Beyond toqueville: The origins of social capital in switzerland. *European Sociological Review*, 19(2), 217-232.
- Freitag, M. (2006). Bowling the state back in: Political institutions and the creation of social capital. *European Journal of Political Research*, 45(1), 123-152.
- Freitag, M., & Buhlmann, M. (2009). Crafting trust: The role of political institutions in a comparative perspective. *Comparative Political Studies*, 42(12), 1537-1566.
- Freitag, M., & Traunmüller, R. (2009). Spheres of trust: An empirical analysis of the foundations of particularised and generalised trust. *European Journal of Political Research*, 48(6), 782-803.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge, UK: Polity Press in association with Basil Blackwell.
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, 78(6), 1360-1380

- Hagfors, R. & Kajanoja, J. (2009) Hyvinvointivaltio ja sosiaalinen pääoma sosiaalisen kestävyuden perustana. Teoksessa: Kautto, Mikko (toim.): *Näkökulmia sosiaaliseen kestävyYTEEN*. Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Hall, P. A., & Taylor, R. C. (1996). Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political studies*, 44(5), 936-957.
- Hardin, R. (1999). Do we want trust in government? Teoksessa Warren, Mark E. (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harré, R. (1999). Trust and Its Surrogates: Psychological Foundations of Political Process. Teoksessa Warren, Mark E. (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hedström, P., & Ylikoski, P. (2010). Causal mechanisms in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 36(1), 49-67.
- Hooghe, M., & Stolle, D. (2003). *Introduction*. Teoksessa Hooghe, M. & Stolle, D. (toim.) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan.
- Hooghe, M., Reeskens, T., Stolle, D., & Trappers, A. (2009). Ethnic Diversity and Generalized Trust in Europe A Cross-National Multilevel Study. *Comparative Political Studies*, 42(2), 198-223.
- Ilmonen, K., & Jokinen, K. (2002). *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Ilmonen, K. (2004). Sosiaalinen pääoma : Uusi ihmekäsite vai käyttökelpoinen hypoteesi? Teoksessa K. Rahkonen, et al. (toim.), *Sosiologia nykykeskusteluja* (pp. 99-141). Helsinki: Gaudeamus.
- Inglehart, R. (1999). Trust, well-being and democracy. Teoksessa Warren, Mark E. (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Judt, T. (2010) "Ill fares the land." *The New York Review of Books*, April 2010, 17-19.
- Julkunen, R. (2007). Universalismi—mitä se on ja ketä se palvelee. Esitelmä seminaarissa, 1, 2007.

- Kaina, V. (2011). Why do we trust strangers? Revising the institutional approach to generalised trust creation. *West European Politics*, 34(2), 282-295.
- Kajanoja, J. (2008). Hyvinvointivaltio vahvistaa sosiaalista pääomaa. *Hyvinvointikatsaus*, 2008(2), 29-32.
- Kangas, O. E. (1995). Attitudes on means-tested social benefits in Finland. *Acta Sociologica*, 38(4), 299-310.
- Kangas, O., & Palme, J. (2009). Making social policy work for economic development: the Nordic experience. *International Journal of Social Welfare*, 18(1), 62-72.
- Kankainen, T. (2009). Voluntary associations and trust in Finland. *Research on Finnish Society*, 2(1), 5-17.
- Kiljunen, P. (2007). *Tiedebarometri 2007. Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta tieteeseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen*. Yhdyskuntatutkimus Oy.
- Knack, S. & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics* 112(4), 1251-1288.
- Korpi, W. (1980). Social policy and distributional conflict in the capitalist democracies. A preliminary comparative framework. *West European Politics* 3(3), 296-316.
- Korpi, W., & Palme, J. (1998). The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661-687.
- Kouvo, A. (2005) Two Dimensions of Trust. Teoksessa Toivonen, Timo; Leena Haanpää & Taru Virtanen (toim.) *Kansallinen, eurooppalainen, globaali. Taloussosiologian tutkimusseminaarit vuonna 2004*. Turku: Turun Kaupakorkeakoulu, 91-112.
- Kouvo, A. (2014) Sosiaaliset verkostot. Teoksessa Erola, Jani & Räsänen, Pekka (toim.) *Johdatus sosiologian perusteisiin*. Helsinki: Gaudeamus, 137-149.
- Kuivalainen, S. (2004). *A comparative study on last resort social assistance schemes in six European countries*. Helsinki: Stakes.

- Kumlin, S., & Rothstein, B. (2005). Making and breaking social capital: The impact of welfare-state institutions. *Comparative Political Studies*, 38(4), 339-365.
- Kääriäinen, J., & Lehtonen, H. (2006). The variety of social capital in welfare state regimes – a comparative study of 21 countries. *European Societies*, 8(1), 27-57.
- Larsen, C. A. (2007). How welfare regimes generate and erode social capital: The impact of underclass phenomena. *Comparative Politics*, 40(1), 83-101.
- Larsen, C. A. (2013). *The Rise and Fall of Social Cohesion: The Construction and Deconstruction of Social Trust in the US, UK, Sweden and Denmark*. Oxford: Oxford University Press.
- Letki, N. (2006). Investigating the roots of civic morality: Trust, social capital, and institutional performance. *Political Behavior*, 28(4), 305-325.
- Levi, M. (1996). Social and Unsocial Capital: A Review Essay of Robert Putnam's Making Democracy Work. *Politics & Society*, 24(1), 45-55.
- Li, Y., Pickles, A., & Savage, M. (2005). Social capital and social trust in Britain. *European Sociological Review*, 21(2), 109-123.
- Lin, N. (2001). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- London, E. A. U., Wright, D., Singh, S., Gunand, P. S., & Young, S. (1981). Social resources and strength of ties: Structural factors in occupational status attainment. *American sociological review*, 46(4), 393-405.
- Luhmann, N. (1988). Familiarity, Confidence, Trust; Problems and Alternatives. Teoksessa Gambetta, D. (toim.) Trust. Making and Breaking Cooperative Relations. New York: Blackwell.
- March, J. G., & Olsen, J. P. (1984). The new institutionalism: organizational factors in political life. *The American political science review*, 78(3), 734-749.
- Merton, R. K. (1968). The Matthew effect in science. *Science*, 159(3810), 56-63.
- Misztal, B. A. (1998). *Trust in modern societies : the search for the bases of social order*. Cambridge: Polity Press.
- Nannestad, P. (2008). What have we learned about generalized trust, if anything? *Annual Review of Political Science*, 11(1), 413-436.

- Newton, K. (1999). Social and political trust in established democracies. Teoksessa Norris P. (toim.). *Critical citizens : Global support for democratic governance*. Oxford: Oxford University Press, 169-187.
- Newton, K., & Norris, P. (2000). Confidence in public institutions. Disaffected democracies. What's troubling the trilateral countries. Teoksessa Pharr, S. & Putnam, R. (toim.) *Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton, UK: Princeton University Press, 52-73.
- Newton, K. (2001). Trust, social capital, civil society, and democracy. *International Political Science Review*, 22(2), 201-214.
- Norris P. (toim.) (1999). *Critical citizens: Global support for democratic governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Nousiainen, J. (1998). *Suomen poliittinen järjestelmä*. Juva: WSOY
- Offe, C. (1999). How can we trust our fellow citizens? Teoksessa Warren M. (toim.), *Democracy and trust* (pp. 42-87). Cambridge: Cambridge University Press.
- Olson, M. (1971). *The logic of collective action: public goods and the theory of groups*. Cambridge MA.: Harvard University Press.
- Ostrom E., Walker J. (toim.) (2003). *Trust and reciprocity : Interdisciplinary lessons from experimental research*. New York ; Great Britain: Russell Sage Foundation.
- Patterson, O. (1999). The Liberty Against Democratic State: On the Historical and Contemporary Sources of American Distrust. Teoksessa Warren, Mark E. (toim.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paxton, P. (1999). Is social capital declining in the united states? A multiple indicator assessment. *American Journal of Sociology*, 105(1), 88.
- Pharr, S. J., & Putnam, R. D. (2000). *Disaffected democracies : What's troubling the trilateral countries?*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Pichler, F., & Wallace, C. (2007). Patterns of formal and informal social capital in europe. *European Sociological Review*, 23(4), 423-435.
- Pichler, F., & Wallace, C. (2009). Social capital and social class in europe: The role of social networks in social stratification. *European Sociological Review*, 25(3), 319-332.

- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1.
- Portes, A., & Vickstrom, E. (2011). Diversity, social capital, and cohesion. *Annual Review of Sociology*, 37(1), 461-479.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995). Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *PS: Political Science & Politics*, 28(04), 664-683.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D. (toim.). (2002). *Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- Robbins, B. (2012). Institutional quality and generalized trust: A nonrecursive causal model. *Social Indicators Research*, 107(2), 235-258.
- Robinson, W. S. (1950). Ecological correlations and the behavior of individuals. *American Sociological Review*, 15(3), 351-357.
- Rosenberg, M. (1956). Misanthropy and political ideology. *American Sociological Review*, 21(6), 690-695.
- Rothstein, B. (1998). *Just institutions matter: The moral and political logic of the universal welfare state*. Cambridge : Cmbridge University Press.
- Rothstein, B. (2003). Social Capital, Economic Growth and Quality of Government: The Causal Mechanism. *New Political Economy*, 8(1), 49-71.
- Rothstein, B. (2005). *Social traps and the problem of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein, B. (2011). *The quality of government: Corruption, social trust, and inequality in international perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2003). Introduction: Social capital in Scandinavia. *Scandinavian Political Studies*, 26(1), 1-26.

- Rothstein, B., & Stolle, D. (2003). *Social capital, impartiality and the welfare state: An institutional approach*. New York: Palgrave MacMillan
- Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58(1), 41-72.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2007). The quality of government and social capital: a theory of political institutions and generalized trust. QoG Working Paper Series, 2.
- Rothstein, B., & Eek, D. (2009). Political corruption and social trust: An experimental approach. *Rationality and Society*, 21(1), 81-112.
- Ruonavaara, H. (2008). Mekanismeilla selittäminen. *Sosiologia*, 45(1), 37-51.
- Räsänen, P., & Kouvo, A. (2007). Linked or divided by the web?: Internet use and sociability in four European countries. *Information, Community and Society*, 10(2), 219-241.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review* 51(1), 1-17.
- Schwadel, P., & Stout, M. (2012). Age, period and cohort effects on social capital. *Social Forces*, 91(1), 233-252.
- Siisiäinen, M. (2003). Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa [elektroninen aineisto] : Putnamin ja bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sosiologia*, 40(3), 204-217.
- Simmel, G. (1950). *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Sønderskov, K. M. (2011). Does generalized social trust lead to associational membership? Unravelling a bowl of well-tossed spaghetti. *European Sociological Review*, 27(4), 419-434.
- Stolle, D., & Rochon, T. R. (2001). Are all associations alike? Teoksessa Edwards, B., Foley, M. W., & Diani, M. (toim.). *Beyond Tocqueville: civil society and the social capital debate in comparative perspective*. Hanover: Upne.
- Stolle, D. (2003). *The sources of social capital*. New York: Palgrave MacMillan.
- Sztompka, P. (1998). Trust, distrust and two paradoxes of democracy. *European Journal of Social Theory*, 1(1), 19-32.

- Sztompka, P. (1999). *Trust: A sociological theory*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tocqueville, A. de (1981 [1835]). *Democracy in America*. New York: Modern Library.
- Uslaner, E. M. (1999). Democracy and social capital. Teoksessa Warren, M. (toim.). *Democracy and trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, E. M. (2002). *The moral foundations of trust*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Uslaner, E. M. (2007). Tax evasion, trust, and the strong arm of the law. Trust, Institutions, and State Capacities: A Comparative Study. Teoksessa Hayoz, N., & Hug, S. (toim.). *Tax Evasion, Trust and State Capacities*. Bern: Peter Lang.
- van der Meer, J. (2003). Rain or Fog? An Empirical Examination of Social Capital's Rainmaker Effects. Teoksessa Hooghe, M. & Stolle, D. (toim.) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan.
- van Oorschot, W., & Arts, W. (2005). The social capital of European welfare states: the crowding out hypothesis revisited. *Journal of European social policy*, 15(1), 5-26.
- van Oorschot, W., & Finsveen, E. (2009). The welfare state and social capital inequality. *European Societies*, 11(2), 189-210.
- Warren, M. (toim.). (1999). *Democracy and trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whiteley, P. F. (2000). Economic growth and social capital. *Political Studies*, 48(3), 443-466.
- Wilkinson, R. G., & Pickett, K. (2011). *The spirit level*. Bloomsbury Press.
- Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society* 27(2), 151-208.
- Zak, P. J., & Knack, S. (2001). Trust and growth. *The economic journal*, 111(470), 295-321.

LIITE: ALKUPERÄISET ARTIKKELIT